

MŰHELY

Salah Stétié: Firdausz vagy a kertek • Aczél Géza, Balla Máté, Báthori Csaba, Bíró József, Gál Ferenc, Halmai Tamás, Hárs Ernő, Hárs György Péter, Jász Attila, Juhász Attila, Ladik Katalin és Mesterházi Mónika versei • Pátkai Tivadar: Jan, Johann és János • Drago Jančar: Európa peremén:

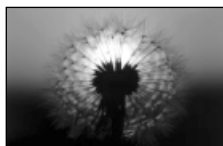
2008

2

utazások, magányos helyek • Kőrösi Zoltán, Lackfi János, Prágai Tamás és Centauri prózája • Horváth Miklós: van ilyen szerelem – Franz Kafka: Az éhező művész című novellájának ürügyén • Kiczenko Judit: Alain-Fournier és Ottlik • Képek: Alexay Zoltán fotói

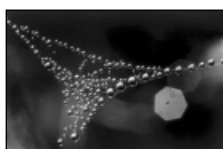

Tartalom

SALAH STÉTIÉ: Firdausz vagy a kertek (Désfalvi-Tóth András fordítása)..... 3

„A kert az önmagával és a mindenséggel kétszeresen kozmikus viszonyban álló ember tökéletes léte...”

HÁRS ERNŐ:	Búcsú a Balatontól	17
	Májusi harangszó	17
LADIK KATALIN:	A Végső Tudás Száma: 137	18
	Ószanyó	18
BÁTHORI CSABA:	Szonett csíkos nadrággal	19
	A bánat eladása	19
	Tájkép éhes kutyával	20
MESTERHÁZI MÓNIKA:	(D.)	21
GÁL FERENC:	Project	22
	Rozsdaövezet	22
JÁSZ ATTILA:	Azismert	23
	Éppúgy	23
	(cseppetsem)	23
JUHÁSZ ATTILA:	és sügött	24
	Gyorsforgalom	24
HALMAI TAMÁS:	Hálaadás	25
	Rítus	25
	Exegézis	25
	Chaconne	25
	Barokk	26
	Alvó	26
HÁRS GYÖRGY PÉTER:	Ad notam	27
	<i>(Juhász Gyula ismeretlen verse, 2006. december)</i>	27
	<i>(Juhász Gyula ismeretlen verse, 2006. karácsony)</i>	27
BALLA MÁTÉ:	In memoriam Mócsi Ferenc	28
	Ez hát... ..	28
	Szakki	28
	In nexu	28
	Ripeness is all	29
BÍRÓ JÓZSEF:	Gojoseon	30
ACZÉL GÉZA:	szencsiség	32

PÁTKAI TIVADAR: Jan, Johann és János

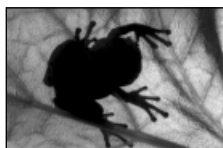
33

„Meggzaporázza lépteit, s ahogy közeledik a campus épületéhez, egyre furább érzés keríti hatalmába. Ha ezek kimennének, akkor oszlopban sorakoznának. Csakhogy a tankok szana-széjjel, többnyire az útkereszteződésekben állnak. Az is gyanús, ami nem gyanús. Az emberek az ablakfüggönyök takarásából leskelődnek, az egyetem épületének még a környékén sincs tank... Jan Merka ekkor még nem sejtí, hogy boldog, felhőtlen diákéveinek egyszer és mindenkorra vége, sorsa néhány órán belül megpecsétlődik.”

DRAGO JANČAR: Európa peremén: utazások, magányos helyek (Lukács Zsolt fordítása) 39

„Én nyitottan és kíváncsian akarok élni. Ám ennek ellenére egyre fontosabbnak tűnik számomra az, hogy néha le kell állni, és tekintetünket a Történelemre és annak Történetére kell vetni.”

KÖRÖSI ZOLTÁN: Szerelmes évek 45
LACKFI JÁNOS: Mínusz öt szint – írja Nemeček Ernő 48
PRÁGAI TAMÁS: Sipos úr 52
CENTAURI: Chumpelik és Luna 55

HORVÁTH MIKLÓS: van ilyen szerelem – Franz Kafka: Az éhezőművész című novellájának ürügyén. 59
KICZENKO JUDIT: Alain-Fournier és Ottlik..... 62

KEMSEI ISTVÁN: Dalnok az időben (Pátkai Tivadar: Egy másik nyárból) 67
ÓCSAI ÉVA: Három Párka (neo)avangárd élete (Ladik Katalin: Élhetek az arcodon?) 68
HALMAI TAMÁS: Könnyedséget gyarapítani a szívben (Báthori Csaba: Haluc Áron dolgozatai)... 69
FALVAI MÁTYÁS: Megélt idő (Körösi Zoltán: Milyen egy női mell? – Hazánk szíve) 70
THIMÁR ATTILA: Remake és retus (Prágai Tamás: Pesti Kornél) 72
IFJ. TÓTH-BARBALICS ISTVÁN: A világ mint akarat és képzelet (Centauri: Pátosz a káoszban) 73
HALMAI TAMÁS: Jugoszláv indián (Lackfi János: Halottnéző) 74
OROSZ ILDIKÓ: Elmondani a szívárványt (Mesterházi Mónika: Sors bona) 76
JUHÁSZ ATTILA: Kalandorok kíméljenek
(Jász Attila: XANTUSiana avagy egy regényes élet kalandjai) 77

KÉPEK: ALEXAY ZOLTÁN fotói
Szeretettel köszöntjük a 70 éves Alexay Zoltánt!

Köszönjük GÉCZI JÁNOS segítségét.

SALAH STÉTIÉ

Firdausz vagy a kertek¹

Az ismeretlen fa árnyéka – Egyszer egy férfi megállt egy fa alatt. Nézte a leveleit és az ágait, a rajtuk függő különös gyümölcsöket. Mindenkitől kérdezgette, milyen fa és milyen gyümölcs az, amit lát. Ám egyetlen kertész sem tudott válaszolni: a fának sem nevét, sem eredetét nem ismerte senki. Akkor a férfi ezt gondolta: „Nem ismerem és nem értem ezt a fát, mégis tudom, hogy amióta megláttam, szívem és lelkem üde és friss. Legjobb lesz letelepednem az árnyékában.”

(Dzsálál-Eddin ar-Rúmi: *Maktubat*)

Minden kert a világ leképeződése, megjelenítődése; minden kert – ha a látszat mögé hatolunk – kozmikus filozófia átjárta tér. Azaz a virágok, fák és bokrok egyvelegében, a medencék, halmok, sziklák között, jelek és szimbólumok, színek és illatok, illetve utak és illóolajok labirintusában a kertek az ember természeti és/vagy természetfeletti környezetével kapcsolatos viszonyait fogalmazzák meg, egyfajta humanizmust, illetve azt, ahogyan az ember önmagát akarja túlhaladni. A látszattal ellentétben nem létezik ártatlan kert. Ellenkezőleg: számos metafizikai elképzelésben a kert mint sürgető készletés jelenik meg, mely még ha ártatlannak is mondható, éppen az ártatlanság eltörlésére irányul, mintha az legalábbis összeegyeztethetetlen volna az emberrel, és mintha az ember hátsó gondolatok nélkül nem is lenne képes a növények – természetükből adódóan – boldog virágzásában megnyugvásra lelni. Az Édenkert embere rosszra hajlik, szövevényes álmai mélyen gyökereznek, azaz minden „valódi helyen” egy visszatartott, majd szabadon feltörő probléma él: egy a boldogságnál ígéretesebb vonzalom a boldogtalanságra, egy az igazság megbonthatatlanságánál vonzóbb ígéret a látszólagosban, egy a biztonságnál érdekesebb bizonytalanság, egy a megállapodásokat felrúgó visszautasítás, egy a virágok tündöklése és az évszakok ragyogása közepette nesztelenül bekúszó, alattomosan tekergőző kígyó. Talán minden kert alapvetően a pillanathoz kötött, és magában hordozza az ember örökkévalótlanságának képét, illetve az ember azon képességét, hogy mindent helyrehozhatatlanul lealacsonyít és tönkretesz. A kert az önmagával és a mindenséggel kétszeresen kozmikus viszonyban álló ember tökéletes léte, és azt fejezi ki – a hazugság és a megcsúfolás diskurzusává vált gyönyör és boldogság nyelven –, ami bennünk átmeneti és véletlenszerű, és ami sorsunkban csupán pillanatnyi megállapodottság. „Ha otthonunk a villám, akkor számunkra az az örökkévalóság közepe.” – állítja René Char. A kert azt igazolja, hogy csakugyan a tündöklő villám fényessége közepette létezzünk; ugyanakkor azt is, hogy a villám száműz bennünket az örökkévalóságból, melyet igazából valóságosnak és csak pillanatra felvillanónak élünk meg. Ahogyan ezt Hölderlin is megsejti és megfogalmazza: valójában nem „élünk valahol”, hanem a „sehol nemlét” fiai vagyunk. Ezért ontológiai megközelítésben minden kert a legsúlyosabb gyökértelenségünk színhelye és megnyilvánulása, melyet végtelen bánatot fakasztó éles ellentétként és bennünket átjáró nosztalgiaként hordozunk magunkban. Az ember úgy lett megalkotva, hogy a benne motoszkáló és a dolgok idegenségéből fakadó félelme miatt minden kertben száműzetés várjon rá; mert a félelem kígyó, mely az áradó látszatok ártó hömpölygésében és gonoszul csengő kacaja közepette – bár tetszetős és megnyerő köntösben – a látszatvalóság elenyészése és elmúlása felé tereli az embert. Ő pedig apró pont a nagyvilágban, felfeslett és rövid idő alatt kibomló szem a világegyetem rosszul szőtt szövetén. Arra született, hogy a lángpallosú angyal, a megváltoztathatatlan szubsztanciájú, égi ikertestvére által kiűzessen a kertből. Ez az égi ikertestvér – a létező fények forrásához mért fényesség – talán csak féltékeny volt az emberre. Mert kinek is jutna eszébe, hogy az örökkévalóság monoton és egyhangú is lehetne? Az első Kert tehát nem más, mint a legelső tükör, melyet az ember önmaga elé tartott, és amelyről azt tartják, hogy benne maga az ember „tükröződik vissza”. Súlyos szó, mely közvetlenül fejezi ki egy félre nem érthető ok-okozati viszony eredendő egyszerűségét, ugyanakkor pedig – az emberi öntudat kibontakozása folytán – lelepleződik benne a hirtelen nagyon bonyolulttá váló kapcsolat összes kétsége és nehézsége. Van, ami *tükrözi* az ember mulandó törekenységét, illetve az emberben és körülötte emiatt megszülető gyötrelmeket és elutasítást; és van, ami a közvetlen érzéki örömök megtapasztalása

¹ Jelen esszé legutóbb a szerző *Le vin mystique et autres lieux spirituels de l'Islam* (A misztikus bor és egyéb spirituális dolgok az iszlám kultúrában) című, a párizsi Albin Michel kiadónál 2002-ben megjelent kötetében látott napvilágot. (A ford.)

által tudatosítja az emberben önnön mulandó törekenységét. Az ember gyökeret ver, és ezáltal megismeri saját lelkét, a gyökértelességének helyét, ahol ott lappang a végleges gyökérverés álma. Ember és kertje közötti viszony a jelenlét és a hiány bonyolult egyenletében fejeződik ki. Az egyszerűség végett mondhatjuk úgy is, hogy az ember a kertjével „összetett” viszonyban áll. A „tisza fény arany villanása” milyen gyorsan kihuny! Az ember folyton az élet kínálta valamely *elágazáshoz* ér (a témához illő e kifejezés); egy adott kultúra gyermeke ő, miközben eredménye és színhelye is e kultúra változásainak. Szemantikai értelemben kapcsolatban áll önmagával és a történelmével is; azzal a történelemmel, amely közel sem akarja eltörölni azt, ami az ember eredeti környezetében, a kert talajának és növényeinek kivetülésében volt. Sokkal inkább meg akarja erősíteni az ember kapcsolatát azzal az anyafölddel, mely gyümölcsöt és virágot, képet és formát, örömet és álmokat adott neki – függetlenül ez utóbbiak gondolatiságától avagy magvasságától, hiszen az egész mégis csak értelemmel bír. Ám ezen értelmes tartalom – azon túl, hogy eredeti és kezdeti valóság, ahogyan azt az imént megfogalmazni igyekeztem – újra és újra ismétlődik az emberi sors minden egyes állomásában: ősi jelek és szimbólumok ellentmondásos és – utólagos vagy provokatív jellegük miatt – gyakran kétértelmű megfeleltetéseiben.

Tulajdonképpen a nő is a férfi kertjének tekinthető; minden égtáj és minden idő költészete ezerszer megénekelte már ezt. Így van ez – függetlenül Ádámtól és Évától – a mi égövünk legendáinak hősei esetében is, akik szintén kertben látják viszont egymást: elmondható ez a Hölgyről, aki oroszlán és egyszarvú társaságában tűnik föl Jean Le Viste szönyegein, illetve e Hölgy *tükörben látható* imádóiról (erre később még visszatérek); ugyanígy Koszról és Kirinről, Petrarcáról és Lauráról a virágos kút mellett, vagy *A vörös szoba álma* érzéki hőseiről; perzsa miniatúrák szépséges szeretőiről, akiknek feje fölött fa lombja virul, kezük pedig borosflaskát tart; az arab-andalúz „muwassah” elbűvölően könnyed strófáiról, szökőkutak és medencék között sétáló szeretőkről és pohárnokokról; Verlaine *Gálans ünnepeinek* légies Colombine-járól és Pierrot-járól, és a megalkotásukat inspiráló, *Indulás Kütéré szigetére* című Watteau-kép(ek)ről. Menynyi más kertet idézhetnénk még emlékezetünkbe, akár még az előbbieknél is nagyobb jelentőséggel bíró kerteket! Gondolok itt az Odilon Redon által csodálatosan helyreállított, virágzó fa alatt ülő Buddha oltárára; Jézus visszavonulására a sivatagba, egyfajta ellen-kertbe. Gondolok az Ember Fia és Magdolna között lezajlott találkozására a kútnál – annál a kútnál, amely az ókori Keleten a gyümölcsöskert szíve, a kert központi helye, azé a kerté, amelyről már soha nem fogjuk megtudni, hogy a lélek, avagy a külvilág kertje volt-e, és azé a kerté, amelyet minden sémi ember a lelkébe zárva hordoz, és amelynek árnyéka örökkön a kiaszott világra vetül. Végül arra a következtetésre jutok, hogy a legutolsó találkozásunk e világgal, a test megígért feltámadása előtti utolsó állomás is kert: a temető maga is ellen-kert, ahová egy nap elássák majd a belőlünk megmaradó magot, egyfajta örökítőanyagot, hogy egyszer majd újra élet fakadjon belőle.

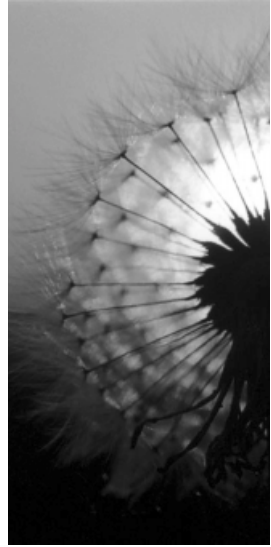
A kert tehát különleges jelentőséggel bír az emberi lélekben. Még különlegesebb azonban az, ahogyan ennek a jelentőségnek megszületését és megszilárdulását szemmel követhetjük a sivatag fiai esetében: számukra – azon túl, hogy gyakran csupán csalóka káprázat – a kert az ígért földje. A homok fiai, a zöld világot mint örökséget elvesztők álmaiban a kert a létezésről megfosztottaknak jelenik meg annak ígéretéért, hogy egyszer majd újra birtokolják azt. Egészen pontosan a kertet fogják majd birtokolni, azt a kert, ahonnan csak a legleleményesebb Gonosz tudta/tudná kiűzni őket, s akinek cselvetése a tűz rettenetes birodalmából való tűz fiáé. A Bibliában a tűz fiaként megjelenő Sátánt a Koránban anyagi fény övezi: természetének különleges voltára hivatkozik és megtagadja az Isten által elrendelt térdhajtást a sárból való Ádám előtt. Mindkét Könyv ugyanarról a következményről számol be: Iblisz kiűzetik az örökkévalóságból, ám csalárd tette következtében az ember sorsa is száműzetés és elbukás a történelemben. Amennyiben az örökkévalóság tekintetében a tér fogalma jelentéssel bír, az mindenekelőtt a kertre vonatkozik. Ebből pedig az következik, hogy az idő: ellen-tér; másként kifejezve ellen-kert, a kert negatív leképeződése. Az időnek végezetével újra birtokba vett kert megfelel tehát az eredeti kertnek: az idő öröktől tartó és zéróponthoz történő konvergenciájának, beszéljünk akár etnikai, akár szellemi értelemben vett sémitákról. Egy az Anya alakjához és archetípusához hasonló, mélyen gyökerező képről van itt szó, melyben a fa és a virág sorsa közös az emberiségével. Ahogy Rimbaud mondja: „Az előrefelé haladás a világ végezetébe torkollik majd.” Márpedig sokan éppen az ellenkező véleményen vannak, amikor azt állítják, hogy a bizonyos irányba történő haladásukban, még a világ végezetén is túl, majd egyfajta rácsba és küszöbbe ütköznek. Jegyezzük meg ugyanakkor azt is – amolyan utólagos, önmagunknak adott garanciaként –, hogy a legelső Kert földi eredetű volt, és hogy valahányszor elképzelték ezt a kertet – a róla szóló szövegeken

túl festők is –, e jellegét soha nem veszítette el, még ha például Hieronymus Boschnál erősen eltúlzott jellegében tárul is a szemünk elé. A kert alapvető elemei a fa és a víz – előbbi vertikális, utóbbi horizontális elem –, melyeket tündöklő virágok vesznek körül. Ha a kertben épületek és kutak is vannak, ezek mindig mellékesek és másodlagosak, varázsuk pedig a díszítettségükben rejlik. A madarak és egyéb állatok is mindig elbűvölőlik a szemlélőt. Az egyszarvú a rózsakerthez hasonlóan az ártatlan pompa kifejezője. Ha mint minden kertek lakói, a férfi és a nő jelen vannak, ők a boldog megelégedettség megtestesítői. Indiai és perzsa miniatúrákon a teljes megnyugvás állapotában néznek egymás szemébe, kezük ügyében karcsú vizeskancsó. Mert ha alapvetően sémi eredetre nyúlunk is vissza – vagy ezt már említettem volna? –, és a metafizikus gondolkodás legéteribb vonulatáig is elér, a kert álma-gondolata csodálatos módon India és Perzsia művészeinek termékeny képzeletére is erősen hatott. Idézzük csak újra a tündöklően virágba borult fát, ami alá Buddha visszavonul, hogy hosszú meditációt végezzen. Ráadásul – némi változtatás után – a mi „paradicsom” szavunk is az ősi perzsa „firdausz” szóból ered. Abból a szóból, amelyből Firdauszi, a *Chamameh* szerzőjének neve is származik. A kert körüli álmok sora olyan jelentős Ázsiának ezen a részén, hogy a világ legmegfoghatatlanabb és legáttetszőbb verssora is itt született meg Dzsálál-Eddin ar-Rúmi szájából, axiómájaként annak, amiben a szív ugyanazon dologban történő boldog megsokszorozódására ismer: „A rózsá titkos kert, amely magába rejti / a fákat.”² E kiragadott verssor alapján és annak tükrében, hogy az emberi intuíció érzékekkel felfogható egységként szemléli ezt az egyszerű dolgot, ki mondaná meg, melyik az az Egyik (a rózsá, a kert vagy a fa), amelyik a másik kettő tündöklésében azoknak részét képezi? Hiszen az egésznek egysége a napnál fényesebb evidencia.

A kert elképzelése valójában sokkal régebbi az általam megidézett területeken: ott, ahol még a Föld ókori történelmét is Ázsia lengi be. Már hangsúlyoztam, hogy a Paradicsom földi mivoltában jelent meg sémita megalkotóinak elképzelésében. Egyszer a Tigris és az Eufrátesz között alkalmam nyílt betekinteni egy szálnalmas kerítés mögé: itt, egy füvel és csalánnal benőtt, néhány négyzetméternyi területen egyetlen fa állt, melyről azt tartották, hogy fajtájából a legutolsó. Tulajdonképpen kétséggel tekintetem az állítás igazságtartalmára, a fában mégis egy dinasztia legutolsó tagját láttam magam is – természetesen egy fényes dinasztiaét, mely (a többihez hasonlóan) a kezdetek óta azzal a bűnnel van összefüggésben, amellyel elsősége egyszer és mindenkorra összeköti. Igen, a nekem a földi Paradicsom fájaként bemutatott ártatlan hársfán még az ősolegény kígyó is mosolygott volna. A fa törzsét gyékényfonat borította, benne a törzs haszontalan holttestként nyugodott. Mindeneknek őse tehát e kiszáradt fatörzs, amelyről a legenda azt tartja, hogy mindig zöldbe borul azon a napon, amikor a Sátánnak eszköze – vagy inkább cinkostársa? – lett. A Tigris és az Eufrátesz nagy folyamok, forrásuk az emlékezet előtti időkben ered. Fontos közvetítők is: oly lassan hőmpölyögnek, hogy azt gondolhatnánk, az idő múlásának mozdulatlansága rájuk is ránehezedik, karjukba pedig szórakozottan zárják ezt az imént említett kevéske földet, benne a fával; így juttatnak némi időtlenséget ennek a valószínűtlen színdarabnak, melyben az igazság próbál formát öltve megnyilvánulni. Mi pedig azon kapjuk magunkat, hogy táplálnánk-segítenénk e testetöltést, mely ugyanakkor évezredek óta csak nyomaszt bennünket. Az embernek az a benyomása támad, hogy a Paradicsom végtelen és éteri percei nem peregnek le soha többé. A fát újra élet járja át, a lélek pedig felhagy sehová nem vezető meggyőződéseivel, szelíden a belső kerthez csatlakozik, és annak egyszer csak részévé válik. A földi Paradicsom mindig csupán kép marad, egy hozzávetőleges elképzelése ennek a titokzatos közelségnek, melytől mindegyikünk oly távol került, hogy csak a pillanat teljes megvilágosodása és a körülmények váratlan egybeesése révén lebbenhet föl újra a fátyol; az egyetlen létező megvilágosodásról beszélnek: a költészetről.

A kert első sajátossága – eredendően mélységes titka, létének világos rejtélye –, hogy a kert leválasztás és elkülönülés. A mi firdauszunk az *Avestában* található *Pairi-daen-zá*ból születik, mely nem más, mint amit az eredeti szó jelent: az örök és változatlan fényt, a *xvarnahot* körülölelő gyűrű, mely fényből a halálukat követő harmadik éjjelen Zaratustra fiai és népe újjászületnek a tűzből. Minden szent máglya eredendően élesen elkülönül a külvilágtól – ezt mindig és mindenki aláhúzza a szent terek geográfusai, a metafizikus területek földmérői és az ontológia mérnökei között. Mert az elkülönülés és a leválasztás lehetővé teszik az ember számára – ha csupán viszonylagos mélységegik is – az álmodott birodalom végtelenségének kiterjesztését, illetve a szellem egylényegűségének megtapasztalását azzal, ami határtalan. A mérték így válik a mértéknélküliség csapdájává. A felfoghatatlan világmindenségben kétségkívül szükség van dolgok

² Valamennyi versrészlet Hárs Ernő fordítása.

méricskélésére, megrajzolására és körülkerítésére ahhoz, hogy egyáltalán létezésről beszélhessünk, és hogy mindaz, ami létezik, ne vesszen el a kozmikus térben. Az égitestek össze-vissza tengere alatt léteznie kell egy helynek és egy fának. És nem szabad, hogy ez a mindannyiunknak – a legbelül fakadó ráeszmélés pillanatában – egyenként is megígért föld elvétsen minket, mi pedig őt, és mindezt akkor, amikor mindenfelől sivatag vesz körül minket. Buddha fája természetesen virágzó fa, de a bekövetkezett megvilágosodás borította virágba. „Testem és sírom közé a Paradicsom kertje ékelődik” – mondja az iszlám Prófétája a hagyomány szerint. Ugyanígy az Evangéliumok is előszeregettel jelenítik meg Jézust zöldellő ágak között: pálmaágak alatt jeruzsálemi győzelmes bevonulásakor, olajfa ágai alatt a fájdalmak éjszakáján, és hagyományosan virágoktól övezetten, amikor a jelenéstől kővé dermedt Magdolnának mint Kertész jelenik meg. Az égitestek össze-vissza ege alatt a kert mindenekelőtt „itt és most”, amiben az idő és a zűrzavar embere nyugalomra lel. Ily módon ugyanakkor ellentmondásba is kerül a napok múlásának tényével, épp azon alakok és formák által, melyek meghaladják értelmét. Amit a világmindenség változandóságának egy változatlan darabkájából szakítottunk ki: az örökkévalóság képe, bármilyen relatív is. Ahogy Fontenelle csodálatosan mondja: „A rózsza emlékébe még egyetlen kertész sem halt bele.” Akbar, mogul uralkodó a XVII. században kerteket építtetett Shalomarban: virágos teraszok és vízesések alkotta csodát. Ezek egyikének, a Zenana nevet viselő kertnek bejáratán a következő, tündöklő melankóliával átitatott felírást olvassuk: „Ha a földön létezik Paradicsom, akkor itt van, akkor itt van.”

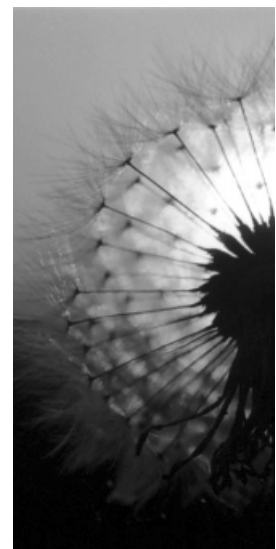
A kert második sajátossága közvetítő szerepe. Közvetítő ember és kozmosz között, egyfajta emberi bölcsesség és kozmikus örület között, de ugyanakkor két hatalom között is – határán híresen nagy városoknak, ó Suza, ó Baktra, ahol talán az első kertek megalkották, és határán a környező hatalmas sivatagoknak, miközben a kert a városok szívébe vágyott, sőt a világ közepébe, *urbi et orbi*: a város és a sivatag határán, egyszerre furcsa és megnyerő dialektikán keresztül hirdetve egyiknek elsőbbségét a másikkal szemben, és fordítva. Mindezt ráadásul úgy, hogy a legáthatóbb öröm elkerülhetetlenül a legsérülékenyebbé váljon, és hogy még a legnagyobb kockázat közepette is a legáthatóbb hév öltön testet. Mindezen felül a kert közvetít ember és ember között is. Hajlamos volnék azt is mondani: a civilizáció, minden civilizáció kertek szülötte. Hiszen módozataikról és jellegükről beszélve nem mondjuk-e ösztönösen is róluk, hogy *virágoznak* és *tündökölnék*? Bármilyen is legyen e kert, úgy tekintek rá, mint a legtökéletesebb közbenjáróra ember és aközött, ami benne magától való: az ember és teremtő Istene között.

Harmadik sajátosságaként azt mondhatjuk a kertről, hogy miközben kijelöli az univerzum közepét, valahogyan le is tompítja annak sötétlen fenyegető mivoltát, ily módon pedig a tér vonatkozásában racionalitással és geometriával tölti ki azt. A kert privilegiált hely, amiben kibontakozik a természet, benne pedig az univerzum metaforája nyilvánul meg: látni fogjuk, hogy mind az univerzum, mind pedig a kert önmagában a legegyszerűbb, ugyanakkor a legtökéletesebb alakzatként szüli meg a másikat. Egyik is, másik is – a megszelídített föld és a megszelídíthetetlen kozmosz – részekre osztott téglalap: a négy szent folyó (egy-egy szövegük meg is nevezik őket: Tigris, Eufrátesz, Nílus, Gangesz) által négy részre osztott univerzum, és a négy *quanat* avagy csatorna (a folyókat megjelenítő egyszerű allegória) által négy részre osztott kert. Bizonyos szövegek szerint az univerzum középpontjában hegy áll; talán ugyanaz a hegy, amely a brahmanista hagyomány szerint a Himalájánál is magasabb, és amelyet százévente egy öregember megtörölget a selyemkendőjével, aminek következtében a hegy elkopik és elfogy. Ekkor és csakis ekkor születik majd egy új univerzum. Meglepő elképzelés, melyben – ha a képzelet hajlandó a játékra – a két felfordított és egymásra állított kúp modern és merész kozmológiai teóriáját fedezzük fel: az univerzumét, amelyben élünk, és amely saját anyagát egyetlen végső és félelmetes maggá sűríti össze, mely magból robban ki az új „big bang”, benne koncentrálódva egy új univerzum, amelynek új terében és idejében újra kezdődik a felfoghatatlan kaland. Kétségtől minden ilyen jellegű álmódosítás helytelen, és ugyanilyen helytelen naivul összemosni Mezopotámiát, brahmanizmust és kvantumfizikát.

Tény viszont, hogy az iszlám a rendkívüli kiterjedésű, ősi területeken – Arábiában, Mezopotámiában, Assziriában és Kánaán földjén – létezett termékeny gazdagság örököséként átveszi, szellemileg számúzi és kisajátítja, finomítja és saját szája íze szerint alakítja az ősi kozmológiai szimbolika lényegét – ahogyan azt az imént bemutatni igyekeztem. Nem, a Paradicsom, a „határt jelző jujubafa” közelében, a Hetedik Égben található firdausz nem itt létezik; még akkor sem, ha a kert, és minden kert együttvéve, annak szükségszerű kivetülése. A Kert az emlékezet pólusa; a titokzatos magánynak és a szív gondjának pedig a „sehol” elképzelt vidéke. Az isteni műgond által létrehozott

Édenkertet – ahol a Proféta éjjeli útján megállt a Trónnál – a négy folyó vízzel, borral, mézzel és tejjel öntözi, és mind a négy – a maga teljességgel spirituális módján – az isteni bőségről tesz tanúságot: arról, amit megízlelni áhítnak a szűfik, akik bizonyára Al-Kawthar forrásának vizéből is kortyolnának, mely vizet az Úr megígért az Ó Küldöttjének. Az iszlám hagyomány szerint az Édenben nem egy, hanem négy hegy emelkedik, melyeknek neve is ismerjük: Uhud, Sinai, Hassib és Libanon; az Ég hegyeiről van szó, a Föld hegyeinek ellentétéről. Közbevetőleg jegyzem meg, hogy a Korán által is megemlített és a Paradicsom közepén emelkedő Uhud hegyén nő a Tubá-fa, mely semmiképpen sem tekintendő a Jó és a Rossz fájának, lévén, hogy az iszlám nem ismeri az eredendő bűn fogalmát; ám a smaragddal borított és aranytörzsű fával sem azonos, mely a szent forrást borítja árnyékba, és melyet Gilgames ámulattal fedezett föl, amikor – huszonhét évszázaddal Krisztus előtt – eltűnt barátja, En-Kidu nyomát követve a sumérok paradicsomára bukkant. Igaz, szimbolikusan ennek a fának is smaragd és gyöngy borítja az ágát, tövéből pedig négy folyó ered. Szellemi képességeink legyenek bármilyen kezdetlegesek és gyengék arra nézvést, hogyan a láthatatlant érzékelni vagyunk képesek, e képek erejét pusztán azért a dologért kell elfogadnunk, amit lángolásuk közepette a tudomásunkra akarnak hozni. Ennek fényében kell elképzelnünk például a hurikat, akik az iszlám Paradicsomban szüzességükben örökkön újjászületnek, miközben mindegyikük a saját, hatalmas gyöngybe vajt hajlékában lakozik, őket magukat pedig mint egy végtelen vágyakozás feszültségének közvetítőit kell látnunk a kiáradó Teljesség jelentést magában hordozó szívárványszínei közepette; „fény a fényen keresztül” – mondja a Korán, ami Máriát „férfi által érintetlenként” dicsóíti, asszonyainkat pedig, a mi hű és halandó társainkat a legcsodálatosabb módon és a legtisztább dicsfényrel övezve a „Misztérium őreinek” nevezi. Ami a hurikat illeti: ki érne föl velük, és ki merészelné erre törekedni, hacsak nem a jelképes vágy és átvitt értelmű kíváncsiság formájában? A parabola szárnyaló magassága: „A vers a vágy által megvalósított szerelem, mely vágy maradt” – mondja René Char, egészen más vonatkozásban. Ami pedig Mohamed éjszakai Utazását illeti, azt nem foghatjuk föl talán épp így a profétai lélek és a kínoktól gyötört test vágytól vezérelt vándorlásának, lévén, hogy az éjszaka sötétjében mindkettőt a végtelenség olthatatlan szomszédja hajítja?

Lépjük most át az iszlám kertjének küszöbét! A különleges helyzetből adódóan a „küszöb” szó nem képletesen értendő, hanem maga a valóság. Az általában öreg és vastkos falakkal körülvett, zárt kertbe alacsony és szerényen egyszerű ajtó vezet. A kert alapvető jellemzője, hogy művészetéből és lelkéből semmi nem szivároghat a külvilágba, luxusából (fényéből – a szó eredeti értelmét alapul véve) mindent önmagának és az odabent körbefutó tekintetnek tartogat. E célt szolgálják a magas kő-, téglavagy vályogfalak, melyeket gyakran a legegyszerűbb módon emelnek, nehogy a be nem avatottaknak elcsábulásra adjanak okot; a falak tetejére ellenségesen fénylő üvegszilánkokat szórnak, hogy megakadályozzák a rajtuk való átmászást. Ha pedig a kert valamilyen kiemelkedésen terül el, akkor azt ádáz tüskékkel fenyegető kaktuszfüge-sövényvel védik. Az ellenséges megnyilvánulás mögött meghúzódó szándék egyértelmű: az indiszkrécio valamennyi létező formáját távol tartani a kerttől. Akár egy lefátyolozott nő, aki szépségét kizárólag férje előtt fedi föl: a fátyolnak tekintélyt és varázserőt sugárzó hatása van, amiről a racionalis Nyugat már régen megfélemedezett. Egy nap Gabriel Bounour beszélt nekem arról a már-már szent igézetéről, melyet őrá a nőnek ez a fajta elzárkózása gyakorolt, és mely elzárkózás más számára hozzáférhetetlenné tette azt, aminek titoknak kellett maradnia, és ami – titok voltából eredően – a világnak egyik legfontosabb dimenziójában testet öltő lényegére vonatkozik. A lényeg egy szelete, a dimenziók közül egy pedig nem más, mint a nő, aki maga is kert. Alapvetően lényeges ez az ozmózis, ez a szimbolikus keveredés, a már említett elszakadás fogalma – csakúgy, mint maga a fátyol és a későbbiekben előforduló „tükör, mely láttat”. Elzárkózást, elszakadást említettem. Nem szabad megfélemedeznünk arról a tényről, hogy az iszlám kert – még azokat az időket megelőzően, hogy feltűntek volna a szélből és a dűnék közül előviharzó, Észak és Nyugat, a Maghreb és Andalúzia zöldellő, végtelen és termékeny földjeit meghódító lovasok –, tehát hogy ez a kert mint a terméketlen sivataggal és homokjával szembeni kihívás született meg. Egy a tagadásból kihasított darabka szeretet, mely az emberi törekénységgel ellentétben, egyedüliségében lángoló isteni végtelenség nyilalló felismeréséből látta meg a napvilágot: nemde a kert az ígéret beteljesülésének előrevetítése, a legelső bizonyosság, és felderengő íze mindannak, ami majd elkövetkezik? Ami majd elkövetkezik, az az Édennek kertjei – a Korán aprólékosan leírja ezeket –, melyekben „folyók erednek”, és „az ember örökkön örökké élni fog” a folyton megújuló szüzességű hurik társaságában, akik a lélek földi tapasztalatokkal szerzett, begyógyíthatatlan sebeinek ellentétes allegóriái, „igazgyöngy szépségű” szolgálók. Bennük látom testet ölteni az örök, misz-

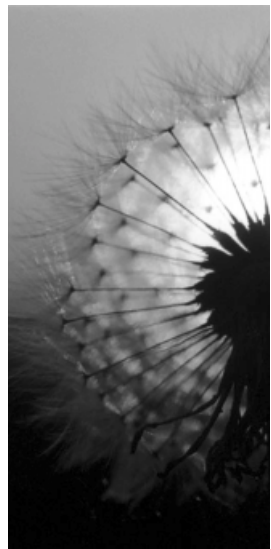
tikus (az igazgyöngy Keleten titokzatosságot hordoz) és főleg költői ifjúságot, mely majdnem több már, mint örök: halhatatlan a vágy által. Márpedig a vágy mindig akkor a legáthatóbb, amikor az ifjonti hév tölti ki a létet, és amikor ez a lelkes buzgalom fiatal férfiakban ébred, akik a bennük működő mély és ösztönös óhajnak kegyelméből és az intenzitás fokozása céljából vágyaikban élő erejüket mindent felülmúló kiteljesedésben egyesítik. Úgy képzelem, hogy ezt az erőt a legmélyebbről jövő és a végtelen szemérem tüzének fokozottan áttetsző vágya hatja át. E szemérem pontosan arra irányul, hogy az erő öbenne és övele szemben még áthatóbbá váljék. A Korán által is említett „párnákon való megpihenést” pedig úgy értelmezem, mint gyönyörűséget lelni mindannak elhagyásában, ami a tegnapi és evilági embert gyötrellemmel és kinnal sújtotta; hiszen a kínlásnak nincsen többé értelme, a beteljesedést megtapasztalt lélek így végre megpihenhet és átadhatja magát annak a megnyugvásnak, ami magának az iszlámnak is nevét adta: „Istenben való megbékélés”. Avagy a megbékélés teljesebb és igazabb, az egyéni sors szennytől mentes volna, de másként, mint az Allahéval nem azonos hajlékban, ebben az oly nehezen értelmezhető Paradicsomban, és mint ahogyan az erre vonatkozó, egynémely részletes, ám a szövegmagyarázók által elítélt leírásban láthatjuk?

A legfontosabb, Allah Paradicsomát az anyagtól megtisztító látásmód a szűfike, a Paradicsom lenyűgöző és misztikus értelmezőie, a darócszövet és durva gyapjú kázmza (*suf*) gyermekeie, az áttetszőség (*safa*) fiaie, a görög *sofia* testvéreie. E *sofia* jóval mélyebben található a bennük lángoló tűzhöz viszonyítva, mely tűz költészetük – valamennyi létező költészet közül az egyik legfontosabb – erényét és nagyságát táplálva elemésztí őket. Az Isten szeretetének tüze velük együtt elemésztí bennük azt is, ami racionális, s e tűzvészben legvégül Isten Arca marad meg egyedül. Nem, a Mohamednek megígért Paradicsom nem a testi örömek kitöltötte hely, mely gyönyörökben egyesek az iszlám végtelen iránti vágyódásának kiteljesedését vélik felfedezni. Talmi és önmagukon túlmutató jelentéstől teljességgel mentes örömek hogyan is elégíthetnének ki olyan civilizációt, mely magát az Istent is közvetítő képi ábrázolások nélkül állítja a hívők elé? Egy olyan termékeny civilizációt, mely például az arabeszkben keresztül teszi láthatóvá az alaktalant, az algebraiban pedig a gondolat elvont erejét zabolázza a legváráslatosabb működési elveinek anyagtalan valóságában? Ha pedig ez után az általam szükségesnek vélt rövid kitérő után visszatérünk a kertek szimbolikájához, logikus és helyes megállapítanunk: a mindenki által ismert, geometrikus francia kerttel szemben az iszlám kert algebrai természetű. Másképpen azt lehet mondani, hogy bizonyos jeleken keresztül lajstromba veszi és „számokban fejezi ki” a világmindenséget, megállapítva annak Isten általi és Istenben létező középpontját. A továbbiakban az is kitérünk, hogy finom jelzéseken keresztül – mely jelzések félig anyagi, félig szellemi természetűek – a belső szimbolikájából táplálkozó kert a Mindenséget szelídíti meg és foglalja magába: magasságot és mélységet, bennünket átjáró és irányító erőket. Ez azt is jelenti, hogy a zárt kert, melyet a benne létező és a benne ható energiák együtt-tartásának alárendelt jelek alkotnak, tehát hogy ez a kert egyszerre platonói és arisztotelészi, egy a makrokozmoszra nyíló mikrokozmosz. Hagyományos szűkös jellegéből az a tény adódik, hogy alkotóelemei egymáshoz, illetve a teljes egységhez való viszonyukban léteznek, önmagukban értelmezni őket nem bír valódi jelentőséggel. A platonista ihletésű kozmikus szimbolikán túl (a kert mindig csupán árnyéka valaminek) igazán nagyszerűnek Arisztotelész hatását vélem felfedezni a kertben. A csodálatos arisztotelészi realizmust, mely a világ szerkezetét és törvényeit keresi mindabban, amiben ezek kifejezésre juthatnak. Ez alapján azt mondhatnánk az iszlám kertről, hogy az az alávetés kertje: az Isten által elképzelt világegyetem rendjének történő alávetése. Ellentétben az elrejtés és tagadás klasszicista kertjével, a kitörés és lázadás romantikus kertjével, a látszat és utalás japán kertjével. Azt is mondanám az iszlám kertről – és ez talán még találóbb –, hogy az elfogadás helye: elfogadni annyit tesz, mint megelégedésben lenni. Egy ilyen, a látható világot leképező kertben minden dolognak helye, rendje és hierarchiája van. Talán ismét Arisztotelészre kell hivatkoznunk az iszlám gondolatának egy alapvető aspektusa kapcsán, hiszen éppen Arisztotelész bizonyítja a gondolat helyes voltát. E gondolat pedig nem a steril racionalitásra vonatkozik, sokkal inkább egyfajta koherenciára, mely ahhoz hasonlatos, amelyet Isten a földön megalkotni kívánt: azért, hogy e világon minden természetének, szépségének és értelmének legjavában létezzon. Így válik láthatóvá az iszlám kertben az egységet alkotó *jó* és *helyes*, egyik életben tartva a másikat, miközben egyik csupán formája és kivételése a másiknak. Azok után, hogy a kertben valamennyi növény megtalálta a pontos helyét, minden a rendeltetésének megfelelően éled, nő, virágzik és hoz gyümölcsöt: a védelmet nyújtó, tövises növények a kert peremére szorulnak, hogy meggátolják a belépést; arrafelé nőnek még a gyógy- és haszonnövények, a gyümölcsfák, a sövények és az áttetsző függönyt alkotó fák, melyek a látvány vonzó

mivoltát hivatottak fokozni. Közöttük – ahogyan azt kell – tervszerűen kialakított, ám a nézelődőnek meglepetésül szolgáló növények nőnek; ezután virágok legillatosabb bősége következik, és – legértékesebb és legbecsesebb fényűzőként – a lágyan-finoman csörgedező víz, mely annyira különösen monoton hangot ad, miközben áttetsző fátyol vagy keccses vízesés formájában folyik a szárazsághoz szokott, leheletfinom növények között. A kerti növényeket bizonyos dolgokat szem előtt tartva, ám mégsem szisztematikus módon telepítik. A főbb növények mindenhol ugyanazok, de ültetésük módja kertről kertre változhat: a skála a legegyszerűbbektől és leghaszontalanabbaktól – a hüvelyes termésektől – a legnemesebb, inkább spirituális, mint fizikai dimenziókban pompázó, a szív és a lélek mélységeit megérintő növényekig terjedhet. Például virágok sokasága tárulhat a szemünk elé: liliomok, szegfűk, rózsák és jázminok; ezeket száraz és fűszeresen illatos sövény veszi körül, mely sövényből ha letörünk pár ágat, és tenyerünkkel összemorzsoljuk azokat, finoman erőteljes illatként csapja meg orrunkat a máskülönbén áthatóan nehéz illat, mely mintegy önmagába zárja a sivatag, lángoló tüze elől a dűnék lábainál menedéket keresők érzéseit. A kert egyik pontjáról a másikra átsétálva nem szabad megfélekednünk a minden kertben szükségszerűen felbukkanó „transzcendens” helyekről. Az egyik ilyen a négyszög alakú, a legegyszerűbb növényekkel beültetett terület, mely növények felüdítik a lelket, miközben élvezetet nyújtanak a testnek is; a másik pedig a gyümölcsös, amelynek fái azon túl, hogy enyhülést adnak a legrafináltabb ízekre kiegészítetteknek, mindannyiunkban csak fokozzák a saját létünkkel összefüggő, rejtélyes éhséget és nosztalgiát, az ismeretlen és titkos növények gyümölcsök keltette vágyat: sóvár éhséget cseresznye és őszibarack ízére, datolya, kajszis és szőlő, no meg a csodálatos sárga- és görögdinnye zamatára; ugyanakkor konkrétan meg nem ragadható ízekre is, melyekre csak a különös küszöböt átlépve bukkanunk, amikor bennünk élvezettel teli gyönyörűség ismerszik meg, avagy alakul épp át másikká, esetleg éled újjá. Ahogyan a hegedűnek, a gyümölcsnek is lelke van. A gyümölcsök keltette gyönyörűséget pedig – ahogyan a szerelmet is – rejtélyes módon, de fel tudjuk idézni önmagunkban azután is, hogy annak konkrét íze már a múltba veszett. Az arabeszkbe komponált és a létezés változatain töprengő, erre-arra csapongó elmélkedésekben ki mást is hívnék segítségül, mint örök szellemi társamat, Dzsálál-Eddin ar-Rúmit:

*Mikor a létezés világába értél,
egy létrát raktak eléd, hogy azon
kiszabadulhass; először ásvány
voltál, majd növény lett belőled.
Azután állat lettél: hogyan is
nem tudnál erről? Majd emberré váltál, aki
tudattal, ésszel, hittel van megáldva.
Nézd ezt a testet, amely porból vétetett!
Mily tökéletesség, amit elért!
Amikor túlhaladtál az emberi
állapoton,
angyal leszel, nincs kétség efelől.
Akkor már nem lesz dolgod többé a földdel.*

Újabb és újabb töprengéseimben ezer és egy kert neve ötlük eszembe. Mindenekelőtt azoknak a nevei, amelyek a Paradicsomot jelölik a Korán szúráiban: a „Megnyugvás Kertje”, az „Öröklét Kertje”, a „Gyönyörök Kertje”, az „Üdvösség Otthona”, avagy egyszerűen ám érzékletesen „a Kert”. Ugyanígy felidézhetjük azt a sok-sok evilági kertet, ahol csak néhány órát szoktunk eltölteni. Vének volna nem megneveznem őket, amikor szememet becsukva emlékezetem távoli homályából hallom halk dalaikat, miközben tündöklő szépségű virágaik – ó, ezek a virágok és más növények, melyeknek nevét véget nem érő, magasztos litániában kellene felsorolni –, igen, e virágok a költészet és a művészet virágaival rokonok, és városok meséit, megannyi hely dicső legendáját idézik. Hadd nevezzelek hát meg benneteket, ó Sarnestan, Taq-el-Bustan, Biszálpur és Firuzábád csodálatos kertjei (utóbbi Kirin és Koszro szerelmi menedéke), és Qusyr Amrah, Qasr al-Hayr! Áhítattal ejtem ki fényes neveiteket, Szasszanidák varázslatos birtokai Szamarkandban: a „Világ Tükörképének Kertje”, a „Szív Nyugalmának Kertje” (ahol Tamerlan két kilovaglás között megpihent), a „Világ Dicsőségének Kertje”; és a ti neveiteket is, mogul kertek Kabul és Agra közelébe: a „Szerelem Kertje” Shalamarban, az „Öröm Kertje” Bagh Nishatban, a „Fenséges Forrás” Chasma Shakiban, a „Tündérek Palotája” Pari Mahalban, a „Hűség Kertje” Bagh-e-Vafában, a „Holdfény Kertje” Mahtab Baghban, az „Élet Kertje” Hayat Bakhsh Baghban...

E kertek fáí és bokrai közül némelyek gyümölcsaik vagy fűszerként használt részeik miatt nőnek, másokat nemes szépségük miatt ápolják: így a „tchenar” (a platán) és a „sary” (a ciprus), valamint fűzek, nyárfák, mangó-, banán-, narancs-, citrom- és gránátalma (a gránátalma rubintjának minden egyes magját egyenként és úgy kell fogyasztani, hogy egy se menjen veszendőbe, mert közülük egy, csakis egy közvetlenül a Paradicsomból származik), banán- és pálmafák, borscserejék és kókuszpálmák, szilva- és tamariszkuszfák, datolyapálmák és szantálfák... Megint mások kizárólag a virágaik miatt kaptak helyet a kertben: kajszi- és őszibarackfák, melyekről csak elvirágzásuk után vagyunk hajlandóak tudomást venni azt, hogy gyümölcsöt is teremnek. Nevezzünk meg néhányat a virágok közül is: mindenütt nő a tulipán, melynek török eredetű neve a turbán virágát jelöli, a kökörtő, a nőszirm és a nárcisz, a bazsarózsa és a viola, a sárga liliom és a mák, az egyiptomi és az indiai szent lótusz, a jázmin és az éjjel nyíló liliom és a mindenfelé virágzó leander. Mindenekelőtt pedig említsük meg a virágok királynőjét, minden kertben valamennyi növény között az elsőt, a minden csokorból kimaradhatatlan rózsát. A rózsát, melynek jelentése az iszlám számára ugyanúgy misztikus, mint amennyire összetett – bár más oknál fogva – például Rilke szemében. Rilke maga is a rózsá legmélyebb jelentéstartalmából indul ki, így én is arról a másikat, csodálatos Rózsáról szeretnék most beszélni, mely magának a kereszténységnek is központi gondolata. A Dzsálál-Eddin ar-Rúmi által örökkön előtérbe állított iszlám rózsá – profán és szent gyönyörködtető jellegén, illetve azon is túl, ami az „arcnak rózsája”, valamint a léleknek kisugárzása és csodálatos jellege – a legkésebbet jeleníti meg: ő a tökéletes és beteljesedett Valóság Rózsája:

*Egyszerre vagyok a Szerető s a Szeretett,
a csokor is meg a fülemüle,
s önmagam rózsabokra.*

És még:

*A rózsá titkos kert, amely magába rejti
a fákat.
Száz rózsá hasonló, ő egyetlenegy.*

Vagy:

*A szellő az ivókat rózsaszirmmal
szórta tele.
S a Kedves a barátok ivókupáit
borral töltötte meg.
Hajának jácintjaitól az összes illat
megsemmisült,
s tekintetéből meleg józanság sugárzott.*

Dzsálál is mondja, visszatérve olykor az egyedüli profán értelemre:

*A láb, mely tántorgott a ciprusok között,
a kéz, mely marokszám szedte a rózsát,
a halál csapdájába fog esni,
levágják a kezét, összetörik a lábat.*

Azt mondja:

*Mint a liliom s a rózsá, tárjuk ki magunkat
az elragadtatásnak,
fussunk kertből kertbe, mint
ahogy fut a víz.*

Azt mondja:

*A rózsák mosolyogva mondják a fülemüléknek:
„Hallgassatok, s nézzetek csendesen!”*

Azt mondja végül: (Ó, az utolsó misztikus történet öröme!)

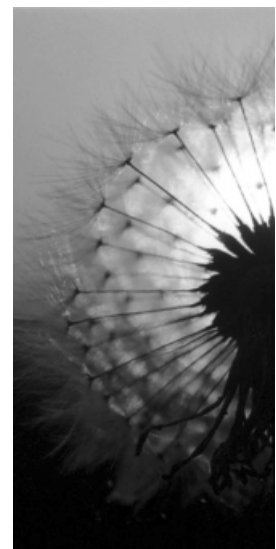
A kertbe mentem, s letéptem egy rózsaszálat.

*Félttem, hogy meg fog látni a kertész.
S hallottam, hogy a kertész azt mondta nékem:
„Mi az az egy rózsza? Az egész kertet
neked adom.”*

A növények buja sokaságát – mely a teljes iszlám művészetből felénk árad – a kert ártatlan mivolta, a természet büntől való tökéletes mentessége magyarázza. Az élő természet valamennyi megnyilvánulása a szemben és a lélekben is rendkívüli gyönyörűséget ébresztő dolgokat domborítja ki a növények és a virágok ábrázolásakor. A teremtő képzelet a gondolatok megtisztulására irányuló vágyában kettős hatású jelrendszerrel dolgozik: jelei hatnak egyrészt a szemem keresztül, élénk színek és finom formai elegancia által; másrészt pedig egyfajta kódrendszeren keresztül, mely a képzelet által táplált és „nevesített” intellektus spontán játékának része. Kert a szőnyeg is, beleértve káprázatos központi mezejét, illetve a nagy műgonddal megtervezett és a szőnyeg felületén szétszórtan ábrázolt virág- és facsoportokat, melyekben állatok és jelképes alakok tűnnek föl. Az egész kompozíciót az az elv vezérli, amelyet Louis Massignon – mint azt már említettem – oly egyszerűen a „metafora alászállásának” nevez, és melynek központi eleme – ezt fejezi ki az előbbieken leírt elrendezése – mindennemű szellemi lény ábrázolásának tilalma. Ebből következik, hogy semmilyen problémát nem jelent az olyan témák megjelenítése, melyekben egyetlen *szellemült lény* nem mutatkozik: így van ez a lélekkel nem bíró fák és virágok esetében, melyeket következőképpen a muszlim művész a kövekhez hasonlóan megjeleníthet, hiszen számára „egy tulipán egy rubinttal azonos”. Az iszlám civilizáció – legalábbis egynemely formai elképzelésében – ezen a téren a perzsa és a bizánci kultúrák különös, drágakövekben testet öltő elképzelését veszi át. Az „iszlám frissességének” is nevezett, egészséges ontológiai egészet feltáró virág-arabeszkék, növényi fonatok és füzérek rövid idő alatt a legkülönbözőbb homlokzatokon és a legváltozatosabb – úgy a legnemesebb, mint a leghétköznapibb és legegyszerűbb – anyagokban megmintázva jelennek meg. A növényi frissesség és üdeség fényes miniatúrák, damaszkozott rézfelületek, *azulejo*-k, *kashi*-k, faragott vagy festett frízek és szemet kápráztatóan fényes fémedények buja díszítéseiben, illetve a megjelenített témában nyer kifejezést. Ahogyan a Föld is szépségének kisugárzása által az isteni szépség és akarat tanúbizonysága lehet, úgy a teremtő ihlet átjárta egyszerű agyag is fényesen csillog, ha felékesítik. Ekkor az anyag – mely nem más, mint por, *ayat* – maga is tanúsággá lesz.

A legegyszerűbb és legáltalánosabb anyagban ragyoghat legtündöklőbben a kegyelem: ezen oknál fogva – és ellentétben más művészetekkel, amelyek a legnemesebb anyagokkal (arannyal, elefántcsonttal, jádekövel és más egyébvel) törekednek kifejezésre – a muszlim művészet csakis hétköznapi anyagokhoz nyúl: rézhez az arany, agyaghoz a kaolin helyett, fához az elefántcsont, stukkóhoz a márvány helyett. Ha pedig mégis előfordul, hogy a rézben ezüstszál fut, a fát pedig gyöngyház fedi, mindez arra hívja fel a figyelmet, hogy a szépség ajándék, mely által Isten a legegyszerűbb és legmértatlanabb anyagban is megnyilvánulhat. Ugyanígy igaz az is, hogy a szépség minden esetben az isteni kegyelem műve, a művész pedig – a kézműves is – elkészült művében szándékos hibát vét, jelezve ezáltal jelentéktelen kicsinységét a kegyelem művéhez képest, melynek ő pusztán méltatlan közvetítője. Így például az elkészült szőnyeg egy a készítője által előre eltervezett helyén a kelletténél egy szemmel kevesebb sorakozik, a szőnyeget díszítő elemek valamelyike pedig egy többé-kevésbé szembeötlő hibát rejt, lévén a tökéletesség csak és kizárólag Allah sajátja. Az egész Föld *ayat*-ként fénylik: teljes egészében bizonyág és tükör. Beszéljünk újra a tükör szimbolikájáról, melynek kapcsán már említettem, hogy az iszlámban a tükör jóval több, mint tükörkép, vetület. A világ az Abszolút tükre; nem több és nem kevesebb ennél. A szúfi misztikusok tudják ezt, az Abszolút elé pedig – „tükörként” – szavaik visszatükröző nagyságát állítják:

*A Kedves, aki csupa örökkévalóság, ledobta
a láthatatlan magányban Szépsége fátylát;
a tükörben szemlélte Önnön arcát,
kinyilvánította kegyét Önnönmagának.
Egyszerre volt a szemlélő és a szemlélt; senki más
szeme nem látta a mindenséget, csak az Övé.
Minden Egy volt, sem kettősség nem létezett,
sem az „enyém” vagy a „tiéd” fogalma.
Az ezer mozgást végző égi pályát
egyetlen pont rejtette magába.
A teremtő a nemlét álmában pihent,*

*mint gyermek az első lélegzetvétel előtt.
A Kedves szeme látta mindazt, ami nem volt,
mint létezőt szemlélte a nem-létezőt.*

*Noha a saját lényege szerint szemlélte tulajdonságait
a maguk tökéletességében, mégis arra vágyott,
hogy egy másik tükörben táruljanak a szeme elé,
és hogy minden örök tulajdonsága
különböző formában jusson
kifejezésre.*

*Ezért teremtette az idő és a tér zöldellő mezőit,
és ennek az életadó világnak a kertjét,
hogy valamennyi ág, valamennyi levél,
valamennyi gyümölcs az ő különféle tökéletességeinek
legyen tanúbizonysága.*

*A ciprus nemes megjelenéséről adott fogalmat,
a rózsza kegyelemmel teljes természetéről
adott hírt.*

*Valahányszor megjelent a szépség, jelentkezett
oldalán a szerelem; valahányszor a szépség
felragyogott egy rózsás arcon, a szerelem
kigyújtotta fáklyáját ehhez a lánghoz.*

*Valahányszor sötét hajfonatokban lakozott a szépség,
jött a szerelem és egy láncravert
fogoly szívet talált.*

*A szépség és a szerelem olyan, mint a test
és a lélek; a szépség a bánya és a szerelem
a drágakő.*

*Kezdetől fogva mindig összetartoztak;
soha nem utaztak másképp, mint egymás
társaságában.*

Djami *Tuhfat al-Ibran* című munkájából való ez az idézet, mely mű a kertet valódi perspektívájában ábrázolja: e dolgok tudójának szemében a kertről másképpen mondható el, hogy a rejtelmek helye, mint például a kedvesen sejtető szimbolikájú japán kertekről. Utóbbiak, ha valamiről fellebbentik a fátylat, a pillanat mulékony valóságát, a mindenben és mindenkiben közös illúzió szikráját tárják elénk. Amiről Djaminál szó esik, az a Létezőnek az önmagára és önmagába történő rátekintésekor bekövetkező felfedezés: a látható valóságban Létezőnek a leleplezése, valamint a fátyol fellebbentése arról a Valóról, melynek egyetlen jelentése a szív tükrében más képeket nem tüntet el, és nem változtat hirtelen feleslegessé vagy érvénytelenné. A valóságnak kert által történő kifejezése a láthatóban ölt testet, miközben valószínűtlenség járja át és a láthatatlannak ellentmondásokon alapuló megjelenítése. Az emberre ugyanígy érvényes az, hogy részvétele e játékban eleve elrendeltetett, és hogy benne még a felettebb valószínű megsemmisülésének kockázatát is vállalnia kell. Mindezzel együtt övé a szerep: a Létezés különböző fokozatait egységre hozó ember szerepe. Erre a „közvetítésre” – mert hiszen minden ontológiai értelemben vett egyesítés „közvetítés” eredménye – Dzsálál-Eddin ar-Rúmi ámulatba ejtően tapint rá a következő soraiban:

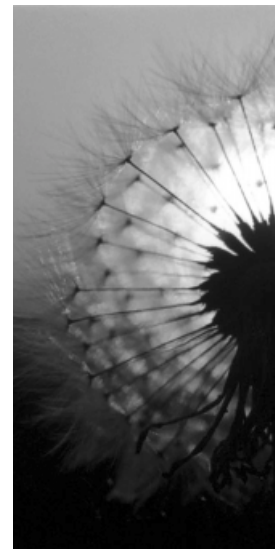
*Az ember először a szervetlen anyagok
világába érkezett, majd innen átment a
növényi világba, nem emlékezve előző
állapotára. És amikor állati mivoltába
lépett át, nem emlékezett többé növényi
állapotára: nem maradt meg benne egyéb,
mint a kisgyermek vonzódása anyjukhoz,
vagy ahogy a tanítvány vonzódik szellemi
mesteréhez; majd az ember átlépett emberi
létfarmájába; előző lelkeiről semmi emléke nincs,
és meg fog változni újra...*

Számos idézetet hozhatnánk még a témában. A legkülönbözőbb szúfi misztikusok tollából születtek káprázatos és finom mívű megidézései ugyanannak a Végtelennek,

Örökkévalónak és Létezőnek, még azon platonista és plótinista nézeteken is túlmutatva, melyeknek a szufizmus részleges örökösének tekinthető, ám melyek nem mindig képesek a létezés varázslatosan egyszerű örömeiben osztozni. Így aztán a szúfi misztikus számára a Létezés testet-lelket átjáró szétáradásának megsemmisítő érzését megelőzi a *bosztan* és a *firdausz* hús pihenője, ahol Istennek a teremtményeiben tükröződő képét szemlélve öröm járja át a megpihenő lelket, mielőtt – félelemmel vegyes gyönyörű borzongás közepette – bekövetkezne a lélek és Teremtőjének feltétel nélküli közössége. Az is elmondható ezzel kapcsolatban, hogy a megidézett kertek nem mindig pusztán szimbólumértékűek: a szufizmustól kétséget kizáróan az a tény tartja távol a platóni idea-tant, hogy létezik az itt és a most fogalma, a misztikus pedig igenis látja ezek ragyogását, hallja suttogó dalolását, mindezt egyszerre átható és visszafogott megnyilatkozásaik sokasága közepette. A kert építészeti kialakításának változatai az adott helytől és az adott kertet megálmodó gondolattól függenek: a granadai Generalifében vagy a libanoni Beit-Eddinben teraszos kiképzésű a kert, míg Alger, Fez vagy Marrakech palotáiban egymásból nyíló zárt kertek alkotnak egységet; van, ahol leanderek és élénkvirágos virágú fák díszlenek, vagy éppen tiszafák és ciprusok alkotnak árnyékos falat, és van, ahol rezgőnyárfák ezüstös fala húzódik... és mindenhol, az ispahani Shah Abbastól a damaszkuszi Azzem-palotáig, az isztambuli Topkapitól a fezi Djamaig, igen, valamennyi kertben ott van a csodálatos *iwán*, a zöldellő növények és a víz irányába csak az egyik oldalán nyitott tér, mely magába zárja a világban létező valamennyi üdeséget. Más kertekben fürdőnek is helye van, hogy a megnyugvás békéje kiegyensúlyozhassa az amúgy is örökké meglévő gondolat, a még tökéletesebb megnyugvás idilljével. Megint más helyeken – egészen biztosan kínai hatásra – légies pavilonokban alakítanak ki nyugodt sarkot, ahol a lélek csicseregő madarak énekében és galambok turbékoló bűgésében gyönyörködhet, illetve a mindenütt láthatatlanul csörgedező víz hangjához vegyülő lant üdítő harmathoz hasonlatos pengésében. Utóbbihoz az ujjak nyomán megszülető *nay*, az elnyújtva és varázslatot idézően tovaszálló síp dallama vegyül. „Mester, miféle hang ez?” – kérdezte egyszer a tanítvány. Hallay a hangszer végtelenül szomorú és tiszta énekétől mélyen megindulva így válaszolt: „A világ szépségén bánkódó Sátán panasza.”

Szögezzük le gyorsan, hogy az iszlám kert nem a Sátán birodalma, hanem éppen annak elutasítása. A gondosan eltervezett és formába öntött meglepetés lakozik a kert falai között, legyenek bármilyen elrendezésűek a részletek: magasan avagy alacsonyan fekvő területek, erre-arra tekergő, szinte felfoghatatlanul zezzugos útvesztők, melyek egyszer csak a szem előtt kitaruló végtelen térbe nyílnak. Váratlan irányváltoztatások és kanyarok, észrevétlenül is hívó-terelő részletek a kert központi tere felé irányítják a sétálót, akinek figyelme teljesen önmaga és az őt körülvevő közvetlen csoda hatása alá kerül; de most végre leül a kert közepén, és hagyja, hadd teljesebbé ki benne az a valami, amit már egy ideje növekedni érez magában. Úgy álmodik, hogy közben ébren van, mialatt tekintete megállapodik a kék ég egy fényes sávján. Az ízesen finom vagy épp egyszerű illatok már előkészítették lelkének megnyílását és a láthatatlanban való kiteljesedését. A virágok aromája keltette gyönyörűséget ezerszer is kifejezik a török és perzsa miniatúrákon látható hercegek, akik úgy szívják magukba a szegfű illatát, mintha ezáltal a világ legnagyobb kincsére bukkannának. A virágok keltette gyönyör – mint minden teremtett dolog – egyszerre jel és jeladás. Az ember függetlenedik önmagától – az „önmaga” itt már más, mint ami az emberben lelkétől függetlenül létezik, és ami az egyre gyorsabban körbeforgó szúfi táncában megnyilatkozik –, merengésében pedig arabesk és filigrán formájában tűnnek elő az arab-iszlám szellem és képzelet motívumai. Minderről az arab költészet, egészen pontosan a *qacida*, a legősibb költészeti hagyományon alapuló versforma kapcsán írtam egyszer: „Túláradó jellegével szakítva implicit módon tanúskodik a minden kétséget kizáróan színek és szél alkotta idő megszűntérről, mely időnek szétrobbanása emlékfoszlányokat megőrző díszítés-töredékekben maradt fenn. Kavarodás és emlék viszonylag rövid idő alatt a téma formai kiiktatása által semlegesítik egymást, a témát pedig mintegy felváltja és helyettesíti a szövegben egy másfajta, mondhatnánk játékos beszédmód. Az arabeskhez hasonlóan a *qacidát* mindig a legbenső indítékok folyton formálódó berögzülései alakítják.” Az arab zenét pedig a következő módon tartottam helyesnek definiálni: „Önmagába történő visszakanyarodás, és önmagukon nem túlmutató alakzatok, melyek monotonitájuk és eltervezetten véletlenszerű variációik által ahelyett, hogy sajátos érzelmi állapotokat tolmácsolnának, a lelket a türelemben való áhítatos időzésre ösztönzik, aminek eredményeként talán felbukkan az anyagtalan szemlélődés várva várt tárgya. De ha így is lenne, azt semmi illékony nem kötheti a valósághoz. Ha pedig az érzés, az érzékenység hirtelen mégis a magáévá akarná tudni: elveszítené azt, a világ pedig azon nyomban megszűnne létezni.”³

³ Stétié, Salah, *La Unième nuit*, Stock, 1980.

Az „anyagtalán szemlélődés” közepette mire irányul a várakozás? „A zene ritmusa titkot rejt magában; ha felfedném, felborítanám a világ rendjét.” – mondja Dzsálál-Eddin ar-Rúmi, majd a rebab⁴ kapcsán hozzát teszi: „Szár az a húr, a fa és a bőr, belőlük mégis a Vágyva Vágyott hangja árad.” A zene – a fény és a fák örök társa – alapvető fontosságú a platóni reminiscenciák és felismerés terén. Még mindig Dzsálál, egy szent mámorban (*nashwa*) fogant versében a létezés – zene és kert – szédülés-élményt mint profetikussá és rimboud-i értelemben vett víziót, a reveláció pillanatát ragadja meg:

*Látom a vizeket, melyek forrásaikból kibuggyanak...
A fák ágait, melyek úgy táncolnak, mint a
vezeclők,
a leveleket, melyek úgy tapsolnak, mint a
kobzosok.*

(Több írásomban is megjegyeztem már: annak ellenére, hogy Dzsálál és Rimbaud egymástól távoli korok és egymástól teljesen különböző kulturális közegek gyermekei, őket rejtélyes, ugyanakkor napnál világosabb módon szoros kötelék, sőt cinkosság köti össze.)

A félig behunyt szemű, kicsit a külvilágra, kicsit befelé figyelő szemlélődő előtt a medence vizének tükre a végre teljes egészében megnyilatkozó Valóság mámoros tudomásulvétele. A nyugati világban Rousseau beszél erről *Álmodásainak* egyik leghíresebb szakaszában, mellyel kapcsolatban később Edgar Poe a rá jellemző pontossággal fogalmazza meg furcsán-melankolikus elragadtatását: „A rendkívüli érzékenységgel átitatott fantáziának létezik egy csoportja, melyek a gondolatoktól eltérőek – írja Poe –, és amelyeket ez idáig a nyelv eszközeivel nem tudtam kifejezni. A »fantázia« szót csupán jobb híján alkalmazom e csoportra, mert a fogalom általánosan elfogadott jelentése távolról sem felel meg annak, amiről beszélek. Azok az árnyalatok, amelyekre én gondolok, inkább a psziché, mint az intellektus szülöttei. A lélekben kizárólag a legteljesebb (és sajnos oly ritka) nyugalom idején jelentkeznek, test és lélek tökéletes egyensúlyában. Csakis ezekben a pillanatokban mosódik el a valóság és az álmok világának határa... Olyan ez, mintha az öt érzékünket sok-sok ezer más, halandó természetűnkől merőben eltérő érzék váltaná fel.” Évszázadokkal korábban Ibn Arabi a következőképpen próbálta megmagyarázni és igazolni lélek és kozmosz megmagyarázhatatlan és igazolhatatlan egyesülését: „A világegyetem olyan test, melynek feje az égben, lába a földön van. Ahogy az emberi testet a lélek élteti, a világegyetem testének feje az ég, érzékei a csillagok.” A keleti és a nyugati lélek tapasztalatainak azonosságát firtató vázlatos antológiánkat zárjuk most Mahmud Shabestari versével. A költő itt is arról beszél, hogy ember és univerzum egymásnak titokzatos tükörképei, a kert pedig a világegyetemnek úgymond kiinduló- és végpontja is egyben. Ami itt áll, arról tanúskodik, hogy a tükör megszabadít attól, ami anyagszerű; maga az anyag is anyagtalanná válik, végül pedig minden kizárólag szimbolikus értelmet nyer, és a képzelet szavak által történő kivetülése lesz:

*Tudd meg, hogy az egész világ tükör,
minden atomban száz lángoló
nap található.
Ha széthasítod egyetlen csöpp víz szívét,
száz tiszta óceán támad belőle.
Ha megvizsgálod egy porszemet,
ezer Ádámot fedezhetsz benne fel...
A mindenség rejtőzik egy szem kölesben;
a jelen pontjában minden együtt található...
E körnek minden pontjából a formák ezre
származtatható.
Minden körforgást végző pont hol kör,
hol forgó körkerület.*

Az iszlám kert középpontja tükör, visszaverődések sorozata. Nem csupán a lágyan csörgedező vízről van itt szó, mely önmagát értelmetlenül kergetve játékosan hol innen, hol onnan felelget önmaga hangjára. Ez a visszaverődés konkrétabb, ugyanakkor leheletfinom módon anyagtól kiüresedett. A megfigyelő a kert közepén, abban a pavilonban foglal helyet, ahonnan akaratlanul is a központi medence szökőkútjából dalolva tovacsör-

⁴ Kéthúros észak-afrikai hangszer. (A ford.)

gedező vizet hallja. Amit pedig lát: az őt körülvevő világ egyensúlya. Még hozzá dupla egyensúlya: a környező építmények és szisztematikusan kialakított kertrészletek jobbra és balra is a vízszintesen felfogott és szemlélt természet egyensúlyát tárják a szemlélő elé; ugyanakkor a vízfelületen tükröződő természeti elemek egy másik szimmetriára is rádőbbentik őt: a függőleges értelemben vett természet egyensúlyára. A tág térben a tekintet elbizonytalanodik a horizontális és vertikális szimmetriák egygyé olvadásában, a kábult tudat pedig zavarodottan keresi: hol a valóság, és hol annak tükörképe? Többször gondoltam úgy, hogy André Breton a „valóság kicsinységéről” vallott nézetei – túl az egyértelműen kizáró tényezőként felfogható kulturális különbségeken – befolyásolhatták az iszlámnak a művészet küldetésével kapcsolatos elképzeléseit. A művészet teremtő ereje azért különleges, mert a hatalmas semmit látja el a legfinomabb csipkével: mindezt nem annak szándékával (mint a szürrealizmus), hogy felismerhetetlenné tegye, hanem hogy – édes-keserű hipnózisban – kicsikarja belőle annak vallomását, ami nem ő, illetve ami ő, tehát hogy ő az, ami nem is ő. „Isten a világot a semmiből teremtette, de a semmi átsút a világon” – mondja némi iróniával Paul Valéry. Az arabeszek díszfonatai ugyanezt sugallják, még hozzá nagyon hasonló megközelítésben. „Az arabeszk minden művészeti ág közül a legspirituálisabb” – jelenti ki Baudelaire, akinek rendkívül éles szem volt a szellem legkülönbözőbb megnyilatkozásainak észrevételére. A horizontális és vertikális dimenziók között feszülő ellentét az emberben hosszan tartó zavarodottságot okoz, ugyanakkor a tér uralmának kibontakozását eredményezi, melyet – ámulatba ejtő módon – önnön tükreinek alattomos cselvetése tesz lehetővé. Ez az illúzió egyetemes és mégsem teljesen az. A *maya* szülötte, tájak és adottságok szemet gyönyörködtetően színpadra állított konfrontációjának eredménye, és mint amikor két kovakő összeér, egyetlen szikrájából mindent felemésztő tűz születik. Áttetszően tiszta, de pusztító tűz, melyben csak a kovakő marad sértetlen. A tűzre még vissza fogok ténni. Más esszéimben szót ejtek az arabeszk szellemi töltéséről: az arabeszk minden másnál jobban szemünk elé tárja az iszlám anyagtól megfosztó szemléletét, esztétikai szempontból pedig testetlen érzékiségét és oly csodálatos lírai visszafogottságát. A félalomban leledző megfigyelő tudatában a tükörben kibontakozó tér egyszerre permetez zűrzavart a szélrőzsa minden irányába, ugyanakkor megszünteti az irányokat is. Hasonló tapasztalatra tehet szert az, aki egész életében Mekka felé mondta el imáját, ám egy nap a legnagyobb megtiszteltetésben részesülve a Kába belsejében teheti ugyanezt: ott, ahol minden égtáj egyesül, és ahol a dolgok lényegéből adódóan megszűnnek az irányok. Az eddig az érzések béklyójában meg nem sejtett, hiszen meg nem sejthető dimenzió vibráló valósággá válik: ön maga mélysége lesz. A kertben időző ember még nem érkezik el erre a pontra. Hallgatja a víz elhaló csörgedezésével egygyé való és nem szűnő melódiát. Az ember a kertjében veresket vagy dalokat hallgat, melyek maguk is kertekről mesélnek: tükörök a tükörben...

Márpedig a tükörből visszatekintő tükörkép ha a szemlélődőből elsőre pusztán megdöbbenést is vált ki, a következő pillanatban felkelti a figyelmét. A figyelem a tudat önmagára ébredése, titkos ösvény a Létezés sokszínű gazdagsága felé. A tükörkép nem kizárólag megsemmisítő hatású: teremtő, „újja-születő” is. Ha tekintetünket hosszasan a Létezésbe vetjük, új tekintet születik, mely másként látja azt, ami elsőre homályosnak és sötétnek tűnt: „A dolgok mélyén csodálatos tisztaság lakozik” – mondja Seneca. Szent Pál pedig meg van győződve arról, hogy: „Egy nap szemtől szembe álltok majd mindennel, aminek most csak bizonytalan tükörképét látjátok.” Az iszlám tükörben visszaverődő civilizáció. E fejezet lehetséges címe lett volna még: „Az iszlám kertjeinek

tükrében”. De vajon az iszlám esetében is ugyanolyan barokk, látszateltető szemfényvesztésről, egyetemes illúzióról volna szó, mint ami Shakespeare-ből a következő sóhajt váltotta ki: „Minket magunkat is álmaink szövetéből szöttek!”? Nem. Nem szemfényvesztés áldozatául esett világról van szó, hanem egy megtévesztő világ áldozatául esett szemről (ha szabad ezzel a szófordulattal élnem). Egy egyszerre „közeli” és „közbülső” Keletről és egy feledésbe merülő Ázsiáról; a megfelelő helyen és időben mindkettő pontosan meg tudja határozni a végső célt: „A Paradicsom – állítják a tibeti bölcsek – annak szemében van, aki nézi azt.” A tükör ugyanis a tükörnek tükre, benne a tükrön túli lakozik, mi pedig – veszendő virágszálak – azt láthatjuk meg benne, ami „minden virágcsokorban hiányán keresztül van jelen”. Dzsálál-Eddin ar-Rúmi a *Mathnavi*-ban található, meglepő erejű példázata mindennél jobban ragadja meg a lényegét:

Egy napon egy szultán festőket hívott a palotájába, egy részük Kínából jött, a többi Bizáncból. A kínaiak azt állították, hogy ők a legjobb művészek; a görögök szintén maguknak követelték szakmájukban az elsőséget. A szultán azzal bízta meg őket, hogy díszítsenek freskókkal két egymással szembenálló falat. Függetlenül választotta el egymástól a két versengő csoportot, melyek mindegyike egy falat festett, anélkül, hogy tudta volna, mit csinálnak a vetélytársak. De míg a kínaiak számtalanféle festményt alkottak és megfeszített erővel dolgoztak, a görögök megelégedtek azzal, hogy megállás nélkül csiszolják és simítgassák a saját falukat. Mikor a függetlenül elhúzták, meg lehetett csodálni a kínai festők egyszerű freskóit, ahogy a szembenlévő falon visszaverődtek, amely úgy csillogott, mint egy tükör. Tehát mindaz, amit a szultán a kínaiak falán látott, még sokkal szebbnek mutatkozott, ahogy a görögökén visszaverődött.

Ilyen hát az iszlám kert. Kívülről hatol befelé, és bentről még beljebb. A derengésből megnyilatkozást eszközöl, ezernyi láthatóból pedig egyetlen láthatatlant. Az illatokból ajtókat megnyitó kulcs válik, a víz csobogásából álmok kapuja, a medencéből meghitt tündöklés, benne pedig – kartávolságnyira a szemlélődése tárgya előtt elaléló embertől – a Valóság csillan meg. Egy Pascaltól kölcsönvett kifejezéssel (amit számos szüfi is magának vallhatna) azt mondhatnánk, hogy e Valóság maga a „szív iránt nyitott Isten”. Ettől kezdve pedig a kert, amelyről e fejezet elején azt állítottam, hogy keserű emlékezettünkben a kitaszítottágunk megjelenítődése, e kert tehát átváltozik és meggyökeresedésünk legfontosabb helye lesz. Kétségtelenül szimbolikus hely, ám a szimbólum különlegességénél fogva – ahogyan azt többször is említettem – csakis közvetítő funkciójú lehet, mely közvetítő önmaga végül is valótlan marad, ám az, amit átad, valószínűbb a valóságosnál. Ebből az is következik, hogy a kert valamennyi kivetülése túlmutat a gyönyörön: egy örökkévalóság szimbólumai és jelei azok, legyen bár szó virágdíszekről és stilizált virágokról, melyek Korán-szövegek szélein indákban és arannyal díszesen megrajzolva sorakoznak, vagy egyik felülmúlhatatlan szúrát a másiktól választják el. Ugyanígy gondolhatunk az imák kellékeinek, a szönyegeknek érzékletesen megrajzolt öt misztikus virágára, vagy oszlopfők virágdíszítéseire, amelyek – néhány kevés, de annál fontosabb kivételtől eltekintve (Iránban és Szíriában) – a muszlim országokban csakis absztrakt és képzeletbeli flórából merítenek.

Az iszlám kertek talán legfontosabb vetülete a kert ellentéte, a kert egy másik formája: a temető. A hely egyszerre nyújt alkalmat elmélyedt töprengésre, gyerekek önfeledt játékára, amikor pedig a sírok fölé lombok hajolnak, egész családok jönnek ide, hogy családtagjaik és halottaik közelében nyugalomban és beszélgetéssel töltsék nappalaikat. Gyakran mondják az isztambuli temetőről, mennyire kellemes és szép hely; ugyanezt hallani a virágzó pistáciafák alatt elterülő, poros és romos aleppói temetőről is. Vajon ellentmondás lakozna a csendesen meghitt ünneplés és a halottak lakóhelye között? Halál és élet miért is ne lehetnének egymás legközelebbi testvérei? Minden örökre mindenben lakozik: a legfontosabb törvénye ez a Létezés homokórájának, mely minden pillanatban megfordítható. Nemde a Korán is meglepődik és megilletődik azon, hogy a zöld fát megteremtő Allah megteremtette a tüzet is?

Désfalvi-Tóth András fordítása

HÁRS ERNŐ

Búcsú a Balatontól

Ihatom még tüzes boraidat, csodálva
gomolyfellegeid vitorlásversenyét,
s követhetem szemem hamvadó sugarával
dombjaid karavánját Füredtől Keszthelyig,
de nem tárul ki már nyirkos öled előttem,
hogy hűvös gyönyörével megborzongassa testem,
forróbb szeretkezések mámorához hasonlóan.

Elválunk annyi év után hús-vér szerint,
nem frissítéd eróm kánikulai délbén,
s fülledt nyáréjszakákon nem csókolod a bőröm,
édes, megunhatatlan, hűséges szeretőként,
kihez céda telek kétes kalandjait
bűnbánón vezekelve mindegyre visszatértem,
mint a hazai kúthoz fáradt vándorlegény.

Plátói szerelem lett köztünk már a testi,
megbékélt szenvedéllyel veszek tőled búcsút,
azt kérve csak, ne szűnj kegyeidbe fogadni
egymást váltó korok öröme szomjazóit,
s reám, akivel egykor mulandó nászra léptél,
ne legyen több, ami emlékeztetni fog,
mint egy halcsobbanás vagy sirályszárnycsapás.

Májusi harangszó

A Don-kanyarba vezényelt magyaróvári helyőrség emlékére

Hétvége van, a város kiürült,
s tisztán hallom az esti nyugalomban
a megfáradt bérháztetők felett
a messzeségen átszűrődő
nyolcórái harangszót.

S egyszerre megmozdul valami bennem,
nem itt vagyok már, messze repülök,
túl évtizedek gyásztorlaszain,
rémségein, szirénavijjogásán.
Báméskodó gyerekként megbabonázva állok
egy nyáreleji kisvárosi utcán,
ahol egy rég elfeledt áhitat
lobogó gyertyás virágözönével
díszített kapuk oltárai várják
az eléjük érő körmenetet.
Úrnapja van, s az ünnepi harangok
hangjainak hullámától sodorva,
a lábak rózsák szirmain taposnak.
Tömjénfüst fűszerezi a verőfényt,
s a méltó hálaszóhoz gyenge földi
ajkak helyett díszsortűz mond imát.

Növekszik a homály, elhallgat a harangszó,
de még sokáig megmarad belőle
valami fájó, édes zsibbadás:
hogy poklot járva is hazatalál az emlék,
s mindig létezni fog, ami valaha volt,
mégha egy világ omlott is fölébe.

LADIK KATALIN

A Végső Tudás Száma: 137

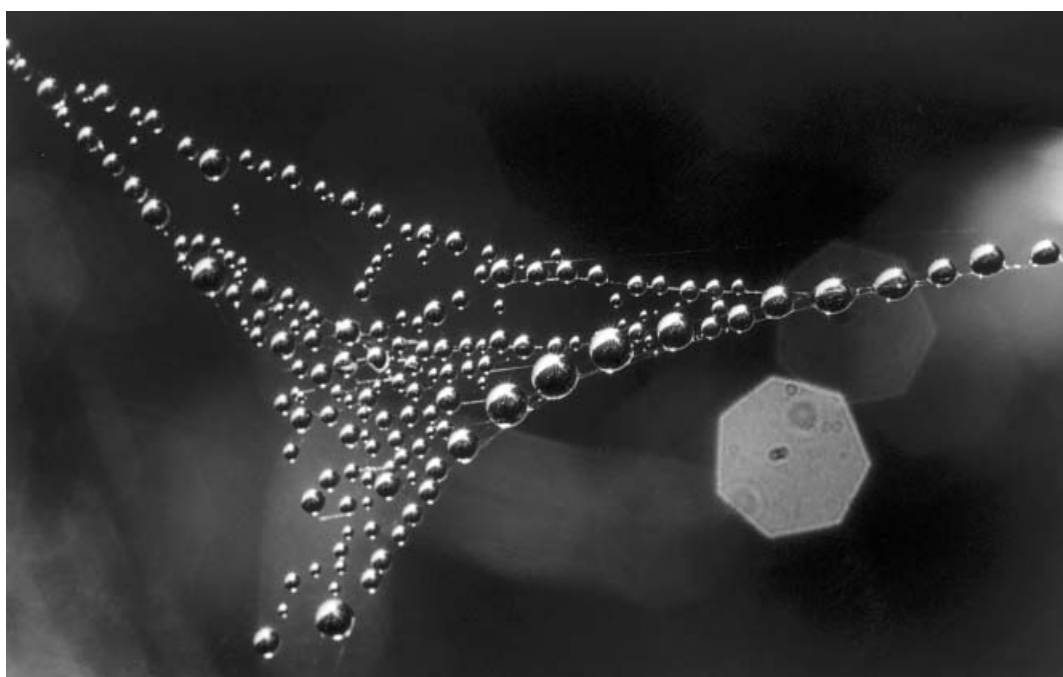
Ő az életóceán.
Vörösen rikoltó nyírítése égő nyál.
Szépségétől a szürke angyalok meggyulladnak.
Ő az isteni ember őszanyaga,
a magányos lélek, aki ott van ahol minden Egy,
ahol még a legmélyebb szenvedély is csillagként
porlik szét az örökkévalóság téridő-lepedőjén.

(2007. 10. 07)

Őszanyó

Az alatta elterülő ligetre leheli hálóját.
Lehanyatlík.
Fénygiliszták fürjék át ködpárnáját.
Őszülő kabátja vonaglik
a vérző levegő hullámain.
Rikoltás.
Varjak a fények közötti fájdalmas sóhajokban.
A túlvilági ragyogás lovai kicsaptak a medrükből,
tűzzuhattal árasztják el az ég ligetét.

(Szigliget, 2007. 10. 27.)

BÁTHORI CSABA

Szonett csíkos nadrággal

Szívós, szilárd, mint egy fűrészbak.
A lábujjakon tíz hosszú köröm.
Enyhe horzsolások a könyökön.
Az arc ragyog, mint nyáron Széplak.

Még meg tudsz fogni minden macskát.
Nadrágod vászna keményen ropog.
Alig tolt életedre kalapot
a közeli démon vagy a magasság.

Rövidnadrágban nem vagy messzelátó.
Nyaldosod, néha évekig, fedett kék
fogad, hátha együtt marad még

többi testeddel. Pedig nincs kiváltó
vigasz, még jó, ha jobb eseted eldől,
és élve pottyansz ki a balesetből.

A bánat eladása

Én nem hordom a bánatom,
kiteszem a bánatpiac
pultjára a zöldség, a gyom,
a jégrettek, a kismalac

vételre kínált halmai
közé, hátha egy nagy szatyor
arra jár, vagy másvalaki
rákap, orrát túrja, s az orr

másfele löki, rápakol
bánatomra egy korcs köteg
retket, parit, s kér egy csupor
bánatot közben, és nevet

hozzá, mert ő a többiek
bánatát nem oly nehezen
viszi, mint az enyém, legyenek
nyugodt, el is kel az ilyen

sajátunkhoz... ő hát viszi
az enyém, én meg kapdosok
új után, bánat nélkül nem vagyok
csak egy boldog sehonnai,

egy bánattalan hontalan,
ernyedt kondom vagy szitaszárny,
egy kielégült vadalany
szerelemmel vagy épp szerelem nélkül.

Tájkép éhes kutyával

Fekete testem és fehér arcom enyém,
éhségem gyulladoz az asztal peremén,
ülök kezed alatt és piros-zöld a zubbony,
hatalmad arra jó, hogy engem elmulasson.

Adj a pohárból, adj holtzöld kancsódból innom,
haptákod csíkja majd meg-meglassítja kínom,
innom asztalnál kell, nem odakünn az erdőn,
 ahol a hold
 e görbe folt
 e sárga holt
 a tájra szórt
egy másik tájat,
a régi pedig, óh, elsüllyedt mélygarázsnak.

MESTERHÁZI MÓNKA

(D.)

Valami téves romantika volt.
A kapcsolat mint távoli limes.
Várakozás. És megszelídülés.

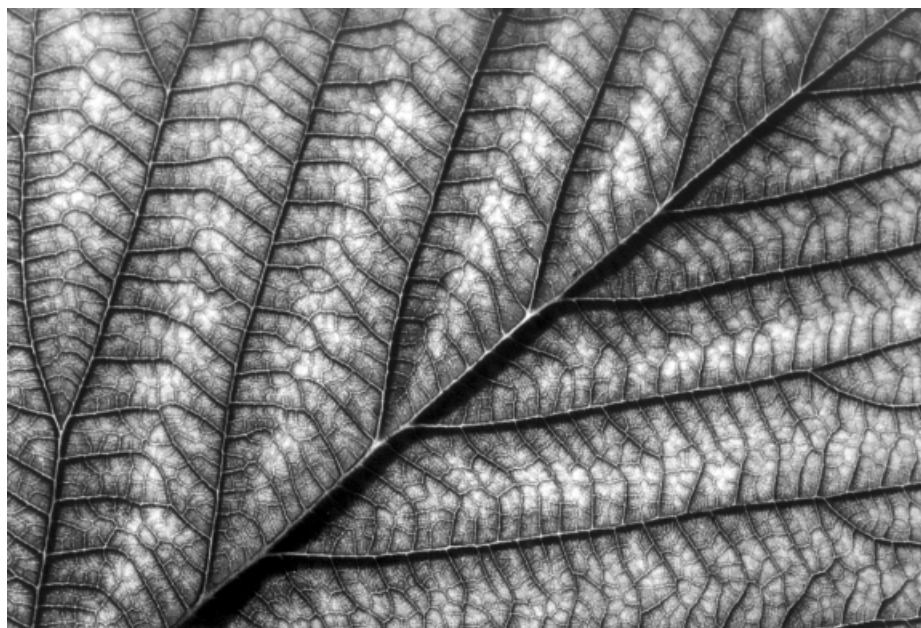
Ezért gondolt mindig a szelídekkel.
A valóság előtt a gondolat
íve behajlott. Szivárványos semmi.

Akkor, egyszer, nézések, levelek,
az ürességtől enigmatikus
utalások, kölcsönös félreértés.

Találkoztak. Szelíd volt, csakugyan:
őt más nem szerette. Rutint remélt,
ahol nem volt tapasztalat se.

Azért furcsa: nekem csak lefelé
sikerülnek a kapcsolataim,
ilyesmit mondott másnap, és szakított.

Húsz évvel később próbálna keresni.

GÁL FERENC

Project

Legalább beszélő szobrunk lehetne.
Ércmarok, hogy irományainkat
az ögyelgők elé remegés nélkül tárja.
Csocsó fölé hajolva fülelnék,
hogyan elhangzik-e már az ordenáré
vagy az alamuszi szó az asztaloknál.
Téma-e a combfix és a lakodalmi líra
kedvelője vagy legújabb menekülési terve?
És ha elhangzik valóban,
amit kivagdalt betűkből
ragasztgattam csomagolópapírra,
kicsit rámenősebben játszom.
Fizetéskor a pultos szemébe nézek,
és egy ütemmel később veszem el
kezemet a pénzről. Az átváltozás
ütemében hónapos szobámban
meggyújtom a füstölőket és a gyertyát.
Az illatok felpiszkálta érzésekre
kimunkált pózban szólalok meg
tagoltan, torokból. Lényegre törően
az időmértéktől is összeszedett nyelven,
mely a költő szerint a denevér sikolyával
felveszi a versenyt, ha éppen az kell.

Rozsdaövezet

Ide még légvezetéken érkezik
az áram. A megállót hordók jelzik,
a nyári időszámítást sem tartjuk,
a kerület védelmezőjét viszont
a letarolt hegy tövéből kifordult
alakban évente körbehordjuk.
Azon az éjszakán a malomfal
tövébe húzódunk,
ahol reggelig meleg van.
Lámpát gyújtunk és a kiosztott
papírszeletekre jegyzett óhaját
ki-ki bedobja a rozsda sisakba.
Ha megvan, kicsit üldögélünk fölötte,
merengünk a pislákoló fényben,
azután biztos kézzel húzunk.
Zsebre vágjuk olvasatlanul,
és minden hókuszpókusz nélkül
hazatérünk. Ami engem illet,
jóleső nyugalommal fekszem ágyba
ruhástól. Várom, hogy a hold fényénél
levetkőztetsz és pizsamát is adsz rám.
Módszeresen lazítva el hűlő izmimat
nyugtázom csontos tagjaimnak súlyát
és a remegést, ahogy erőlködsz némán.

JÁSZ ATTILA

Azismert

Arcra borult szobrok szertartása a fűben
Hajnali harmat csorog tengersós könny helyett az időtől szétvert arcokon láthatatlanul
Sírás és meztelenség együttes szabadsága
Alázat és megbocsátás használható válaszok nélkül

Az urnatartó betonfal tövében sárga gyermekláncfű
Műanyag, angyali végtagok, az én, az én, az én vagyok
az olvadó hólében szanaszét
Alázat és megbocsátás között a szépség kottázza az ismert dallamot

Éppúgy

A költészet a nemlétező egyensúly keresése és megvalósításának kísérlete
Ahogy a panelházak teteje belelóg az ég szürkés-kékjébe
És ahogy az ég kékeszürkéjében feloldódik a panelházak legteteje
Akár egy jól sikerült akvarellfestményen

Épp úgy mosódnak kézzelfoghatatlan valósággá egy vers szótávolságai
Bennünk

(cseppetszem)

A tükörkép velem együtt lendítette karját, utánozott, grimaszokat vágott rám, ám hiába próbáltam azt mondani neki, te én vagyok, nem hittem el, még én sem, nem tudtam, akárhogy próbáltam, nem ismertem magamra benne, ő pedig, a tükörkép, még eddig sem jutott, hogy önmagát bennem akarja felismerni, ez az igazi tragikum számomra, bár cseppet sem megható

JUHÁSZ ATTILA

és sűgott

Nyers zöld májuséj.
Fű érdes selyme borzong
gazdátlan csöndben.
Fekete vizek partján
hidegben fürdik a nyár.

Gyorsforgalom

Hazafeléút.
A félbeszakadt őszből
fényittas, csontos
nyárfaerdő ront elő.
Rám döbben. Továbblohol.

HALMAI TAMÁS

Hálaadás

Ami állandó, az múlik el épp,
magába fordul vissza az örök,
az őszi erdő lassú útjain
halál és hála párban érkezik,
a fák törzsén is áthatog a fény
a színtelen reményt aranyba vonni,
törvénnyel takarni a tudhatatlant.

Rítus

Október végén a járókelők,
ha délelőtt van s hozzá ragyogás
– mert fényel lakik, aki sárban él is,
és Istent kísért, aki nem szeret –:
megállnak, mintha vers volna a város,
tündérkedik kegyelmi állapot
velük, és sütik egymást, mint a nap...

Exegézis

Fiatal lány, üres hotelszobában,
az ágy szélén ül, régi könyvet olvas,
görnyedt hátát a lámpa sápadt fénye
végigsimítja – talán megleli
a lapok között, ami elveszett,
mielőtt kiszáradna, mint a lélek,
a hit a nyelvből, lámpából a fény.

Chaconne

Szabados Györgynek

Megérteni a legszebb bünt, a nyelvet,
s fölgyógyulni a születés előtt:
művészet az, vagy szeretet, vagy Isten,
a kézzel írt világ így otthonos;
mert a zene a végtelen imája,
mert a mítoszok nem felejtenek,
mert beavatás nincs: *mindenki bent van.*

Barokk

A szent alászáll, mint a kegyelem,
úgy hívják, hó vagy úgy hívják, barokk,
szertartás nélkül is misére hív,
s együtt történik, ami általa
(az ima hangjai az imádatban:
példabeszéd a szerelmesek nyelve,
jelekbe bűvő istenbizonyíték).

Alvó

Az alvó más világba tartozik,
válla ívére nincsen földi képlet,
fehér szemhéja nem nekünk fehér,
elveszti nevét s nemtelen az alvó,
álma vízhatlan, bűn nem mossa el,
s teste hiába tengerpart, a tengert
nem látni, túl sötét van a szavakban.

HÁRS GYÖRGY PÉTER

Ad notam

*Juhász Gyula ismeretlen verse,
2006. december*

Rőt karmai a szürkületnek
Itt már mindig aratnak vetnek

Kikaparnak és elkaparnak
Csapatostul akár a varjak

Dolmányos varjak hol a dolmány
Becsülete minden koholmány

A hold az ég a lány az asszony
Bosszút áll a föld a paraszton

Ki sírok fölött önmagában
Kalászt szemezget elmenőben

*Juhász Gyula ismeretlen verse,
2006. Karácsony*

Mit mondhatok még el neked?
Hisz' annyi minden bent rekedt.

Romlott torokban jeges keskeny
alagútakban önfelédten.

Fény vagy napfény mi ott kereng?
Az ember fázik elmereng.

Mária majd leoldja lassan
saruidat hiába csattan

orcáidon csók vagy pofon.
Országodat országolom.

BALLA MÁTÉ

In memoriam Mózsi Ferenc

elmúltak a bőrdős évek
a tenger arca már nem hullámszik
a mantrák mormolása is elhalkult
elmentél világot látni hogy aztán
versvisszafojtva visszatérj
most íme a csend
most íme a nyugalom
s látod?
a Lake Hope fölött
még most is ott ragyog
az a szivárvány

Ez hát...

ez hát a nyugdíjas kor
az ősz hajszálak a romló
szemek és fogak meg a
meszesedő rögeszmék világa

fájós háttal múlik el a tél
fájós lábbal múlik el a tavasz
s önmagam árnyékában
ücsörögve majd fájósan
múlik el a nyár is

Szakki

A minap megtámadtam magam.
Szilvapálinka-szablyámat ön-
Gyilkos levegő vette körül

In nexu

A sztárok még gagyognak.
A modellek már nem beszélnek.
New York-tól Csajágaröcsögéig
lassan elvesztik a hangjukat a népek.

Ripeness is all

Hamvas Béla emlékére

vad fán virág illatozik
szelíd fán a gyümölcs
ami van régóta érik
súgja maga elé a
méhesben a bölcs

a virágot a lélek szedi
a gyümölcsöt a test
szüntelen gyümölcsóra
az egész élet testestül-
lelkestül szeresd!

ripeness is all – mondjuk
a nagy angol költőt idézve
különös misztérium ez
ahogy a virágból gyümölcs
lesz s a gyümölcsből
az emberfia vére

BÍRÓ JÓZSEF

Gojoseon

— to the my south - korean friends —

[GGOTT BITSOGAE]

... KIM YU – SHIN kardja ...
- *mindeneknek irányt mutat* -
: nap' – nap ... : *hitre – visz*

[YOUNG HON — GEO WOOL]

— the eye is the mirror of the soul —

... SZEMEM' ... TAVÁBAN ...
- REJTEZ' ... SZÜZTISZTA HAZÁM -
: Á – ZSI – A ... Á – ... – ÁM

[GEOJEDO]

... *süt* ... *éget* a NAP ...
- *elalélnak* ... a HEGYEK -
: ma gá ba ————— ol vaszt

[GYERONGSAN]

KAP – SA ... TONG – HAK – SA ...
- *álmódó templomok* - *má –*
tól ... : *otthonaim* ...

[HANGANG]

... nézem a folyót ...
- *táncoltatja* SEOULt -
: BUDDHA ... *vigyázza*

[JANGJADO]

... kagylószárny – sziget ...
partjainál ... folyvást *sír*
... : *őszül* ... a tenger

[MIRUKBUL]

... ki' járja körbe ... (?) ...
öt ... - ha ő nincs *köröttem* -
: a ... *körös* – ... – körben ...

[SINTANJIN]

... sápadt arcodat ...
almafaág ... *felezi*
... : hull' ... szírom – *eső*

[ULSAN BUGEUN]

... fényes ... teli – HOLD ...
- rizsföldekre ... mosolyog -
: éj' ... lam – pi – on – ja

ACZÉL GÉZA
szencsiség

mikor elmondod ötödször is ugyanannak gyengécske vicced és naponta többször nem húzod fel határozott mozdulatokkal a slicced csak ha már a bizsergető cűg a combok hajlatát körbecirógatta lassan bandukolva árnyékból a napra s zajos piacokon is csak úgy jutsz ötről a hatra ha a körülményes fizetés aprópénzeit a nagyvonalúság gesztusaira váltva ráhagyod a számolgatás minden durva kerekítését az őstermelőktől elszakadt rosszarcú banyákra hozzávéve még a tétova tiszteletköröket mivel némi gondolatfoszlány csak követ hogy valamit fizettél és nincs semmi a kosárba téve visszakanyarodsz hát a derengéses tett színhelyére alázatosan és lefokozva innentől ugyanis már az alvilági hiéna a szonda és rögtön jelzi is mit érsz ehhez csak az hiányzik hogy a szűrt fényben egy csenevész balek szemközt felbukkanjon s elcsukló hangon matatni kezdje a közös múltat s te másnapos széttört fejjel kutatsz a láda mélyén majd nem találva semmit a menekvés udvariatlan szélén kedvetlenül maszatolsz pincér vagy fodrász ez a borz ismerős ismeretlen a tegnapi focimeccsel vagy a gyerekekkel kezdjem a szívós elszakadás hiányos stratégiáját összerázni s mi van ha az ürge leleplező párti ki ifjúságod komoly nyomata rád bizonyítva azonnal — tata ott belül kopik a fényes elme a szencsiségnek nincsen más kegyelme kövesse enyhén billegő járásodat a részvét mely a megrendült lélek tájain olyan absztraktnak indult fehérség mint az első fehér bot vagy egy felborító ember ormóttan körvonala ekkor aztán már eltűnődhetsz hol a haza és mit csinál a fecske télen hazakocogsz és várhatod búsán érdes feleséged mivel az ereszkedés enyhe lejtőjét ő már némileg befogadta a szűk megrendülésnek legbelsőbb körökben sarjad is szolid esztétikai haszna a puha csöndben nőni kezd az együttérés meleg magánya melyből olykor óvatos belenyugvással látunk rá a múlásba nyíló túlsó új világra melyben éteri technikákkal tükröződnek az eleresztő eresztékek mondom is társamnak e műélvezet új dimenziók felé vezet: lassan félek mire bízatóan megszorítja karomat

PÁTKAI TIVADAR

Jan, Johann és János

A Nyugdíjbiztosító Intézet szemrevaló adminisztrátor hölgye nézegeti katonakönyvedben az egyenruhás fényképet. *Milyen szép fiatalember volt maga!* Hm. Köszönöm. Képzelve el, twist-pulóverem is volt, bambi ittam, utasüditőt. Vittem a VIT-fáklyalángot, először kóstoltam Coca-Colát, jöttek a táncdalfesztiválok, az Illés-koncertek. Beatles-gombafejem volt, Levi Strauss farmerem. Bunkók voltak a tszcs-elnökök és a párttitkárok, tökösek a párizsi diákok, ruszki tankok tangóztak a prágai Vencel téren...

De tudja mit? Ma már ezt el sem hiszem. Ma már semmit sem hiszek el. Akkor, abban a pillanatban, ott mindent elhittem.

Csorna, 1968. július–augusztus

A határórlaktanya alakulóterén *kiégett* a fű, csupán a teret szegélyező öreg platánfák árnyékában zöldell néhány túlélésre vágyó csomó. Szemmagasságban, túl a szögesdróton még a vibráló levegő is közel hozza a farádi templomtornyot. Mellette van a kocsmá, ahol a környék legfinomabb Ászok sörét mérik. A laktanyaórségben az a legrohadtabb, hogy lóhúgyemeleg a víz kulacsodban, hogy örökkévalóságnak tűnik, amíg megérkezik a váltás. Ilyenkor jobb híján fejben írod meg szerelmesleveleidet, amit már csak papírra kell vetned holnap. Naponta írod őket, van úgy, hogy kettőt, hármat is, mert így legalább múlik az idő, így legalább nem gondolod börtönnek, haszontalan időtöltésnek ezt a huszonnégy hónapot, amit elrabolnak tőled.

Egész Magyarország, egész Európa *aszállyal* küszködik. Emeleti körletünkben csurran-csöppen a víz. Nekünk, *öreg harcsáknak*, jó esetben fél évünk van a leszerelésig. Nem nagyon törődünk a vízzel, sem ezzel a sok bohóckodással, amit katonaságnak hívnak. Hogy klasszikus bajtársamat, a Kokas Jancsit idézzem: *a jó katona vizet csak külsőleg vesz magához!*

Persze a Kokas, a Csengei, a Kolonics meg a Gregosits Dezső könnyen szívatnak minket, hiszen a szomszédos nagyfalu, Farád megyei első osztályú csapatában futbaloznak. Hetente háromszor járhatnak ki a laktanyából edzésre, plusz a vasárnapi meccs. Becsületükre legyen mondván, általában nem üres kézzel térnek vissza. Kintről kell cőreszolni a piát, mert a kantinunkban nápolyin, kekszen és utasüditőn kívül lószar sincs. A csizmaszár a rejtekhely. Egy-egy alkalommal nyolc „nyomjelzős rakétát” tudnak becsempészni feltűnés nélkül. Ezek féldecis pálinkák, a kétdeciset már a kapuügyeleten kiszűrnék. Lenne érte három nap fogda, eltávmegvonás, rosszabb esetben futkosó is.

Ha meg nem mehetnek valami folytán edzésre, kénytelenek vagyunk a gyengélkedőről bespájzolni tiszta szeszt. Aromásítva tűrhető. Csakhogy az kétszer annyiba kerül, mint a bolti ár. A szarrágó Kalotai, amúgy rendes gyerek, külön fölszámolja az aroma árát is.

Piabeszerezés szempontjából utolsó lehetőségként a véradás *mint olyan* jöhet szóba. Két pár virsli és két üveges sör jár érte. A véradást, hála a Jóistennek, nem a laktanyában, hanem a csornai ifjúsági házban tartják. Ilyenkor általában elnéző, mondhatni úriember Laczik őrnagy elvtárs, laktanyánk parancsnoka. A véradás előtti eligazításon folyton kihangsúlyozza: *annyit igyanak katonák, mint a marhák!* Először nem tudtuk mire vélni, aztán jött a magyarázat: „*Tudvalevőleg a marhák csak annyit isznak, amennyi jól esik nekik, egy korttyal sem többet!*” Le is rohanjuk véradás után rendesen a híres nevezetes csornai Koronát. Fekete címkés *cserkót*, *csé-vitamint* (lásd még: cseresznyepálinka) vedelünk korsó sörökkel, azután fordítva. Fél év sem telik el Csornára vezénylésünk óta, mi néhányan, szesztestvérek, már jelvényt büszkélkedő véradók vagyunk, pedig az aprócska jelvényt legalább tíz vércsapolás után adja a helyi vöröskereszt szervezete.

Július 6-án Háklár Tivadar vegyvédelmis tizedes, századírnök levelet kap otthonról. Ezt eléggé furcsállja, hiszen az otthoniak nem nagyon leveleznek vele. Mindent megbeszél otthon, amikor eltávozáson vagy szabadságon van.

Szeretettel köszöntjük a 60 éves Pátkai Tivadart!

Drága Kisfijam!

Valami rosszat sejtek, azt álmodtam, hogy öregapádnak elszabadult a bikájja, egy álló napig nem tutták a faluban befogni, sok uccabelit megöklelt! Ez nem jó álom Kisfijam. Meg aztat óvastam a Kisalföldben, hogy valamilyen törzsvezetési gyakorlatról hazaérkeztek a magyar katonák, ugye tik nem mentek Csehszlovákiába? ...A Hajnik Zoli öcséd mindig megy az ETO meccsre, lehet, hogy kiesik az ETO, azt mondgya, ...hozott Győről Coca Colát, már a boltokban is lehet kapni, nekem nem ízlett, valamilyen köp-tetőszerű anyag lehet benne, de mégis megisszák a fiatalok... Vigyázzál igen magadra, csókolkunk sokszor, szüleid és Erzszi hugod...

Aznap szokatlan időpontban, délután két órakor trombitálják össze a vegyvédelmis szakaszt politikai foglalkozásra. Pénzes alhadnagy, politikai tiszt mellett egy civilruhás úrge is jelen van. Bemutatkozik, de hát kit érdekel, senki sem veszi komolyan.

Eltársak! Mint az önök előtt is ismert, csehszlovák barátainknál, elvtársainknál az utóbbi időben fölerősödtek bizonyos kritikus hangok, néhány csoport, egy-két elem és egyes, egyébként kiváló művészek, tudósok, sportolók kétségbe akarják vonni a szocializmus eredményeit... ezek a bizonyos elemek emberarcú szocializmusról prédikálnak, mintha ennél még emberarcúbb is lehetne (bla-bla-bla, haha-ha, haha-ha)

Ki más, mint Scheffer szakaszvezető szunyál el húsz perc után a legmélyebben. Horkolásáért kétheti televíziónézéstől tiltja el a Pénzes. Na Scheffer, nem nézheted a Négy páncélost és a kutyát. Bumm! Az igazat megvallva, szarunk mi a csehszlovák helyzetre, készítjük a centit vágásra, a LESZERELESRE.

A helyzet akkor fordul komolyabbra, amikor Berki főtörzs elvtárs bejelenti, hogy az egész csornai határőrkerületben úgynevezett *összetartás* lesz. Ezután hetente számíthatunk legalább három-négy gyakorlóriadóra és emelt szintű kiképzésre. Délelőtt és délután, naponta kétszer is meghajt bennünket a téglagyári gödörben! Harminc fok árnyékban, ötven a vegyvédelmis felszerelésben, azaz a *kotonruhában*. Gázálarc fel! Gázálarc le! A Salakta fulladozik, nem is sejtí, leragasztottuk a gázálarcának pillangó-szelepét. Atomvillanás jobbról, balról, középről. Kinyílik a szakasz jobbra, nem lazsal! Elszámol tízig, földre veti magát, arccal lefelé, hogy ne vakítsa meg az atomvillanás. Ja, persze. Csigaszöges csizmánkban, a tőkünket elhagyva, bokáig izzadságban. Mindehhez röhög a Berki, kapafogait villogtatva.

A legnagyobb merényletet egy vasárnap este követi el ellenünk. Körletszemlére készülünk, takarítunk, sikálunk, portalánítunk, leolajozzuk a vaságyak keretét is, derékszögben állnak a *stokin* összehajtogatott ruháink. Ha a szemlebizottság mindent rendben talál, mehetünk a tv-szobába, megnézhetjük a *Kincses sziget* című magyarul beszélő francia filmsorozatot és az utána következő *Fiatalok* című zenés angol filmet. Minden rendben! A bizottság már kifelé tart a körletből, amikor a Tímár Béla hangosan elfingja magát. Mivel senki sem vállalja magára a kínos gikszert, ezért senki sem köpi be a Bélát, vagy ahogyan magunk között hívtuk, a Blökit. Csönd. Síri. Több sem kell Berki főtörzsnek, azonnal gázriadót rendel el. Ez annyit jelent, hogy öt perc múlva rohamsisakban, gyakorlóruhában, málhászsákkal hátadon, gázálarcban, oldaladon gyalogsági ásóval sorakozol a folyosón. Scheffer szakaszvezető jelent: *Főtörzsőrmester elvtárs, Scheffer szakaszvezető jelentem, hogy a négyes körlet a gázriadót végrehajtotta! A piszok Berki karórájára néz, megköszöni, azután kiadja a parancsot: A fingot rohamsisakkal belemerni a lepedőkbe! Az alakulótér mögötti szeméttárolóban közömbösíteni! Parancsot végrehajtani! Másfél órát kapnak! Értem?* Rajtunk röhög az egész második emelet. Öt lepedőt húzunk le, mindegyiknek a sarkát fogja egy-egy öreg harcsa. Merjük a fingot cirka másfél óráig: futólépésben le a lépcsőn, föl a lépcsőn. A film helyett Berki villogó lapátfogait látjuk egész este.

Drága kisfijam!

Költ. Sokorópátkán 1968 július 15

Reméllem levelünk a legjobb egészségben talál. Mink jól vagyunk hála Istennek, reméljük te is. Sajnálhatod, hogy nem tudtál hazajönni, mert a Zoli mesélte, hogy az ETO stadionban milyen jó vót az Illés zenekar, de a Kovács Kati nemgyütt el!...

Öregapád nem valami jóll van, azt üzeni, hogy ne ártcsad magadat a gané politikába, mert annak sohase vót jó vége...tudod, őtet is Isonzónál sebeztek meg szuronyos puskával a lapockáján...

Jobb lenne, ha Szent István napra inkább haza gyünnél, mint Tapolcára az Évihez szállót kacsozni!...

Hogy hová megyek én Szent István napján, azt csak a Jóisten tudja egyedül. Augusztus tizedikétől már a kimaradások számát is radikálisan csökkentik, szabadságra és eltávozásra csak indokolt esetben mehet, aki mehet. Irodalmi színpadi próbára ezután hetente egy alkalommal kerülhet sor a csornai gimnázium leánykollégiumában, pedig a huszonnegyedikei, a dunántúli határőregységek területi döntőjén együtt lépünk föl a helyi Hunyadi gimis csajokkal. Az eseménysorozattal a Kommunizták Magyarországi Pártja, a KIMSZ és a Magyar Tanácsköztársaság megalakulásának harmas évfordulójára készülünk cefetül. Az illegális kommunista párt harcának egy drámai epizódját dolgozzuk fel versekkel és prózákkal. Scheffer Pista rendezi az előadást, persze mindenki beleszól, legfőképp a minden lében kanál könyvtáros, Mechle Karcsi. Viszont én is büszke vagyok, mert a cím az enyém: *Bilincsbe vert szabadság*. Micsoda cím! Ami most annyira igaznak tűnik, hogy mi, irodalmi színpadosok sem kapjuk meg augusztus huszadiki jutalomszabadságunkat az összetartás miatt. Nesze neked bilincsbe vert szabadság!

Csorna, 1968. augusztus 14.

Édes Örök Évám, Örök Szerelmem!

Ha hiszed, ha nem, minden pillanatban Rád gondolok ezekben a nehéz napokban. Hidd el, nem csináltam semmi rosszat, mégsem röpülhetek a karjaidba, mert úgynevezett összetartás van minálunk, mindenkinek eltépték a szabadságos papírját, gondolom, hogy olvasod az újságokat. Tudod ezek a csehek... én még azért bízom benne, hogy kacsozhatunk a szentgyörgyhegyi szőlőkben, ha nem, hát helyettem is igyál finom, hamvas kisfröccsöket. De ne sokat!...

Annak meg igazán örülök, hogy sikerült megszerezned az Omega és a Zorán kislemezt. Persze, hogy lassúunk a Zoránra!

...én is gondoltam ám Rád, a kultúrosunk fotósától, tudod, a Kalotaitól 80 forintért vettem kettő Zorán, egy Rolling Stones, egy Koós János és három Illés reprot. Ezekkel majd tudsz csereberélni és Te leszel a menő, mert szerintem Tapolcán még senkinek sincsenek ilyenek...

Ölel és milliárdszor csókol a Te kétkrumplibogaras szerelmed!

Milyen büszke voltam, hogy árva lányt szeretek, ráadásul halálosan. K. Évát nagyanyja és nagybátyja nevelte, mert szülei meghaltak. A mai napig nem tudtam meg, hogyan és miért, mindig elkerülték a választ, örök titok maradt számomra. Istenem! A levelek. Azok a naponta írt szerelmes levelek. Csornára vezénylésünk után hamarosan híre ment, hogy fél rumért vagy egy doboz Fecske cigarettáért bárkinek, bármikor olyan, de olyan szerelmes levelet írok az otthon maradt menyasszonyoknak, barátnőknak, hogy csak na. Garantált a rágerjedés. Csupán az alapszituációt kell felvázolni, a többit rám lehet bízni. Pontosabban a Radnóti-, Szép Ernő-, Tóth Árpád-, Kosztolányi- és Shakespeare-kötetekre, amelyek ott porosodtak volna a *kultúrszobában*, ha én ilyen alkalmakkor le nem veszem azokat a polcokról. Ezekből írom ki a legszebb szerelmes sorokat, ezekkel tűzdelem teli a rám bízott leveleket.

Ekkor még csak azért jártam a könyvtárba, hogy az irodalmi színpadi foglalkozáson ne nézzenek teljesen hülyének. Irodalmi színpadra pedig azért jelentkeztem, hogy

hetente kétszer kimehessek a városba, ráadásul a leánykollégiumba. Aztán a lányok megszerették velem a színpadot, a színpad a klasszikusokat, végül már levettem a polcról a Nagyvilágot, az Új Írást, a Jelenkort és az Életünket is. Valahogy így kezdődött.

Csizmában és ruhástól alszunk a körletben, a Pénzes szerint bármelyik pillanatban *éles riadót* rendelhetnek el felsőbb helyen. Még jó, hogy a tegnapelőtti táncdalfesztivál döntőjének első részét megnézhattuk. Baromi jó volt az Illés! Ezekre a csehekre meg szakadna rá az ég. Én nem is tudom, mi lesz, ha..., én abba belehalok, ha nem követhetem percről percre a mexikói olimpiát...

Szitkozódás, egyre idegesebb légkör. A leglátogatottabb hely mostanság a W. C., mindenki szó szerint fosik. Ahogy jövünk vissza vacsoráról, az étkezde mellett négy „gulyásagyú”. Ennek a fele sem tréfa. Sötétedéskor furcsa moraj, egyenesen az égből. Kokas Jancsi szerint ezek csapatszállító repülőgépek lehetnek. Lóczi hadnagy jelenik meg a körletben, alig leplezetten ideges és sápadt, amikor parancsba adja, hogy nyissunk ki minden ablakot a körletben. Kisvártatva fülsiketítő lesz a zaj. Hatalmas helikopter ereszkedik alá az alakulótérre, iszonyatos mennyiségű port és platánfalevelet szór szerte-szét a körletünkben. Hát ezért kellett kinyitni az ablakokat! Ripityára tört volna az üveg, úgy rázkódott minden, mint földrengéskor.

Már másfél órája ülünk tucatnyian a szovjet gyártmányú böszmenagy helikopter gyomrában. Most a Berki főtörzsőrmester sem mutogatja lapát fogait, lapít, csapatrádióon várja a következő parancsot, de azért rezignáltan odaböki: *ne szarjanak be elvtársak, agyonlőni mindenkit csak egyszer lehet!* Vissza a körletbe! Nem értjük mi történik, mégis föllélegzünk. Úgy látszik, mégsem olyan sürgős. A Berki szerint a határszakasz megerősítésére megyünk Rajka térségbe, *ideiglenesen* nekünk kell majd biztosítani az *ideiglenesen* nálunk állomásozó szovjet csapatok csehszlovák területre lépését. Mindenki végezze el kis és nagydolgát, mert fél óra múlva gépjárműre szállunk és Rajkáig nem lesz megállás.

Elöl egy raj-Gaz, mögötte három kivikszolt, ám rozoga, öreg diesel Csepel, azután a „gulyásagyú”. Alig észrevehetően, de hajnalodik. Hová tűnt a kánikula? Vacogunk, az eső is elered. Legnagyobb meglepetésünkre egy már fölvert, a tábori körülményeknek megfelelően berendezett raj-sátor előtt raknak le bennünket. Mint később kiderül, sátorunkat a Rajkai Állami Gazdaság őszibarackos ültetvényének egyik sarkában verték fel előttünk a műszakisok. A Berki sátorunktól huszonöt lépésre lever egy karót, mondja, ide kell ásni a latrinát. Közben megérkezik Lóczi hadnagy a parancssal. Négyyszer hat órás váltásokban semmi más dolgunk nem lesz, mint biztosítani a szovjet konvojok biztonságos áthaladását Pozsony felé. Ötven méteren belül civil személyek nem közelíthetik meg a főutat, ahol majd a konvojok vonulnak. A legnagyobb erélyességgel kell fellépniük, éles lőfegyvereinket csak végső esetben szabad használni. *Parancs megértve?* Meg!

Megkapjuk a piros és zöld jelzótárcsákat. A „gulyásagyú” elvontatják, helyette az árokpárt mögött beásnak egy Gorjunov típusú géppuskát. Életünkben egyszer lőttünk másfél évvel ezelőtt géppuskával a körmendi lökiképzésen. Használni sem tudnánk, még ha kellene sem. Körbe is röhögjük. Katonakönyvem szerint, *atom-bakteorológiai és vegyvédelmi felderítő gkv.* lennék, én vezetném a sugárfelderítő gépjárművet, holott még jogosítványom sincs. Azért úgy néha belegondolok, ha tényleg kitorne egy atomháború, amire folyton készülünk, az ellenség a röhejtől halna meg, nem a Varsói Szerződés csapatainak ellencsapásától. Hadtáposok hozzák a kaját a rajkai őrsről. Hát ezért tűnt el a „gulyásagyú”. A sárgaborsó-főzelék, a brómos tea, úgy látszik most, elfelejtve. Bezzeg van hús döggivel. Főtt sonka, gyulai kolbász, Pick-szalámi kilószámra. Húst zabálunk hússal. Ráadásul itt a barackos, roskadozó fáival, kétöklömyi, szüretelésre érett barackjaival. Állítólag annyit ehetünk belőle, amennyi belénk fér.

Délelőtt kilenckor jelennek meg az első szovjet ZIL teherautók. Csőrös orruk hosszában fehérre meszelve. Jönnek, csak jönnek végeláthatatlanul, legalább száz-százhuszas tempóban söpörnek. Tényleg annyian vannak, mint az oroszok! Kétoldalt libasorban egymással szemben ülnek a felfegyverzett katonák a nyitott platón. Jól láthatóan nevetgélnek, tatárok, grúzok, kirgizek. Néha lelassul, majd megáll a konvoj. Távcsovünkön keresztül látjuk, hogy ilyenkor a főútra merőleges vasúti pályán szovjet tankokkal megpakolt szerelvények húznak át Csehszlovákiába. El sem hiszed, hogy ezek a katonák harcolni mennek. Mutogatnak, szóba elegyednének velünk. Most bánom igazán, hogy végigbukdácsoltam a technikum orosz óráit a Nyékinél. Istenem, Legenda Tanár Úr, alias Nyéki! Végzős koromban, kihív felelni. Fölírja a táblára: **СОБАКА**. *Háklár, ha ezt elragozza, nem buktatom meg!* Fözlődul az osztály. *Tanár úr, hiszen a Háklárnak fölfelé ívelnek a jegyei: egyes, egyes, kettes alá, kettes!* Mit volt, mit tenni, ragozok. Ja szabáka, tū szabáka, on, aná szabáka. Röhejben tör ki az osztály. Nyéki reménytelennek tart, azt

mondja, átenged, de nem tanácsolja, hogy attasé legyek Moszkvában. Csak később derül ki, a СОБАКА kiskutyát jelent magyarul.

Fölelbresztjük Mechle Karcsit a sátorban, mert a Mechle mindent tud, még oroszul is tud. Hamarosan kiderül, a ruszki nyers káposztafejeket cserélnének cigarettára és kajára. Dobálják le a káposztákat, négyet-ötöt-tízet...mi pedig viszonzásul megdobáljuk őket őszibarackkal, gyulai kolbással, téliszalámmal! Azt a boldogságot! Ahogy marcangolják a kolbászt és a szalámit! Cigaretánk nekünk sincs. *Nye kuritty, nye kuritty!* – kiabáljuk vissza.

Másnap reggel parancsnoki gépjárművel érkezik Lóczi hadnagy elvtárs. *Háklár tizedes és Mechle őrzető pakolja fel a gépjárműre egyéni felszerelését!* Hát mégis van Isten. Összekacsintunk a Mechlével, tudjuk, mehetünk az irodalmi színpadok területi döntőjére. Ennyi a háború?

Pozsony, 1968. augusztus

A rajkai határtól alig néhány kilométerre, huszonegyedikén, amikor Jan Merka, a pozsonyi technikai egyetem harmadéves hallgatója lakásából kilép az utcára, még csak azt érzékeli, hogy kissé lehűlt a levegő. Ennek tulajdonképpen örül is, hiszen a koronázóváros lakói hónapokon keresztül szenvedtek a kánikulától. Néhány száz lépés megtétele után alig hisz a szemének. Egy szovjet tank. Amott az útkereszteződésben még egy.

Megszaporazza lépteit, s ahogy közeledik a campus épületéhez, egyre furább érzés keríti hatalmába. A tankok szana-széjjel, többnyire az útkereszteződésekben állnak. Az is gyanús, ami nem gyanús. Az emberek az ablakfüggönyök takarásából leskelődnek, az egyetem épületének még a környékén sincs tank... Jan Merka ekkor még nem sejti, hogy boldog, felhőtlen diákéveinek egyszer és mindenkorra vége, sorsa néhány órán belül megpecsétlődik.

Öt szemeszterrel a háta mögött már rutinosan, fölfelé is kettesével véve a lépcsőfokokat, egyszerre az aulában találja magát. Mint kirajzás előtt a méhkas, olyan bent a hangulat. *Megszálltak bennünket!* Most esik le neki a tantusz. *Nem akarja* elhinni. Aztán elhiszi, amikor közelebb húzódik a recsegő rádióhoz:

...Csehszlovákia polgárai, munkások, parasztok, dolgozó értelmiségiek, férfiak és nők, fiatalok!... Felszólítjuk összes honfitársainkat, adjanak meg minden támogatást szövetségeseink csapatainak. A reakciós fordulat veszélyének felszámolása után a szövetséges csapatok elhagyják Csehszlovákia területét...

Évfolyamtársai már fogalmazzák a 10 pontot, naná, hogy ő is beszáll! Teszi, amit ilyenkor egy egyetemistának tennie kell. Bevásztják a *komité*-be. Másnap barátjával a város középiskoláit járja, az igazgatókkal tárgyal, hadd olvassák föl az egyetemisták 10 pontját, melyben többek között a szovjet csapatok azonnali kivonulását is követelik. Az elkövetkező napok a petíció sokszorosításával, terjesztésével telnek. Apja, Andreas Merka Pozsony egyik köztisztületnek örvendő fogorvosa, óva inti a buzgalomtól, hiszen a második világháborúban volt már ő orosz fogságban. Füles érkezik az egyetemről, lista készül azokról a hallgatókról, akik részt vesznek az eseményekben.

Pozsonyban már javában tart az úgynevezett *normalizáció*. Jan Merka az utolsó pillanatban kap útlevelet. Egyetemista évfolyamtársának édesapja a szlovák belügyminisztériumban dolgozik, ebben a zűrzavarban egyetlen nap alatt elintézi a papírokat. Jan tudja, minden perc számít most. Rohanás haza, pakolás a bőröndbe: egy váltás ruha, a többi könyv.

Bécs, 1968. november

A traischkircheneri láger egyáltalán nem ízlik Jan Merkának. Mivel Felvidéken született, jól beszél magyarul is. A Győről korábban disszidált Jóskával összebarátkozva azon vitatkoznak, Svédországot vagy Ausztriát válasszák leendő hazájuknak. Jóska majd később Svédországba utazik, Jan Bécsbe. Döntése nem érzelmi, hanem pusztán racionális. A német nyelvvel könnyebben birkózik meg, mint a svédvel, hiszen nagymamája, aki a Monarchiában nőtt fel, már óvodás korában tanította németül is.

Egy református lelkész parókiáján fogadják be, köszönhetően annak, hogy két évvel korábban, ökumenikus világtalálkozón ismerte meg a szállásadó lelkészt. Rideg, barátságatlan az albérlet. Jobb híján újságot árul a Kurirnál. Néha a remittendát gyűri össze, azzal tömi ki melegítőjének szárát, hogy éjjel meg ne fagyjon. Alkalmadtán vesz néhány hasáb fát, befűteni. Karácsonykor harminccentis hó esik Bécsre, ennek igazán csak ő tud örülni, hiszen a hólapátolással sokat lehet keresni.

A tavasz és a koranyár már jobb, nem kell fűteni. De hát az éhség, a folytonos éhség. Fölfedezi, hogy a parókia udvarában gyümölcsfák is vannak. Lelopkodja a nyers vagy félig érett körtét, kompótnak sok cukorral egészen tűrhető lesz. Késő délutánoként menetrendszerűen átgyalogol a város túlsó szegletébe, a piacra. Zárás előtt érdemes menni, ilyenkor például egy schillingért nejlonszatyornyit banánt adnak. A maradék spenótot pedig ingyen. A banánból négyet-ötöt helyben megeszik, ám amire hazagyalogol, meg kell ennie a maradékot is, mert addigra újból éhes lesz.

Még azon a nyáron ajánlott levél érkezik Pozsonyból. Édesapja megírja, hogy távollétében is megtartották a tárgyalást. *Allamellenes cselekmények miatt* három évre ítélték. Szomorú is meg nem is. Nem tud mit kezdeni ezzel. Politikai menekültként abban reménykedik, mihamarabb megkapja az osztrák állampolgárságot és az áhitott ösztöndíjat a bécsi műszaki egyetemre.

Velence, 1978. augusztus

Az erősen imbolygó, menetrend szerinti kishajó precízen köt ki. Volt hajós létemre sem talállok kivetnivalót a matrózok szakértelmében. A Szent Márk térre lépve szájam tátva, csak ámulok, csak bámulok. Életemben először vagyok Nyugaton, s Bécs után mindjárt Velencében, a nagy kanális két partján tündöklő városban.

Elmúltam már harminc is. Emlékezetem szerint légvonalban innét nem olyan messzire, a túlparti öbölben, Fiumében született Kádár, alias Csermanek János. Titokban megcsípem magamat. Ébren vagyok? Ennyi idős korára apai öregapám és anyai öreganyám rég visszatértorgott a mesés Újvilágból, a napfényes Arizonából. Útlevelem fényképe arról tanúskodik, már erősen kopaszodom. Nem túlzottan akceptált örökség. „Vén” fejemre hát ezt is megértem. Sohasem hittem volna, hogy egyszer majd átléphetem azt az államhatárt, amit határőr tizedesként Kalasnyikov géppisztolyommal a vállamon oly *bőszén* őriztem 1966-tól 69-ig.

Ez, itt, mégis *más*, azaz mint a bédekkerekben. Az illataival, a hangjaival. Pontosabban a szagaival. A halpiac! Jaj, a halpiac! Ahogyan átérünk a Rialto hídon, átvergődünk a parfümfelhőkbe burkolódzó turisták tömekegén, hirtelen hányinger kerülget. Megcsap a rothadó tengeri halak bűze. Nincs ezen mit csodálkozni, egy bakonyalji gyerek, aki csupán a csíkhalat ismeri a Paprét patakjának pandalából, ne járjon halpiacra! Főleg ne a Rialto piacra. Macskák mindenütt, látszólag gazdátlan kövér macskák a mesés paloták környékén. Vajon melyikben taníthatott maestro Vivaldi?

Vissza a Szent Márk térre, mert elviselhetetlen, pokoli ez az augusztusi hőség. A tér teraszain színes napernyők alatt pihegő turisták, szalonzenészek önfeledt, könnyed játéka. Kávéillat, fagyalt, sör, vino rosso, ásványvíz. Én balga, az utóbbiból rendelek, kímélendő vendéglátóim pénztárcáját. Mint utóbb kiderül, Velencében kétszer annyiba kerül a víz, mint a bor, a sör. A kései ebédet elegáns étteremben fogyasztjuk. Jan, Johann, azaz sógorom, Merka János igazi gourmand. Egy jóféle somlói galuskáért, egy bogrács sűrű halászléért olykor bevágja magát sport Toyotájába és meg sem áll Bécsből a győri Matróz vendéglőig vagy a budapesti Mátyás pincéig. Látom, ha bírná, most is végigenné az étlapot. Kedvence a nyelvhal és a serpenyős scampi, nassolásnak tiramisú. Ezeket nekem is kötelező végigenni. Néger pincér tolja elénk szervir-kocsin a készételt. Körben a falakon eredeti Picasso-grafikák. A számlát diszkrétan teszi le asztalunkra a fizetőpincér. Elfordítom a fejemet, „inkább” Picassókat bámulok a falon.

– *Tudod, Tivadar, mikor először jártam itt, még hosszukávéra sem futotta a pénzem-ből, nehogy múzeumi belépőkre. És egyfolytában féltem, nem mertem alaposabban körülnézni, minden pillanatban hátra tekintgettem, mert meg voltam győződve róla, hogy követnek. Minden ballonkabátos turistában csehszlovák ügynököt láttam!*

Johann elegáns és precíz, mint mindig. Úgy tűnik, végérvényesen osztrák lett. Magabiztosan vezet végig a város nevezetességei közt, a múzeumokban, látszik, néhányszor már megfordult az Óratorony tövében. Ott, ahol a két derék mór hiába jelzi kalapácsütéseivel a múlt időt, mert itt *az* nincs, itt megállt az idő. Itt minden egyszerre van jelen, itt minden örök. Úgy érzed, a jövőd is.

Európa peremén: utazások, magányos helyek

2005. márc. 8.

Amikor délután három óra körül a Celovška útról bekanyarodom Trnovo felé, hirtelen egy lány áll az út közepén, tizennyolc év körüli lehet, sőt talán még húsz is. Látom szép, megrettent szemeit, hirtelen lefékezek, az autó megáll, a lány felszalad a járdára és mosolygós ábrázattal, hálával telten integet felém. Csak egy pillanattig vagyok elégedett önmagammal, a jótévővel, még egy pillantást vetek utána, a járdán szűk farmernadrágjában távozó lányra, csak egy másodpercre, mert az elkövetkező pillanatban tompa ütközés hallható hátulról. Mögöttem egy nagy, fekete autó tömege rajzolódik ki, a volán mögött meg egy nő alakja, aki karjaival mérgesen hadonászik. Mindketten felhajtunk a járdára a mellettünk elhaladó autók dudálása közben, a hölgygel együtt még egy kislány és kisfiú is kiszáll az autóból. Gyerekek utaznak az autóban, mondja a fiatal, sokkos állapotú asszonyka. Még szerencse, hogy be voltak kötve. Az utca közepén állt meg. Meghatározhatatlan büntudat érzetével, mindekelőtt a két megrettent gyerek miatt, akik ott állnak és akik „szerencsére be voltak kötve”, magyarázodom, hogy az úttest közepén egy lány állt, ha nem fékeztem volna le, el is gázolhattam volna. Bizonyítékom azonban nincs, ugyanis a lánynak már hült helye. Mindkét autón a behorpadt karosszériát vizsgáljuk, nem valami végzetes, de nem is lesz valami olcsó. Kinek a biztosítója fog majd fizetni? Azé, aki a hibás. Aztán közösen arra a megállapodásra jutunk, hogy senki se hibás, nekem meg kellett állnom az úttesten levő lány miatt, az asszonyka pedig nem tudott megállni az autó előtt, ami ott vesztegelt előtte. Alig indulok el, miközben kissé reszketnek a kezeim, máris megcsörren a telefonom. A karambol miatt kissé bódultan arra gondolok, hogy most vezetés közben nem szívesen beszélgetnék, nem reszkiroznék meg még egy karambolt, nincs is kedvem 20 000 tollár büntetést kifizetnem. Szlovéniában az utóbbi időkben a rendőrök irgalmatlanul behajtják a büntetéseket amiatt, ha valaki vezetés közben telefonál. De a telefon csak csörög. Hát lesz, ami lesz, gondolom és felveszem. Egy bájos női hang Vojka Djikić néven mutatkozik be, éspedig egy olyan nyelven, amelyet itt még mindig szerb-horvátnak nevezünk. Arról beszél, hogy mikorra várható a napló? Miféle napló, az isten szerelmére? Napló a szarajevói kötetbe. Megígérte nekem, amikor Szarajevóban járt. Tényleg, most már emlékszem, ősszel jártam Szarajevóban, megígértem, hogy meg fogom írni, Aleš Debeljaknak is megígértem, sőt még talán Velemir Viskovićnak is, megígértem és most le kell nyelnem az ígéretemet. Vojka Djikić meghívott a szarajevói kötet bemutatójára, amely az elkövetkező napokban lesz Ljubljánában, ugyanakkor a finn

nagykövetségen való rendezvényre, ott beszélgethetünk. Lehetetlen, holnap Ausztriába utazom, magyarázodom, amikor pedig majd ismét visszatérek, majdnem egy egész hónapra ismét külföldre kell mennem. Nem mondom el, hová, mert egyáltalán senkire sem tartozik, melyik idegen országba utazom, az igazat megvallva pedig még arra se leszek képes, hogy naplót írjak. Vojka kérelmelhetlen kedvességgel kitart, hogy az ígéretet be kell tartani, mindaddig kitart, míg egy kézzel be nem hajtok a saját utcámba, megígérem – ismét csak ígéretet –, hogy később majd visszahívom. Otthon kissé mosolyogva fogadnak. Feltételezés szerint minden második sofőr, rajtam kívül, kiszállna az autójából és ingerülten ezt mondaná: hogy vezetsz, te bamba nőszemély! Mindenki, rajtam kívül, azt mondta volna, hogy a nő nem tartotta be a követési távolságot, mindenki behajtott volna rajta a betétlapot. Rajtam kívül, aki majd magam fizetem ki a kárt, ahelyett, hogy a nő fizetné – nem ő, hanem a biztosítója. Rendben, lehet, hogy tényleg mafla vagyok, egyrészt mert megálltam és még a lány után bámultam, aki miatt lefékeztem, másrészt mert nem követeltem a lapját, sem a belém trafáló hölgy adatait nem jegyeztem fel, még az autó márkáját sem. Megeshetett volna velem, mint a bonvivai hőssel, a nőcsábásszal, Anouilh *Ornifle vagy a Buborék*¹ című drámájában, aki nekiment egy út menti fának, mert hosszan szemlélte egy parasztlány hátsó fertályát, aki éppen répát kapált a mezőn. Mielőtt kilehelte a lelkét, még képes volt megállapítani, hogy egy vén, fogatlan anyóka miatt halt meg. Valójában azért minden jól végződött. Azon kívül, hogy a szarajevói bűbáj levett a lábamról és kénytelen kellett naplót kell írnom. Tehát naplót.

2005. márc. 9.

Napló? Kit is érdekel, hogy Ausztriába kell utaznom egy irodalmi felolvasóestre? Az író, aki a fülke ablaka mellett áll és mélyen emlékezetébe vési az eliramló tájat, egy író benyomásokkal, egy író kontempláció közben, ezeket az eseményeket *tempi passatina* is nevezhetnének. Az olvasók Sztorit akarnak. Az utóbbi tíz, tizenöt évben Európa kontinensén járkálok ide-oda a könyveim fordításával kapcsolatosan, kerekasztal-tárgyalásokra, utam néha egészen Amerikáig is elvisz. Az első utazásaimról való visszatérésem során barátaimnak azokról a vidékekről, helyekről, emberekről és könyvekről meséltem, akikkel a távoli országokban találkoztam, manapság már senkit sem érdekel ez, alig veszik észre, hogy nem is voltam otthon. Az elutazások és visszatérések, repterek és autótutak, ismerős és ismeretlen emberekkel való találkozások, nyilvános beszédek és felolvasások egykori szédí-

¹ Jean Anouilh (1910–1987): A csábítás művészete (*Ornifle vagy a Buborék*).

tő, most már monoton ritmusában, az események, kicsik és nagyok, felismerhetetlen tömkeleggé halmozódnak. Ebben az a jó, hogy eléggé eltávolodtam a mindennapi szlovén viszályok nyomásától és az oly gyakori szlovén szűkkeblűségtől. *Ivan Cankar* ezt írja Bécsben: „Ó, hazám, te olyan vagy, mint az egészség.” Én gyakran, amikor elmegyek Szlovéniából, erre gondolok: – Ó, idegen hon, te olyan vagy, mint az egészség! Ám mindenesetre – amire most vágyakozom, az nem az utazás, hanem a nyugalom, nem a nyilvános dolgok moraja, hanem a friss hajnali magány és a szorongással telt esték. Ott, Bohinj és Pohorje vidékén semmilyen sztori nem történik, csak intervallumok vannak, talán egy új könyv betűi, amelyek a számítógép képernyőjén át siklanak. Nem vagyok egy *emeritus*, ennek a világnak a történetei érdekelnek, és a Nagy Történet után, New Yorkban a WTC megtámadásakor, engem is az a meggyőződés vezetett, hogy ezek után aprócska földünkön már tényleg nem lesz minden úgy, ahogy eddig volt. Ám egyre inkább, amint a sokkoló jelenetek már csak kollektív emlékezetünk részeseivé válnak, világosabbá lesz, hogy a világ még mindig nagyon hasonlít ahhoz, amit szeptember 11. előtt ismertünk. Az ember, aki élete középpontjába a művészetet helyezi, a szavak, a mondatok és a cselekmények keresését, persze tudhatná ezt anélkül, hogy nézné a tévét, utazna vagy újságot olvasna.

A művészet világában az időnek és történelmi eseményeinek, ha mégoly megrázóak is, nincs meg az a súlyuk, mint amivel az imagináció és annak formáló ereje rendelkezik. Amikor az emberi cselekedet, gondolat vagy érzés töredéke eléri az imagináció és a megformálás szintjét, már absztrakt, már az idő felett van, már történelmen túli, már nem múlt, se nem jövő, se nem jelenlevő, nem egy Napló számára megírt Történet, a tér és az idő titka. Ami felfoghatatlan, mint a végtelen idő. Ezért ebből a szemszögből a történet keresése és annak meghatározása meglehetősen öncélú tett. Talán a naplóírás is. Ezt annak ellenére állítom, hogy nem tartozom azok közé, akik azt hiszik, hogy az életet saját elefántcsonttoronyukba zártan és saját esztétikai önelégültségükkel kell végigkukcsolniuk. Én nyitottan és kíváncsian akarok élni. Ám ennek ellenére egyre fontosabbnak tűnik számomra az, hogy néha le kell állni és tekintetünket a Történelemre és annak Történetére kell vetni. Mégpedig a Történelem és a Történet marginális helyéről, ami mindent megkérdőjelez és viszonylagossá tesz. Ezekről a reptereken és az autóutakon, a vonaton és a hotelszobákban szoktam elgondolkodni, alighanem ezek a pillanatok életem központi eseményei.

2005. márc. 11.

A múlt ősszel Bécsben és ugyanakkor a német irodalom nyelvterületén egy igen furcsa könyv megjelenése számított Történetnek, egy olyasfajta mű, amit az irodalmi és életrajzi elemzés közti keveréknek nevezhetnénk: *Der Tote im Bunker (Halál a bunkerben)*. Szerzőjét, *Martin Pollack*ot jól ismerem, évekkor ezelőtt azt mondta nekem, hogy nagyszülei Szlovéniában éltek, de már az első világháború után elköltöztek. Azt mondta, hogy

a Štajerskán zajló szlovén–német viszonyról ír könyvet és ajánlottam neki pár szöveget, amelyek a segítségére lehetnek ennek a viszonyoknak a megértésében. Nem is sejtettem, hogy miféle könyvet ír. Könyvet a nacionalizmusról, amely már a Monarchiában megosztotta az embereket, akik aztán az elkövetkező generációk során, mint valami szellemvasúton száguldottak a totális radikalizmus felé. Apja, aki gyűlöletben nevelkedett fel, először is a szlovénok iránt, majd pedig minden szláv iránt, végül a zsidókat is meggyűlölte, majd az NSDAP tagja lett, aztán SS- és végezetül Gestapo-tag. A fia ott kezdi kutatásait, ahol az apja élete befejeződik: két évvel a háború után a tiroli Alpokban, ahol legyilkolt tetemére bukkantak. Egy piti kis rabló ölte meg a pénzéért. Mint ahogy ő is ölt, s a nagy eszmék érdekében parancsot adott az öldöklésre. *Martin Pollack* számára, aki még csak most temette el az apját – némelyek pedig majd azt fogják emlegetni, hogy szimbolikusan is megölte –, ez a mű nemcsak hajthatatlan és a végső konklúzióig elvégzett katarzis, hanem többszörösen is megerősített történelem a náci borzalmas eltévelyedéseiről. Mély kérdéseket vet fel az ember természetéről, de nem csak azért, mert egy teljesen emberi megvilágításban láthatjuk apját, a náci. Végezetül pedig, mintha csak a véletlen műve lenne, idő előtt még egy halott is előmászott berlini bunkeréből a nyilvános beszélgetésekre: *Adolf Hitler* a *Der Untergang (A bukás)* c. filmben. A nagy gonosztevő – *Bruno Ganz* emberi vonásaival. Éppen az keltett erőteljes kritikákat, hogy a film emberi vonásokkal látja el a diktátort. Ugyanakkor nem másvilági, hanem evilági szörnynek számított: ember, emberi tulajdonságokkal, és ez így borzalmasabb benyomást keltett. Azért, mert ez is egyfajta történet a gonosságról, nem csak egy rég volt, múltbéli, hanem örökké tartó eseménynek a sötét területéről, ami ott lappang az emberi természetben és akár egy pillanat alatt vagy a környezet bonyodalmai folyamán napfényre is kerülhet. A gonosság révén, ami vonzó. Amikor Pohorjében sétáim közben Osankaricánál megálltam, ahol egy kis múzeum a fényképeivel a pohorjei zászlóalj utolsó csatáját eleveníti meg, mindig feltettem magamnak a kérdést, kik lehetnek azok a német katonák, akik örömmel fényképezkednek a legyilkolt partizánok mellett? Vagy kik lehetnek azok az emberek, akik Mariborban és Celjében a Gestapó kínzókamráiban a foglyokat kínozták? Családosok voltak – mi kényszerítette őket a kegyetlenségre, hozzátartozóiknak mit beszéltek ezekről? E könyv alapján, számomra legalább is úgy tűnik, valahogy közelebb állnak hozzám, legalább is egy kicsit; úgy érzem, megértem a brutális náci gonosság eredetét. De most annál nehezebben értem meg, hogyan válhattak a bátor partizán felkelők a háború befejeztével gyilkosokká, akik a lefegyverzett ellenséget lelövik és a szakadékba vetik őket, az ártatlan civileket is.² S mégis, az általános feledés és az idő ellenére, amely elfedi és összekeveri a cselekmények kronológiáját, okait és következményeit, képtelenség elfelejteni, hogy először volt a náciizmus. Először volt a náciizmus borzalmas brutalitása, s csak azután a háború utáni bosszú vagy a hidegvérrel eltervezett gyilkosságok; kezdetben volt a fasizmus és utána a főbia. Ám a gonosság kérdésére, amely ott lakozik az emberben, ezzel nem tudok feleletet adni. Erre

² Utalás a II. világháború után legyilkolt szlovén honvédőkre (domobranci), akik Ausztriába menekültek, de az angolok kiadták őket a partizánoknak, azok pedig a Kočevski Rog környékén lemészárolták őket.

a kérdésre *Martin Pollack* se adott feleletet. Azonban ő is erről közvetített híreket és ezt a lehető leghihetőbb emberi módon tette: a saját apjáról tudósított, egy gonosztevőről. Ezt pedig olyan következetességgel vitte véghez, hogy erre az európai örület újkori történelmében előtte még senki se volt képes. A *Neue Zürcher Zeitung*tól kaptam egy felkérést, hogy írjak erről a könyvről. Azzal a kéréssel, hogy összekapcsolnám ezt a háború utáni Trieszt és Isztria környékén zajlott eseményekkel, amit az olasz televízió *Szív a szakadékban* című filmje nyit majd meg. Igen, írni fogok erről, az ördögökről, akik kis időre az Alpok és Adria közti területre költöztek. Majd a század végén még egyszer nekivágtak a Balkánnak.

2005. márc. 11–12., éjjel

Még tart az utazás. Most a föld alatt, az álmokban: utazótáskával és újságok tömkelegével, amelyek kikandikálnak belőle, leereszkedem a föld alatti vasút torkába, körülöttem fekete ábrázatok, föld alatti automaták fém hangjai, metrók fékcsikorgása, ajtók nyitódása. A föld alatti metró zakatolásával utazom, megint utazás, a világ olyan kicsi, mindig ugyanazok a drámák, magányos megállók villanásai, magányos emberekkel a peronokon, ölelkező magányos pár a saját drámájában a kocsi végében, fenn a város, hallom moraját, látom fényeit, az üres utcákat. Az állomáson megáll a metró, a hangszórókból mély és monoton, feltehetőleg álmos férfihang szól: *Metro Center. Transfer to the Red Line on the upper level.* A metró megáll, az ajtók kinyílnak, a csengő ding-dong hangot hallat, az ajtók bezárulnak, a metró tovább megy. A férfihang a hangszórókból: *Next station: Federal Triangle.* A kerekék robognak, a következő megálló nem a *Federal Triangle*, a következő megálló a *Mustek. Okončite vystup a nastup*, ez a hangszóróból beszélő úr cseh, ó, *Mustek*, ez Prága, a Vencel tér alatt utazunk. A zárt ajtón át egy ember szattyóval igyekszik belépni. Túl késő. A metró tovább robot a föld alatt, fenn csillagos az ég és lágy a tavaszi szellő, én pedig még mindig a föld alatt. A csillagok állása olyan alacsony, én pedig a föld alatt, Tainaros: leereszkedés az alvilágba, ahol a holtak árnyai haragosan repdesik körül Orfeuszt, ilyen lesz, belegondolok, ilyen lesz, ha majd mindennek vége, most ilyen, felettünk a város, most a folyó alatt utazunk. Mindent látok és tudok: ott vannak az utcák és a költő estélyének szorongásán át utazik, a költő számára mindig a nappal és az éjjel közti pillanata van, gondolkodom bele. Nappal van, és a lovak patáinak kopogását hallom a kövezeten, a lovak nyerítene, ezek a bécsi kocsisok, *Karlsplatz Oper*, mondja a hangszóró, *umsteigen zu den Linien A, B und C. Bitte alle aussteigen*, én azonban nem szállok ki. Félreállok, hogy mellém ülhesen egy kalapos hölgy, hasznosabb dologgal is foglalkozhatna, mondja felém fordulva a kalapos hölgy, ahelyett, hogy Európa-szerte és másutt ide-oda utazgat a metró. Én nem vagyok munkás, hogy dolgozzam, felelem, én költő vagyok, Orfeusz. Az ég madarai, a vizek halai, az erdők állatai, a fák és a sziklák hallgatták varázslatos hangomat. Ah, persze, szól az asszony, mindig csak utazik. Honnan tudná, kiáltok haragosan, talán már odafenn nem is ragyog a Nap, talán a Hold mozdulatlan és véres, talán a csillagok felcserélték helyüket az égen, talán a Földön a lövedékek tűzvészt okoznak. És akkor mi van, mond-

ja a kalapos asszony, és mi van akkor? Itt biztonságban vagyunk, feleli. Ja, nekem úgy tűnik, mintha Nyugat fele utaznánk, semmiféle hárfá sincs, hanem csak a hangszóró ding-dongja, ajtók csukódásának és nyílásának zaja, kerekék csattogása, ding-dong, *the next station is Notting Hill Gate*, hol is van ez? Londonban, London alatt, a Temze alatt, minden dolog alatt, *mind the gap*. Vigyázz a nyílásokra, a metró és a peron közti résre, de hát hova is zuhannék, odalenn egyáltalán van még valami? Elegendő van mindenképp, fogom az utazótáskámat és kilépek az ajtón, a szakadékba, *mind the gap*, egyenest az udvarra, ahol az irodalmi felolvasásom van, egy távoli ország írója.

2005. márc. 13.

Ismét otthon. Miért is írnak egyáltalán az emberek naplót? Hogy megállítsák az időt? Hogy a múlt időbe vessék életük nyomait? Hogy elmondhassák az igazságot az eljövendő nemzedékeknek? Az Igazság szeretete miatt? Vagy önszeretettel? Szlovéniában a kilencvenes évek után egymás után jelennek meg *Edvard Kocbek* naplói. Sokan azt gondolják, hogy a nagy költő jobban tette volna, ha nem írta volna meg, de hogyha már meg is írta, jobb lenne, ha fiai az ő halála után nem engedélyezték volna annak szerkesztés nélküli megjelenését. A nagy költő, úgy vélik, a kortársak szemében még mindig az maradhatott volna, aki volt, a francia perszonalizmus útítársa, a kommunisták bajtársa, partizán, háború utáni disszidens, a XX. század nyugtalan történelmének költői szenzorja. Most azonban naplóiban úgy jelenik meg, mint gátlásos katolikus, akít gyötör minden fiatalasszony érzékisége, akikkel találkozik, és amikor a Tivoli-parkban minden tavasszal a fiatal párok után leselkedik. A háború utáni Jugoszlávia egyre totalitáriusabb valóságával szembeni ellenállása és a partizán bajtársakkal bekövetkezett törés, amely hatalomra törekvők kamarillájává vált, tele van kísérletekkel, hogy visszatérhessen közéjük, hogy megújítaná a partizán bajtársiasság hitelességét. De persze sikertelenül, a pártvezetők megalázzák és kinevetik. *Kocbek* pedig naplójában leírja a ljubljana kulturális és politikai trécseléseket, tele van naiv reményekkel, hogy Szlovéniában és Jugoszláviában egyszerre minden meg fog változni. Meghasonlottsága, egyre nagyobb elszigeteltsége és reményvesztettsége az örületbe kergették. Am a „történelem vak nyugtalansága” már fellelhető a verseiben is. A naplók ebben az értelemben semmi újat se mondanak. Ennek ellenére mégis értékesek. Nemcsak azért, mert ezekben az iratokban a nagy és elismert, önkívületben lévő költő egy alacsony szenvedélyekkel és kicsi opportunizmussal rendelkező embernek mutatkozik meg, ami ugyanakkor teljesen emberi megvilágításba helyezi őt, hanem azért is, mert sokkal jobban feltárja a háború utáni *modus vivendi*, mint bármely más történelmi írat vagy szociológiai fejtegetés, valamint a forradalmi időszakot, de ugyanakkor az új hatalmasok végtelenül kispolgári, haszonleső, intrikákkal teli, irigy életét is. *Kocbek* igazságszerető, de ugyanakkor önszerető, amikor saját olvasatait, lelki életét, saját történelmi és irodalmi szerepét fedi fel... Talán a naplóírás motívumának elmagyarázásában még *Witold Gombrowicz* a legvilágosabb, aki naplóját ezzel kezdi: *Én, én, én. Én, én, én.* Semmi más nem érdekli. Talán ez a legmélyebb igazsága minden naplóírásnak. Ennek is.

2005. márc. 14.

A színházzal sokáig nem kerültem alkotó viszonyba, most pedig a véletlen játékanak köszönhetően két bemutatóm is lesz, két regényem dramaturgiája, és gondolataim a színpad és a nézőtér fele húznak. A ljubljani Dramában színre vitték és bemutatták a *Katarina, a páva és a jezsuita*³, Mariborban pedig *Az északi ragyogás*⁴ című regényemet. Ezt *Mile Korun* színházi mágus rendezzi majd, aki nemrég a *Karamazov testvérek* hatórás (!) előadásával lepott meg. Hihetetlen, hogy mi minden sikerült itt neki, hogy mindenféle spektakulumok, színpadi effektusok és apróbb játékok hosszú korszaka után ismét visszatértek a színpadra a nagy irodalmi művek adaptációi, és ezek esetében a színház még mindig színház maradt. Az igényes regényen keresztül, ami tele van buktatókkal, *Korun* már a szöveg megformázásával is egy tiszta, drámai ívet volt képes megrajzolni, egy mély epikus folyót, amely lassan folydogál és magával rántja a nézőt. Ezt még megtoldotta azzal, hogy a főszereplők közti viszony folytonosan feszült, kölcsönhatásban állnak egymással, valamint ezernyi színészi trükkkel stb., stb. Annak, miként tárta fel az alapvető filozófiai kérdéseket a monológoktól és az „unalomtól” való félelem nélkül, még *Dušan Pirjevec*⁵ is örvendene, aki a *Karamazov testvérekkel* búcsúzott el ettől a világtól. Az első mondat, ami elhangzik a színpadon, ez a kérdés: *Létezik-e Isten?* A nézőtérben fiatalok nézőközönsége ült, diákbérlet, köztük pár idősebb, sőt két-három apácát is láttam – úgy tűnik, hogy egyetlen néző se hagyta el a nézőteret a szünet közben. Azon töprengtem, hogy egyfajta apró, művészeti csoda válik itt valóra, és hogy általánossá vált felszínességének korában egy olyasfajta emberi típus, közösség, publikum van kialakulóban – bár nem ismerem őket –, akik a lényegbevágó, igényes dolgok iránt érdeklődnek. Regényeimmel kapcsolatosan néha kapok ilyen-olyan visszajelzést, de ez most itt a nagyközönséggel esett meg, egyfajta furcsa, szinte vallásos atmoszférában: a Kunst.

2005. márc. 15.

A *Nova revijától* felhívtak, hogy kiadták azt a könyvet, amit Rudi Šeligo kéziratái közt találtak meg⁶, aki tavaly halt meg, én írtam egy előszót elé, lenne-e kedvem közreműködni a bemutatón? Sajnos nem, mert két nap múlva

³ Drago Jančar: *Katarina, a páva és a jezsuita* (regény), Jelenkor Kiadó, 2006 (fordította Gállos Orsolya).

⁴ Drago Jančar: *Északi fény* (regény), (Severni sij, Murska Sobota, Pomurska založba, 1984; SNG Drama Maribor, 2005).

⁵ Dušan Pirjevec (1921–1977): szlovén irodalomtörténész. A II. világháború alatt magas katonai-politikai funkciót töltött be. A szlovén modernizmusnak az európai irodalommal való kapcsolatát vizsgálta. Jelentős irodalomtudományi munkája az európai regényről írt műve, melyre nagy hatással volt Heidegger filozófiája.

⁶ Rudi Šeligo drámairó, művelődési miniszter. Magyarul megjelent műve: *Rövid kirándulás*. [Három kisregény, Novi Sad]: Forum Könyvkiadó, [1969].

⁷ Edvard Kocbek (1904–1981): szlovén költő, politikus, filozófus. Magyarul megjelent művei: *Félelem és bátorság* (novellák), Újvidéki Kiadó és Európa Kiadó, 1989.; *Kisfiú a fán* (Dialektikus versek) – 2006. Széphalom Könyvműhely, [fordította: Lukács Zsolt]; *Éjszakai ünnepély*, 2006 Jelenkor Kiadó [Fordította: Csordás Gábor].

⁸ Jože Pučnik (1932–2003): filozófiából diplomázott, majd asszisztensként dolgozott az egyetemen és gondolatait a *Revija* folyóiratban tette közzé. A 60-as években két politikai per miatt lett elítélve. A szocializmus építményének aláásásával gyanúsították meg és emiatt 9 évnyi börtönbüntetésre ítélték. Megpróbált megszökni, de sikertelenül. A későbbiekben Németország egyik egyetemén tartott előadásokat.

⁹ Vlado Gotovac (1930–2000): horvát költő, esszéista és kritikus. Zágrábban diplomázott filozófiából. Politikai, költészeti és újságírói munkásságával mély nyomot hagyott maga mögött hátra.

¹⁰ Drago Jančar: *Kaján vágvak*, Budapest, Osiris Kiadó, 1997 – (fordította: Gállos Orsolya).

¹¹ Predrag Matvejević (1932) mostari származású horvát esszéíró. Egyetemi stúdiumai Szarajevóba, Zágrábba és Párizsba szóltították, de Rómában is tanította a szláv irodalmat. A zágrábi egyetem természetes közege, de otthon van a New York-i Egyetemen is.

¹² Lovran – Az Opatijától alig 5 km-re, Rijekától pedig 17 km-re fekvő város a Kvarner-öböl északi részén, a látványos és exkluzív Opatijai rivierán található.

elutazom. Megint külföldre? Ja, ismét. Gondolataimban bocsánatot kérek kedves barátomtól, még mindig hallom és látom őt, egyáltalán nem is világos számomra, hogy eltávozott közülünk. Hogy eltűnnek életünkéből, *Edvard Kocbek*⁷, *Jože Pučnik*⁸, *Vlado Gotovac*⁹, ám leginkább Rudit nélkülözöm, hiányzik számomra. Vlado Gotovac is hiányzik nekem, nem voltunk olyan közeli barátságban, mint Šeligóval, de amikor együtt voltunk, a játékoságtól és a szellemességtől szinte ragyogott. Amikor Vladónak nyilvánosan nem volt szabad kiadnia a műveit, lefordította Šeligo és az én könyvemet horvátra, mindkettőt úgy kijavította, mondta, hogy ez most már tényleg jó irodalmi mű lett.

2005. márc. 16.

Az utolsó levelek az elutazás előtt. A madridi *La Vanguardia* fiatal újságírója, aki majdnem két órán át készített velem interjút Barcelonában, e-mailben küldött még jó 30 kérdést! Már a beszélgetés közben megmondtam neki, hogy az egész már így is túl sok, hogy csodálatos, mert annyi mindent elolvasott rólam, de ki fogja ezt megjelentetni? Sejtettem, hogy kezdő, ezek mindig mindent akarnak, teljesen mindent. Most még ráadásul harminc kérdés. Hogyha még az *El deseo Burlón* regényemmel (ezzel a címmel jelent meg a *Kaján vágvak*¹⁰ – *Posmehljivo poželenje* c. regényem Madridban) kapcsolatos kérdésekre adnék feleletet, hát mit feleljek azokra a kérdésekre, hogy milyen volt a fiatalságom a kommunista diktatúrában? Vagy: Mi a különbség köztem és Predrag Matvejević¹¹ között Jugoszlávia felbomlásával kapcsolatosan? Aztán meg erre: Mikor és hol szokott írni? Hogyan kezd neki a regénynek, meghatározó-e az első mondat? Sajnálom, képtelen vagyok ebbe a szakadékba mondatokat dobálni. Elküldöm neki néhány esszémet és interjúmat, használja fel, ami megfelel neki. Az a gyanúm, hogy ennek az interjúnak a híres újságban való megjelenésből semmi se lesz.

2005. márc. 17.

Lovran¹². Ez az a „külföld”, ahova elutaztam. Egy hónapig a tenger mellett igyekszem majd írni. Učka hegyoldalát még mindig hó borítja, odalent a Nap látha-

tó a Kvarnerski-öböl felületén át. Nem is nevezhetném külföldnek, Opátia egy régi osztrák–magyar temetőjében nyugszik a testvérem, pontosabban a féltestvérem, néhány éve halt meg. A Jugoszláv Nemzeti Hadsereg flottájával keveredett ide, beleszeretett egy idevalósi, feketehajú lányba, Ružicába. Ružica se él már, tavaly halt meg, mindkettőjüknek gyertyát gyújtok, torkom elszorul. Itt ezen a vidéken töltöttem el gyerekkorom számos napját, tehát nem számít külföldnek... Ennek ellenére mégis az. A mostani Horvátország a maga életét éli, az újságok, a televízió, minden a saját tengelye körül forog, egy nagyon is zárt kör benyomását kelti bennem. Ennek ellenére hihetetlen a kommunikációs blokádnak. Nem fogják a szlovén televíziót és rádiót, újságok sincsenek a 30 km távolságra fekvő Szlovéniából. Majd csak júniusban érkeznek meg a turisták hordái, ami az egyedüli információ Szlovéniáról és a két ország közötti egyedüli kapcsolat. Talán ez az elzárkózás az oka annak, hogy a politikai elit között rövidzárlat van, sajnos a két lakosság közt is. A horvát napilapokban sincs egyetlen mondat arról, hogy a szlovén kormány megfontolás nélkül támogatja Horvátország EU-s csatlakozását, Gotovina¹³ átadásával vagy anélkül, ami miatt otthon éles kritikákban részesül... Este olvasok, tévét nézek, hova is jöttem, a tévéből és a lapokból csak egyetlen egy téma árad. Az Európai Unió és Ante Gotovina. Vagyis egy olyan háborúnak a következményei, amely már réges-rég véget ért. Hány évig, meddig fogja Horvátország, Bosznia és Szerbia ennek a következményeit viselni, mint ahogy Jugoszlávia egésze még a mai napig is viseli apáink réges-régi háborújának megosztottságát? Mindenütt a nagy háborúk után kezdet fogtak egymással, csak itt nem, csak itt folytonos az örökké tartó régi gyűlölet és az ősi megosztottság. Szerepet játszik-e itt valami, ami a világ, a Balkán, Közép-Európa ezen részének a végzetével állna kapcsolatban? Nem hiszem. Tavaly Litvániába utaztam, ott a múltból ugyanez a történet került felszínre. A litvánok a németekkel együtt gyilkolták le a zsidókat, az ukránok a lengyeleket, a lengyelek a litvánokat és az oroszok a lengyeleket, németeket, ukránokat és litvánokat gyilkolták... És az oroszokat.

2005. márc. 18.

A hotel túl zajos volt, átköltöztem a drága, álmos Mošćenički turista- és halászvároskába, találtam egy apartmant, ahol az ablak alatt a fűvenyre verődnek a tenger hullámai. A „homokparton”. Délben a tavaszi napon ülök és olvasok, a szomszéd asztalnál egy férfi és egy nő, szép pár, és ... hallgatnak. Nincs már miről beszélgetniük. Már réges-rég mindent elmondtak. A hölgy néha felém

tekint, a férfi hórihorgas ember, unalmas figura, mobiltelefonjában keresgél valamit, semmit se szól, melankóliája az álmodás és az unalom. Magadba kell hatolnod, mondja Dane Zajc¹⁴, a hallgatag költő, valamit csak találsz ott vagy pedig megleled az ürességet, vagyis a vákuumot, amivel ez a fiatal rendelkezik, a semmivel.

2005. márc. 19.

Virágvasárnap. Ünnepelesen felöltözött emberek olajágakkal a kezükben. Jézus számárháton baktat Jeruzsálemba, én gyalog megyek Mošćenicába, a hegytetőn levő ősi, glagolita időkből való horvát településre. Azt beszélnek, hogy pontosan 700 lépcső vezet fel a csúcsra, no, én 713-at számoltam össze. A 400. lépcsőfoknál meglep egy kötél, abban a magányban ott himbálózik a fán, egy erős ághoz kötözve, elvágva, mintha egy akasztott hulláját szedték volna le róla. Júdásé? Talán csak egy gyerekhinta volt... Délután a jegyzeteim és az újságkiadvágások közt matatok, amelyekkel magammal hoztam. Egy ismerősöm, aki mindig figyelemmel kíséri a horvát irodalmat és az itteni eseményeket, már rég elhozta nekem *Miljenko Jergović*¹⁵ cikkét *Esterházy Harmonia caelestis* regényéről, még csak most olvasom el figyelmesen és kissé elcsodálkozom miatta. Csípőssége szinte már brutalitásszámba megy, amellyel egy író az íróról írhat, még inkább pedig a bombázó címek, amit feltehetőleg a *Jutarnji list* szerkesztősége helyezett el („A horvátok miért csodálódnak egy rossz magyar írót?” stb), sehogy se illik össze *Miljenko Jergović* szeretetteljes természetével, szinte azt is mondhatnám, hogy barátommal, akivel számos alkalommal találkoztam a Popović féle durieux-i társaságban. Legutoljára Szarajevóban voltunk együtt, a „Buybook” könyvesboltban ajándékba adta saját legutóbb megjelent könyvét, amelybe azt írta, hogy Szarajevóban „íme, már érződik a hó illata”. A könyvet szokatlan „multikulturális” címmel – Inšallah Madonna, inšallah¹⁶ –, egy csodálatos könyvet, könnyedséggel megírt művet, ám mélységes imaginációkkal, ahol egymásba fonódnak a történetek, egyik a másikból női ki magát, átugrálják az idő és a földrajzi akadályokat, mestermű, egyúttal elolvastam. Annál inkább elcsodálkozom azon, hogy egy ilyen kedves ember, aki annyira tehetséges, egy másik íróról ekkora dühvel írjon. Ismerem a krležai¹⁷, Matoš¹⁸-féle és még egyéb más horvát polemikus iratok hagyományát, ami képes túllépni minden határt, ezeket cikkeiben ápolja *Slobodan Šnajder*¹⁹, de nála inkább főként politikai és szociális tartalomról lehetne beszélni, itt pedig egy esztétikus, az irodalom berkein belül elhangzó kérdéssről van szó. Egy pillanatra arra gondolok, hogy *Miljenko* talán

¹³ Ante Gotovintát (1955): Horvátországban nemzeti hősként ünnepelték, Hágában százötvenezer szerb elüldözésével vádolták. Kamaszkori szökése után légiós, majd zsoldos lett, védte Jean-Marie Le Pent és fosztogatta a franciákat. Bár sosem volt nagy stratégia, hazájában hős hadvezérnek tartják. Pedig valószínűleg csak egy maréknyi katonával gyilkolt szerb civileket.

¹⁴ Dane Zajc (1929–2005): szlovén költő.

¹⁵ Miljenko Jergović (1966 Szarajevó): költő, író, drámaíró, cikkíró, jelentős irodalmi díjak birtokosa, lelkes focista, aki 1993 óta Zágrábban él. 1988 óta a horvát irodalom egyik jelentős személyisége. Nemzetközi hírnevét a Szarajevói Malboró című kisnovellás kötetével nyerte el, amiért 1995-ben az Erich Maria Remarque német békedíjat kapta meg.

¹⁶ Inšallah Madona, inšallah / Miljenko Jergović – Zagreb: Durieux, 2005; inšallah – ha Isten engedi.

¹⁷ Miroslav Krleža (1893–1981): horvát író, drámaszerző, esszéista.

¹⁸ Antun Gustav Matoš (1873–1914): horvát költő.

¹⁹ Slobodan Šnajder (Zagreb, 1948): horvát drámaíró, publicista. Filozófiából és angolból diplomázott a zágrábi egyetemen. Művei 1966 óta jelennek meg. A Tudman-időszakban politikai okok miatt nem vihették színre a drámáit.

nem is olvasta el teljesen a végéig a *Harmóniát*. Ugyanis velem is megesett, hogy úgy a 200. oldal elolvasása után Péter – őt is személyesen ismerem, ő is kedves ember – barokkos játszadozása minden gróffal, Haydnnal és az „édesapámmal” valahogy monotonná vált, öntetszelgővé és önteltté. A barokk számomra nem idegen, én is foglalkoztam vele az utolsó könyvemben, de itt nekem valahogy pretenciózusan hatott. Míg össze nem szorítottam a fogaimat és végigrágtam magam a könyvön. A könyv utolsó része – amikor az Esterházyak egy szocialista, anyagi szegénységbe süllyednek és mindenféle mizériákba – mélységesen megrázott. És amikor a részeg édesapám, a régi világ utolsó láncszeme, egy régi magyar pásztortáncot lejt, világos, hogy annak a világnak vége, hogy ellentmond neki saját fia, hogy valami más kezdődik el, hogy itt egy radikális törés ment végbe a hagyománnyal: az apa még visszatekint a Nagy Történelemben, fia már csak ironizálhatja, megnyílik a művészet tere. A történelem minden egyes végzetével, amely elolvad, mint a tavalyi hó itt fenn *Učka* hegyoldalában. A hó, amelynek illatát Szarajevóban az utolsó, *Jergović*-val való találkozásomkor sörösüvegek mellett és füstfelhő közepett lehetett megérezni...

2005. márc. 22.

Minden reggel a tenger morajlására ébrednek, érzem hullámzását, amely a mélységből emelkedik ki, ugyanakkor a félálom pillanatában még egy hatalmas, nyílt térség sejtelme is észlelhető. Ellenben az Alpokkal körbezárt völgyekről fogok írni. Amikor a *Gályarab*²⁰ című regényemet írtam, ami a Pohorjén zajlott, a fenyvesek suttogása közben, akkor azt hittem, hogy az utazás igazi metaforája csak a hajó lehet, a horizont, a szigetek, az új partok fele vezető út. Hősöm ugyanakkor legtöbbit a szárazföldön utazik. Akkor még nem olvastam el Kolumbusz Naplóját. Ennek ellenére hasonló dolgokra gondoltam én is: amikor Kolumbusz harmadik „indiai” útja során felfedez egy szigetet, Espanolat, egy folyón hajózik a belső területek fele és a kasztíliai fejedelmeknek, a királynak és királynőnek, ezt írja: „...Nagyon elégedetlen voltam, amikor látnom kellett, hogy se északra, se dél felé nem mehetnek és nyugat fele sem, mert minden oldalról szárazföld vett körül...” A tengerész számára ez rettenetes, a hajón van, ám körös-körül mindenütt csak szárazföld. Neki ez rettenetes, az „Alpok” emberének pedig az egyedüli biztonság; ami neki veszélyes lehet, az többnyire a kiterjedés és a tenger előre nem látható veszélye.

2005. márc. 24.

Ha nincsenek telefonbeszélgetéseim, vannak napok, amikor egyetlenegy szót sem szólok. Hallgatás... és azoknak a mondatoknak a keresése, amelyek a hallgatásból erednek, egyedül a hallgatásból, nem pedig a nyilvános fellépésekből.

Utazásaim során a magányra gondolok, a magányban gondolataim elkalandoznak a városba és az utazásokon járnak. Nagy hasznunk lett az egymás közti kommunikációból, de ugyanakkor nagyot is veszítettünk vele, mert ez a kommunikáció rettenetes felületességet, rohanást okozhat, egyfajta, a dolgok lényegétől való távolságot. Az arcok, szavak, sőt még bizonyos érintések is, legalább is nálam mind ez időközben valamiféle ködös feledésbe süllyed, mindez a gyors utazások, beszélgetések, fellépések közben a kaleidoszkópi ködöcskébe tűnik el, csak egy kicsi valóság és mélység marad meg. Nem furcsa, hogy ismét népszerűek kezdenek lenni a Compostellába történő lassú utazások, gyalogosan vagy biciklivel, az ősi zarándokutakon. Ahol meg lehet állni, ott meg kell állni, és ahol megsejtet, hogy minden olyan, mint a világ kezdetekor, a hegyek, tavak, tengerpartok, a sziget, akkor meghallhatod a nyelv beszédét, a szavakat, mondatokat, amelyekkel megjelölöd saját mulandó jelenlétedet, a szlovén ábécé 25 betűjével utazol vagy bármely más ábécé tetszés szerinti számával, hát én a szlovénnal, a fantázia, a képek, megérezések és a hangokon át... gyorsabban és sokkal változatosabban, mint ahogy arra képes lehetne a szilíciumkristályok egymás közti leggyorsabb hálózata. Ez egy olyan írás, ez egy olyan nyugalom, amely ugyanakkor hatalmas mozgás is.

2005. márc. 27.

A mobiltelefonok csillagászati összegű számlákat állítanak ki. Még senki se szedett rá minket jobban, mint a vezeték nélküli telekommunikációs hálózatok tulajdonosai. Az ember szeretne beszélgetni a hozzá közel levő távoli emberével és emiatt súlyos számlákat kénytelen fizetni, a legtermészetesebb dologért a világon, a beszélgetésért. Ezért egyre többet használjuk az SMS-üzeneteket. Innen egy forgatókönyv megírására készítetem S-t Ljubljanában az Anton Novačanról szóló dokumentumfilmhez, háború előtti szlovén drámaíró, aki a jugoszláv kormánnyal Kairóba menekült és meghalt egy magányos vasútállomáson Posadasban, Argentína és Uruguay határán. Érdekes végzet. Naplója egy jó anyag lehetne a forgatókönyvhöz. De éppen *Novačan* naplója téríti el az írástól S-t. Ezt írja nekem a mobiltelefon távirati stílusában: *Naplója nehezemre esik, megalomániás, gyűlöli a németeket, minden horvátot az NDH miatt, ez nem megy, banális, sőt gyakran vulgáris. Én ezt írom vissza: Banális, mint a történelem. Ő szélsőségesen fogja ezt fel. Az idő szelleme. Ebben van a poén: érdekes, furcsa lény, nagydumás, aki megalomániájával tragédiába torkollik. Különös hős: tengely nélküli nagy kerék. Ljubljanából a felelet: Ja, persze, és: aprólékoskodó, félénk, sóvár, nagyravágyó, önimádó, szentimentális és nehézkes. Igazi hős! Én: Látod, ilyenéné válik az ember, ha naplót ír. Az embernek nem lenne szabad naplót írnia.*

Lukács Zsolt fordítása

²⁰ Drago Jančar: A gályarab (Galjot). Regény. Európa, Bp., 1985. (fordította: Gállos Orsolya).

KÖRÖSI ZOLTÁN

Szerelmes évek

(Gyávaság)

– *A semmit nem gondolóknak élete a legkellemesebb – mondta Sophokles.*
– *Ne várj a utolsó ítéletre. Megtörténik az mindennap – válaszolta Camus.*

Apa, amikor estefelé végre hazatért, már a kapun belépve, a lépcsőházban elkezdte a vetkőzést.

*Magyarország
fővárosa
Budapest*

A háta mögött szárazon csattant a kapuzár, ő pedig abban a pillanatban elernyed, valószínűleg összezuhan, mint akiből kiszállt minden erő.

Mint az a piros bőrcsíkókból összevarrt focilabda, amiből a szelepjébe ügyesen beledugott gyufaszál egyetlen nagy, hosszú szusszanással szökni enged a levegőt.

Most lehet rúgni, most nem lehet rúgni.

Illetve lehet, de minnek.

Mi teszi a labdát: a bőrcsíkó vagy a benne szoruló levegő?

A hátát a kapunak vetve várta, s csak amikor már erőre kapott újra, akkor vágott neki a lépcsőknak.

Igaz, mire a lakásajtóhoz eljutott, kigombolta a kabátját, megoldotta az övét, megnyitotta a sliccét, sőt, a felfelé lépegetés közben előrehajolgatva ügyesen kifűzte a cipőjét is.

Egy lépés, egy fűzés.

Amit reggel összekötött, kibomlott az estére.

A torokba lökődik a szív.

Az utolsó lépcsőfoknál, a harmadik emeleten, mint egy győzedelmes hegymászó, aki nem csupán a magával cipelt tehertől, de a rettenetes feladattól is megszabadul a széljárta hegyfokon, elszánt mozdulattal feltépte a derékszíját is.

*A várakban
a csigalépcső
kanyarodását úgy
építették, hogy a
várvédő harcos
kardot tartó keze
szabadon maradjon*

Boldog volt, igazán boldog, hogy hazaérkezett, csak hogy mielőtt bármit is mondhatott, netán tehetett volna, a harmonikaszzerűen összegyűrődő nadrágszárak csapdájában megbotlott, s miközben egyensúlyozni próbált, egyre-másra az ajtónak ütődött, így, mivel a csengőt már nem érte el, jobb híján ezekkel a tompa puffanásokkal jelezte, hogy célhoz ért.

– Jaj. Jaj! Jaj!

– Van ott valaki?

– Senki.

– Senki?

– Kicsi vigyázatlanság, elég a résnyire hagyott ajtó, s nincsen visszaút: a betüremkedő élet már szétrepesztene mindazt, amit őrizgetni érdemes – suttogta Apa szégyenlősen a zöldre mázolt vasrácsnak.

– Van ott valaki?

– Nincsen itt senki.

– Senki nem mondhatja azt, hogy ő senki.

– Mondani mindent lehet.

– Na nem. Mindent soha nem lehet.

– Azt nem lehet, hogy magaddal vidd a világot az otthonodba.

Hiába sietett Anya ajtót nyitni, soha nem tudta megelőzni, a nadrág gyorsabb volt, mint a hitvesi jó szándék.

– Nem csak ellenszenves és unalmas, de felettébb undorító is.

– Micsoda?

– A világ.

– Milyen világ?

– Ez a város. Ez a világ.

– Undorító?

– Tele láthatóan és láthatatlanul koszos részletekkel, amelyeket jóérzéssel elkerül az ember. Legalábbis, ha tud róluk, s ekképp megteheti.

– Gyere már be!

– A végességünk többek közt éppen abban áll, hogy törleszkedünk az elviselhetetlenhez. Összemocskoljuk magunkat, miközben nem is tudunk róla – közölte a kinyíló ajtóval Apa.

A nadrág foglyaként kicsi ugrásokkal igyekezett átjutni a küszöbön, hányat lép egy

veréb egy évben, ám rálépett a kibontott cipőfüzőjére, s magatehetetlenül bezuhant az előszobába, mintha rögtön meg akarná mutatni, lám, így tör be a külvilág, megmondtam, micsoda alattomosággal zúzza szét a hétköznapiakat.

– Jaj, Apa!

Nem mintha a hétköznapiak nem a világ részét jelentenék.

Nem is áll másból, csak hétköznapiokból.

Mert hogy ilyen nagy a kimondott szavak hatalma mirajtunk.

Merthogy ilyen nagy a sorjázó órák hatalma mirajtunk.

Az utcán például micsoda békés, sárga fényt permetezgetnek az ostoros lámpák, össze-összehajolnak, bólogatnak a fák, az árnyékaikat növesztve megnyúlnak a falak, homályos kút a házudvar, cimbalom és klarinét hangja szitál a rádióból, jó éjszakát, gyerekek, ma este Móra Ferenc: Macóka labdázik című meséjét mondja el nektek Ruttkai Éva.

*Móra Ferenc:
Macóka labdázik*

Micsoda botorság biztonsággal viselni az életet! Nem a váratlan és döbbenetes eseményekben támad rád a rémület, és nem a kiszámíthatatlan, netán tragikus fordulatok okozzák a legsúlyosabb szörnyűségeket: a mindennapok elviselhetetlenségében bújik meg az igazi rettenet.

– Milyen rettenet?

– Például a világ érintésében – mondta Apa.

Könnyedén a kisszékre nyre tapadva, alulról nézett fel Anyára.

– A koszban, ami maga a világ.

*Koszból tapad
össze a világ*

Közben végre-valahára lerúgta a cipőjét, és, nem kis ügyességet tanúsítva, a barna nejlonzoknis lábával valósággal letaposta magáról a nadrágot.

Hozzá nem ért volna a kezével semmiképp, taposta, aztán meg kilépett belőle, mint egy levedlett, megszurkült bőrből.

Kár, hogy az ember csak a ruhát tudja levetni magáról.

Apának különben se volt ideje, hogy magyarázatokba bocsátkozzon, éppen csak túljutva a küszöbön, az előszobában, kabátban, alsónadrágban és zoknijában, kezében az aktatáskájával. Ha férfi vagy, légy férfi. Szelíden, ám határozottan eltolta Anyát, s néhány célirányos ugrással a vécében termett. Közben oda se figyelve félredobta a táskáját, ugyan már, kisebb gond is nagyobb, még a legkisebb is, mert már ellenállhatatlan vizelési inger űzte.

– Ez az egyetlen, amit hazahozni érdemes – hajolt elégedett sóhajjal a fajansz fölé.

– Apa, hajtsd fel a fát!

– Felhajtottam.

– Akkor hajtsd fel még egyszer.

Késő bánat.

Beszippantotta a párolgó ammóniát, amiből eltéveszthetetlenül kiérződött a vállalati konyhán felszolgált csontleves illata, illetve Apa szerint, tévedés kizárva, még azoknak a menthetetlenül és nyilvánvalóan gyárilag így előállított, örökös zsírral csillogó alpakka kanalaknak a felhőcskéje is, amelyek az e célra rendszeresített, lyukacsos fémdobozokba odakészítve várták a kiéhezett dolgozókat, s amely kanalakhoz Apa mindig külön szalvétákat is elvett az odakészített kupacból. Ami jár, az jár. Nem elég csupán egyszer áttörölni ezeket az evőeszközöket, de tanácsos rájuk lehelni, majd az így felhordott pára nedvességével és a szalvétával körbecsutakolni, mondhatni, újra mosdatni és mosogatni őket, hiszen másként legfeljebb megfényszeríténi, illetve egyenletesen elteríteni a rájuk száradt zsírréteget és ételmaradékokat.

Zsíros a fény.

Még akkor is kabátban volt, amikor lehúzta a vizet, majd alapos szappanozással kezét mosott.

Sok víz, sok szappan, aztán meg sok víz, sok szappan.

*A csontleves
illata*

A kézmosás az élet esszenciája.

Mutasd meg a kézmosásod, megmondom, ki vagy.

Tudás és gyakorlat.

Itt legalább nyugodtan tehetted, nem úgy, mint más helyeken, például odabent, a vállalatnál, a Fürdőben, ahol meg kellett küzdenie az idegen és ebből következően bárki által összefogdosott szappan és a nyilvánvalóan baktériumoktól hemzseggő csap visszataszító érintésével.

Lehet koszos egy szappan?

Természetesen lehet.

S mit ér a még oly gondos kézmosás, ha utána el kell zárni a mosdatlan csapot? Előlről kellene kezdeni az egészet.

Apa sokat gyöttrődött a látszólag megoldhatatlan probléma miatt, míg végre az idegen helyekre egy roppant rafinált szertartást fejlesztett ki.

Kezdetként, ez volt egyébként a legnehezebb, az érintésnek és undornak lényegében fittyet hányva megnyitotta a csapot, benedvesítette a kezét, majd ezzel a nedves kézzel megmosta előbb a szappant, majd a megmosott szappannal megmosta a kezét. Mindeközben hagyta folyni a vizet. A szappanozás végeztével visszacsúsztatta a helyére a szappant, persze úgy, hogy akkor már a bőre semmiképpen ne érjen a mosdóhoz. Ezek után hosszasan dörzsölgette az ujjait, apró, csillogó buborékokat csiholt elő. Leöblítette őket, majd, immár megtisztultan, a még mindig folydogáló vízből ügyeskedve a bal tenyerébe gyűjtött egy kis tartaleket. Miután a jobb keze mutató- és hüvelykujjával elzárta a csapot, ezt a két balsorsú ujjbegyét lögyöblötte le az alkalmi kis medencében, persze úgy, hogy dolga végeztével azonnal ki is fordította a tenyerét, hogy a bemocskolódott víz ne álljon sokáig a bőrén, még csak az hiányozna, lehetne kezdeni előlről az egészet.

Na.

Elégedetten nézte a lefolyóba csordogáló utolsó cseppeket.

– Szervusz – mondta Apa. Megkönnyebbülten emelte fel a tekintetét Anyára, mint aki egy nehezen megvívott csatából a pajzsát szorongatva térhetett haza.

A lábamhoz térdepel egy-egy bokor.

Lassan, óvatosan, csak a béléshez érve levetette a kabátját, s úgy akasztotta fel, félig-meddig kifordítva, hogy csakis a belseje, ami nem találkozott a külvilággal, az érheszen az otthonához.

– Szervusz – mondta Anya és halványan elmosolyodott. Kicsi rózsák a fehér bőrön.

– Még jó, hogy nem ébresztetted fel a gyereket. Nem is értem, miért, olyan nyugtalan volt, gyötörte valami, éppen csak az imént aludt el.

Az előszobában állt, a cipőket elrakta már a kisszekrénybe, és az álla alá illetve éppen magához simította, a tenyerével eligazgatva szépen az élére hajtotta Apa szürke nadrágját.

Azt a nadrágot, amiben Apa nap mint nap a végeérhetetlen csatákba indult, azt a nadrágot, amiben a külvilágra ült, azt a nadrágot, ami az imént még a földön hevert.

Hogyan is?

Ledobva hevert.

Összegyűrődve.

Igen, összegyűrődve, akár egy levetett bőr.

*A bütyköknél
lemetszett szal-
maszál végét
ügyesen be kellett
vagdosni a szap-
panos buborék
fújásához*

*Akár egy
levetett bőr*

(részlet egy regényből)

Mínusz öt szint

Írja Nemecesek Ernő

Mínusz 1.

Ezt meg kell írni, nem hiába lettem írnok, olyan szakma ez, amelyet egyes egyedül csinálnak, senki nem csodál vagy dicsér, de még csak nem is szid érte, ahogy a halált megvető tűzoltókat, a tetőfedőket vagy a rendőröket. Egyedül vagyok, és megvetném én a halált, és lennék nagyon bátor, de inkább mégsem, mert olyankor mindig Anyuka szomorú számárszemét látom magam előtt, nagyon félt engem, ezzel nem azt akarom mondani, akarom mondani, nem azt akarom írni, hogy Anyuka egy számár lenne, nem, dehogy. De amikor a sulival elmentünk az Állatkertbe, hát a simogatóban ott volt egy ilyen számár, egy nagyon hosszú fülű, nagyon bánatos számár, és mindenki a különlegesebb, kisebb vagy aranyosabb, vagy éppen egyszerre különleges, kicsi és aranyos állatokat abajgatta, a szomorú számárnak csak én jutottam, úgy túrtam bele a szőrébe, ahogy Anyuka hajába szoktam, és ő is pont úgy hajtotta hátra a fejét, hunyta le gödrös, szomorú szemét, jaj, de jólesik ez, fiam, tudod, fáj a fejem, front van. (Nota bene, aki ír, mindig az a legbátrabb, mert mások helyett csinál meg olyasmit, amit azok nem merének, de aztán elolvassák, és azt gondolják, hű, milyen bátrak lettek tőle. Lásd még Verne Gyula!!)

Este a telek hasonlított ahhoz, ahogy megszoktuk, csak az összetakolt fakerítés helyett, amiből még tüzet is lehetett rakni óvatosan, most körbe volt véve vaspalánkokkal, és mozdulatlanul álltak odabenn a markolók, amik nappal egyfolytában dolgoznak. A vaspalánkok között azért szerencsére volt egy kis rés, simán be lehetett csusszanni, és nem semmi, hogy a telek most fényben úszik, tényleg, mint egy uszoda, amelyiket fényel töltöttek fel, pedig eddig csak a két sarki lámpa fröcsögtetett valami világosságot ide. Nem csak a fény miatt látszott uszodának, tényleg kimélyítették, mint egy medencét, most vagyunk a mínusz egyediken, a földszint alatt, a tengerszint alatt. Manapság a házakat nem felfelé, hanem lefelé kezdik építeni, mintha előre egy atomtámadásra készülének, amit csak betonsilóban lehet átvészelni, kivéve, ha az ember svábbogár, az egyedfejlődés csúcsa, az ellenállóképesség csodája, hol leszünk mi a nagy eszünkkel, mikor ezek még mindig itt kolbászolnak, hadonászott Vitya bá bioszórán egy gombostűre szúrt bogárhullával.

Csele még most is fel tudott kapaszkodni a „medence” peremére, amelyik régebben a teleknek a szintje volt, de most magasra került, és előadta a műsorát, amelyet mind ismertünk, és mind szerettünk, annyira, hogy már a mi műsorunk is volt tulajdonképpen, bármelyikünk el tudta volna játszani szóról szóra, csak persze nem volt olyan csinos és kifejező arcunk meg higanymozgásunk, mint a Cselének, aki aikidóra jár, ezért mozog olyan harmonikusán, úgyhogy mégse tudta volna ezt megcsinálni bármelyikünk úgy, ahogy a Csele. De a Csele megcsinálta, talán még a szokásosnál is jobban, talán neki is az járt az eszében, hogy utoljára csinálja, ez nem lehet igaz, Csele,

utoljára, Isten veled, Szabó Lajos, ég áldjon, angyalok kísérjenek utadon, ahogy a hittantanárunk mondaná.

Első jelenet, Szabó Lajos a konyhában, rikkantotta Csele, és szemét dörzsölgetve beslattyogott a szomszéd ház falának azon négyzete elé, amelyik csempézve volt, és tényleg konyha lehetett valamikor, és Csele, vagyis Szabó Lajos csikos pizzaszámban vizet eresztett a nem létező csapból, hosszan gargarizált, kimosta a fülét, feltett kávéfőni, és bamba képpel lerogyott a nem létező székre, és egy nem létező asztalra támasztotta kezét. Remegő ujjakkal rágyújtott egy cigarettára, ez igazi volt, úgy látszik, Cselének megint sikerült csórnia az apjától, Szabó Lajos mélyet szippantott a létező cigiből, és szürcsölte nem létező kávéját, bamba arca lassanként felderült, és a cigit elnyomva, kávéét kiszürcsölvé átsétált a szomszéd szoba tapétás négyszöge elé.

Második jelenet, Szabó Lajos tévézik, jelentette be Csele, és máris csipszet ropogtatott egy nem létező zacskóból, pisszenve bontotta ki a láthatatlan dobozos sört, meghúzta, büfögött egyet, szidta a magyar csapatot, az edzőket, az anyjukat, a jó édes, bűdös anyjuk nyákos vaskampóját, vagy valami ilyesmi. Csele számának csúcspontja mégis az volt, ahogy átlépett a végébe, a fal felé fordult, és iszonyú viccesen mutatta, hogy húzza le a sliccét, majd Szabó Lajos elégedetten nyögdecselve pisált, ahogy a Csele apja, míg végül megfordult (Szabó Lajos, nem a Csele apja), és mint valami képzelt spricnival, körbeforogva ellocsolta mindannyiunkat, és azt ordította:

– Szabó Lajos telibe hugyoz titeket, arany gyerekeim!

És ekkor glória jelent meg a feje körül, és azt hittük, csodát látunk, de a glória össze-vissza keringett, körbepásztázott, és úgy a szemünkbe világított, azt hittük, megvakulunk.

– Az anyákat, a jó édes, bűdös anyátok nyákos vaskampóját! – ordította egy reszelős hang, ezt, vagy valami hasonlót. A biztonsági őr volt az, ő hadonászott a lámpával, hát már ilyen is van itt?, gondoltuk, és gyorsan, sorban kislisszoltunk a résen.

Mínusz 2.

Ezek tényleg nem szőröznek, esküszöm, bár esküdni nem szabad az égre, mert az Isten trónusa, sem a földre, mert az meg a lába zsámolya, mondta a hittantanár, ez benne van a Bibliában. Ezek tényleg egy egész szintet mennek lefelé minden áldott nap, állapítottuk meg, amikor körbejártuk a vaspalánkot, de alig láttunk a réseken valamit, csak szeleteket, szeletelt látvány, mint a párizsi a boltban, lehet egy kicsit több, húsz deka, huszonöt?

– Ezek nem cicóznak – mondja Boka, és ha Boka azt mondja, akkor szent igaz. Egészen körbenézte a palánkot, a magasságát is megsaccolta, és még a fogpiszkálóját is kiköpte, így csillapítja a nikotinhányát, mert ő már erős dohányos, nem semmi dolog, persze csak akkor erős dohá-

nyos, ha erősen van dohánya, de általában gyengén van eleresztve, most is, úgyhogy megkérdezi:

– Nincs valakinek egy bláza?

Csele kelletlenül elővett egy szállal, a mázlista, megint csórt az apjától, ha volna apám, ha nem ment volna el avval a kis riheronggyal, ahogy Anyuka mondaná, én is csórhátnék tőle, de hát elment, na mindegy. Leginkább Boka szívta, de aztán körbeadta, én is úgy tettem, mintha szívnam, azt kiabálták, tüdőzd le, Nemecek, tüdőzd le, ordították, és letüdöztem, pedig Anyukának megígértem, hogy nem cigizek, mert így kezdődik, először csak a cigi, aztán a lányok meg a drogok, meg ki tudja még mi, elhagyni a családot, letüdöztem, és a szemem telement könnyel, pedig nem voltam szomorú, csak fiziológiásan választottam ki bizonyos nedveket, fiziológiásan, jegyez- zétek meg ezt a szót, mondta Vitya bátya bioszórán.

– Le kell jutnunk a mínusz ötödikre, akár élve, akár hal- va, a tűzőn-vízen át. Ennyivel tartozunk a teleknek! Eskü- djetek, fiúk! Íme a szent kenyér! – Bokában az a jó, hogy nemcsak sok krimit meg misztikus filmet látott, de meg is jegyzi belőlük a dumákat, és visszamondja, én nem bírom Anyuka szomorú tekintetét, ne tévézz, kisfiam, kiszívja az agyadat, majd megnézőnk valami szép, régi, fekete- fehér magyar filmet, úgyhogy csak éjszaka szököm ki néha filmet nézni, és rettegek, rajtam ne üssön.

És esküdtünk a szent kenyérré, mind egyszerre rátettük a kezünket, és elismételtük a mágikus jelszót, ezt itt nem is írhatom le, mert titkos, és a leírástól elveszti az erejét. A leírástól egyébként sok minden elveszti az erejét, amit pedig amúgy jó poénnak hinne az ember. A szent kenyér pontosan úgy nézett ki, mint egy szezámagos szelet, SESAMY SNAPS, amelyikből három darab hatvankilenc forint akciósan a sulis közelében, a Déemben, a kedven- cem, de Boka megtiltotta, hogy mi is vegyünk, ez szent- ségtörés lenne, csak ő vehet, és csak az eskütételhez. Most is széttördelte darabokra, mindenkinek jutott, és meg kel- lett várni, hogy elolvadjon, aki ropogtatni merete volna, az kap egy maflást Bokától.

– De, de, de... hogy jutunk át? – dadogta Weisz, nem mintha félt volna, egyikünk se félt, rettenthetetlenek vol- tunk.

– Ott van a biztonsági őr is – tettem hozzá, de én sem azért, mintha félnék.

– Zseblámpával – tette hozzá Kolnay, nem mintha félné.

– És pisztollyal – tette hozzá borzongva Barabás, és szerintem mind megborzongtunk, nem mintha félnénk, hanem az izgalomtól, mert ez már kész krimi.

– Kutyával őrzött terület – húzta alá ujjával a Weisz a vaspalánkra ragasztott feliratot, nem mintha nem láttuk volna mindannyian.

– Szétverem ezt a palánkot, gyáva kutyák, és beme- gyek egyedül – dühösködött Geréb, akiben könnyen fel- ment a pumpa.

– Sorsot húzunk, és akinek a rövid jut, azt szépen beemeljük a palánkon, hogy felderítse a terepet – mondta Boka, és előhúzott egy gyufásdobozt.

Persze, hogy a Kolnay húzta a rövidet, mindig ő húzza a rövidebbet, ritka szerencsétlen pali, szinte sajnáltam, egész megkönnyebbültem, de aztán a Kolnay elrikkan- totta magát:

– Közlegény, vigyázz!

Én, mint egyetlen közlegény, rögtön haptákba álltam,

és azt a parancsot kaptam, hogy derítsem fel a terepet odabenn.

– Igenis, de... – dadogtam.

– Semmi de, lelépni!

Segélykérően néztem Bokára, de ő felhúzta a szemöldö- két, és már tartotta is a bakot.

– A parancs, az parancs.

– Ez így igazságos – tette hozzá Geréb fenyegetően.

Egészen dobogott a szívem, bár az mindig dobog, csak nem ennyire, amikor felhúzódkodtam a Boka két tenye- rébe állva, és átnéztem a palánk felett.

Mínusz 3.

Tegnap már nagyon késő volt, én meg úgy kimerültem, hogy a végét le se tudtam írni. A palánkon belül, a reflek- toros verőfényben végig kellett osonni a vékony kőpere- men, a mínusz két szint mély szakadék partján, és nekem, bár nem vagyok félős, meg még mindig direkt bátorítom is magam, de mindenesetre tériszonyom van, és tudom, hogy nem szabad lenéznem, viszont nem tudom megáll- ni, hogy le ne nézzek, mintha valami vonzaná a tekintete- met odalentől, és olyankor elszédülök, és megállok és a palánkba kapaszkodom, de a palánk résein a fiúk sziszeg- gik, hogy ne szórakozz már nemecek, tovább, tovább, a bádobódéhoz kell menned, abban posztol az a mocskos személtáda, gyerünk, nemecek, ne parázz, így sziszegik, csupa kisbetűvel.

Se élő, se holt nem vagyok már, ahogy a bódéhoz érek, nagy nehezen beackolódok az árnyékos oldalára, végre úgy érzem, nem lát senki, és a fiúk elől is fedezékben vagyok, szép lassan felkúszom az ablakig, és látom az őt fejét a kékes fényben, az asztalán félig üres literes üveg, a tévében meg egy férfi és egy nő vonaglik, aztán már minden csupa rózsaszín meg szőrös, és már nem igazán érteni, mi micsoda, melyik a pasi és melyik a nő, eskü- szöm, srácok, sehol egy kutya, és tők kopasz meg öreg, meg a bajusza is őszes, és olyan kövér, hogy soha nem érne utol bennünket, és úgy horkol, mint egy állat, telje- sen beszívott, egyszerűen nincs is magánál. És amikor ezt elmondom a palánk résén át, sorra ugrálnak be a fiúk, előbb a Boka, aztán az összes többi, utoljára Geréb, aki csupa izom, és minden tornaszakkör előtt megiszik egy pohár töményre kevert szőlőcukrot, mert az felmegy az izmaiba, és még erősebb lesz tőle. Tiszta szerencse, hogy beugráltak, különben hogy mászom én ki, nem vagyok egy Geréb, és szőlőcukrom sincsen.

És állati nagyot fociztunk egy félig kiivott ásványvizes műanyagpalackkal, a melósok hagyhatták ott, a két kapu az egymással szembe fordult két gépnek a markolója, nagyon nehéz volt beletalálni, de legalább könnyű véde- ni, mert engem rögtön beraktak a kapuba, a sinter döglesz- sen meg, nemecek, védjél, mi a szörnek állsz akkor a kapuban? A végén meg kidurrant a palack, és pont engem tudott eláztatni, ahogy kivédtem, és úgy röhögtek rajtam, hogy össze-vissza görnyedeztek, és végül is örültem, hogy ilyen vicces fiú vagyok, csak fáztam egy kicsit.

Mikor már senki se bírt röhögni, akkor mondta a Cse- le, hogy azt figyeljük meg, ahogy ő holnap lesmárolja a Déemeslányt, nyílt színen, a bolt kellős közepén, ha még- se merné megtenni, mindegyikünknek csór egy szál cigit, nyugodtan számon kérhetjük, de ha meri, akkor egy egész

dobozzal összedobunk neki. És benne voltunk, bár én nagyon szeretném, ha ő vesztené, nem a cigi miatt, mert azt nem bírom, bár nem merem bevallani, és ha eláruljátok, letagadom, hanem a Déemeslány miatt.

Mínusz 4.

A harmadik szint tényleg kimaradt, nemcsak a naplóból, hanem az életünkéből is, tegnap éppen csak körbejártuk a telket, mint a kutyák, amikor szagmintával látják el, és körbepisálják a területüket, hogy minden más kutya érezze, ők itt az urak, de nem pisáltunk körbe semmit. Akkor izgalom volt, amit a Csele mondott, hogy eszünkbe sem jutott palánkot mászni, rohantunk a Déem bejáratához, úgy csináltunk, mint aki csak ott áll és vár, igaz, sokan csináltunk egyszerre úgy, mégis gyanúsak lehettünk, legalábbis nagyon néztek minket az arra járók, meg szitkozódtak, hogy nem lehet bejutni a boltba. Az az igazság, én nem nagyon láttam semmit, mert a Déemeslány pultja kicsit oldaltabb van, és az akciós plakátok meg a magasra feltornyozott samponok és hajcsatos állványok miatt nem nagyon lehetett, és a többiek is mind látni akartak, az ő válluk között és fölött és alatt tudtam csak átlesni néha.

Én a Déemeslányról ezt soha nem hinném el, nem mintha a Csele hazudna, ha tovább mondjátok neki, hogy én ilyet mondtam, akkor le is tagadom, mert ilyet tényleg nem mondtam, aki azt mondja, mondtam, éppen az hazudik. Ezzel persze nem azt akarom mondani, hogy ti hazudtok, nem is ismerlek titeket. Viszont a Déemeslány egy angyal, na nem angeológiai szempontból, mert úgy nézve, mondta a hittantanárunk, az angyaloknak nincsen emberi teste, se nem férfiak, se nem nők, a Déemeslány viszont igazán nő a körme hegyéig, amely halványlilás gyöngyház árnyalattal van lakkozva, néha ezüstmetál halványkékben vagy meggybordó alapon kicsi fehér pöttyösre, ezt tudom, mert amikor szezámmagos szeletet veszek, és visszaadja a pénzt meg a blokkot, mindig a kezét nézem, mindig csak a körmét, ha a szemébe találok nézni, mindig elkapom a szememet, pedig látom, hogy rozsdabarnára vagy oranzsra vagy halványlilára van árnyalva az is, és legalább harmincnyolc százalékkal dúsabb a szempillája, de olyan ez, mint a mínusz ötödik szint, hogy nem bír az ember nem lenézni, ha meg lenéz, akkor elszédül, és meg is kell kapaszkodnia a pultban és még inkább ez van, ha a halványlilás gyöngyházszín vagy ezüstmetál halványkék vagy meggybordó szájára nézek, a kivillanó fogakra, és a köztük tátongó mínusz öt szint mélységre. És amikor befalom a tilos szezámos szeletet, rettegve, nehogy meglássa valaki, aki beköpne a Bokának és végem lenne örökre, akkor a Déemeslány rúzsának az ízét érzem, a szent kenyér ízét, a tiltott gyümölcs ízét, gyerekek, a szerelem élettani folyamat, kémiai vegyületek idézik elő, mondta Vitya bátya bioszórán, ti most csupa fortyogó lombikok vagytok, a szerelem kémia szertárai mindannyian, ó, boldog fiatalság!, Vitya bátya néha tényleg nem tudja, miket beszél, ugyan, hol a boldogság mostanában?

Mintha egy szezámmagos szelet éles, szilánkos darabja akadt volna a torkomon, amikor magasan a fejem felett a Boka azt mondta, gyerekek, ez megcsinálta, Csele pedig vigyorogva jött ki a Déemből, és rohantunk lélekszakadva a telek felé, és közben a Csele ellihegte, hogy és akkor

megkérdeztem, kisasszony, vajon ezeknek a rúzsoknak íze is van, meg lehet-e kóstolni netántán, a Csele roppant elegánsan tudott fogalmazni, mondta is a magyartanár, Csele, belőled diplomata lesz, megeszem a kalapom, ha mégse. Szóval megkóstolhatnám-e, csak hogy tudjam, ajándékba venném, és szeretném érezni az ízét, a magáé például, ha nem csalódom, tiszta mandula, a hófehér mandulatej frissessége, elég jó az orrom az ilyesmihez, de ellenőriznem kellene, ha megbocsát, és áthajoltam a pulton, és a Déemeslány meglepetésében lehunyta a szemét, tudjátok, mint a filmekben, meglepte, hogy valaki ilyen érzékeny csokol, mint én, és ahogy távolodtam tőle, ott állt, szájára tapasztott kézzel, ámulva, és a többi vevő is ámul, és az általános ámulat közepette kitáncoltam a boltból, olyan volt, mintha egy formagyakorlatot mutattam volna be, gyerekek, ilyen az aikido, az ellenfelet a saját mozdulatába belevitt energia felhasználásával tesszük ártalmatlanná.

És nem emlékszem, hogyan repültünk át a palánkon, hogyan szaladtunk le a mélységnek támasztott létrán, csak azt látom magam előtt, amint Geréb felszalad az egyik gép végtelen hosszú, csigamenetes fűrófejére, ha mind egymás nyakába állunk, mint a farkasok a malacos mesében, talán akkor se érzük fel, de Geréb felszaladt rajta, és ámulatunkra különféle lengéseket és trükköket mutatott be a magasban, mint valami légtornász. Tapsviharban törtünk ki, és újra miénk volt a telek.

És leültünk a mínusz negyedik szinten, mint valami beton-Grand Canyon mélyén, körülöttünk több ember magas vasak meredeztek, körbeadogattuk a cigarettát, Csele győzelmének cigarettáját, ha Boka kérte, nem mert nem adni belőle, pláne most, hogy tudta, hogy tudjuk, hogy van nála, hiszen mi vettük neki, mi dobtuk össze neki, rá is ment a zsebpénzem maradéka, most hónap elejéig nem tudok majd szezámmagos szeletet venni a Déemeslánytól, van persze több lány is a Déemben, de a többi nem érdekes. Bárcsak le tudnám írni, miért nem, de hát a betűk mindig a legfontosabbkor fogják menekülőre, elslisszolnak szép sorban. És most az egyszer örültem a cigarettának, mert így csak a füsttől sírtam, semmi mástól, és a fiúk nem is csúfoltak, már hozzászórtak, hogy nem bírom, á, a nemecek csupa kisbetűvel, az egy nyámnyla, azt meg igazán senki se tudhatja, ők sem, nincsen a homlokomra kiplakátolva, hogy belül éppen a Déemeslány jár a fejemben.

Nem tudtuk még, mi vár ránk holnap, az ember sose tudja, mi vár rá holnap. Néha szeretném tudni, mi vár rám holnap, kell-e készülni, fogok-e felelni, sokkal kevésbé strapálná magát az ember, ha tudná, mikor kell készülni, mikor nem, sokkal több idő jutna fontos dolgokra, de persze lehet, hogy egy idő után unalmas lenne, ha folyton pontosan tudnánk, mi vár ránk holnap.

Mínusz 5.

Ma tényleg úgy tódultunk a telekhez, mintha a saját tulajdonunkba mennénk, a mínusz ötödik szint, az már nem semmi, elértük a mélységek mélységét, és megtartottuk a telket, minden éjszaka birtokba vettük, minden éjszaka a miénk volt. Valaminek vége ez a mai nap, és valami másnak a kezdete, eljutottunk a legmélyebb pontig, és most már felfelé épül majd a ház, a mi házunk, öt szint

mélygarázs és tíz emelet szálloda, elindulunk felfelé, cél a csillagos ég. Meg voltunk bolondulva, még gyorsabban leértünk, mint tegnap, pedig szédítően ingadozott már a vaslétra, mint egy híd a légörvényben, az interneten látni klipeket, ahogy egy amerikai híd vonaglani kezd, és beledobálja az autókat a vízbe, aztán leszakad, kilengett alattunk, akár egy trópusi függőhíd, és másztunk lefelé rajta, mint a bennszülöttek, akik teljesen otthon érzik magukat a dzsungelben.

A talaj leérve kicsit bizonytalannak tűnt, de nem törődünk vele, rohantunk, mint a bennszülöttek, és csak néhány lépés után esett le, hogy csapdába kerültünk, hogy süpped a lábunk alatt, hogy már térdig vagyunk benne, és ki tudja, nem merülünk-e tovább is, ki tudja, milyen mély ez a friss beton-ágy, amire nem számítottunk, és indián csatakiállításaink rögtön elhallgattak, a mély csöndben csak a kinti forgalom, és a cuppogva süllyedő lábak kísérteties zaja hallatszott. Geréb ekkor pánikba esett, minden erejével vergődni kezdett, mint egy vízbe esett légy, és közben egyre jobban süllyedt, és egyre kétségbeesetten vergődött, és látni lehetett, hogy itt ő is hiába olyan erős, amilyen, ez a süllyedés mindnyájunknál erősebb. És eszembe jutott, hogy Amerikában a maffia így tünteti el áldozatait, élve bezuttyintja őket a felhőkarcolók betonjába, ahol soha senki nem akadhat rájuk, és eszembe jutott Anyuka szomorú tekintete, és sírni tudtam volna, és sírtam is, de ha valakinek elmondjátok, letagadom.

És akkor mintha állba vágta volna, pedig nem volt ott senki, akinek bunyózni lett volna kedve, valami szinte kényszerített, hogy feleljem a tekintetem a mínusz öt emelet magasba, és valóban, ő ott állt a reflektorfényben, kiterjesztett karral, mint egy angyal, tudtam, azért jött, hogy megmentsen minket, és felkiáltottam:

– A Déemeslány!

Boka viszont rám üvöltött, hogy nemecek, te teljesen bekattantál, soha ennyire kisbetűvel még nem mondta azt, hogy nemecek, olyan kicsi volt már, mint a tankönyvekben a lábjegyzetek, kilencpontos vagy nyolcpontos betűméret, nemecek, neked most is a Déemeslányon jár az eszed, azt hiszed, nem tudom, hogy szezámagos szeletet veszel stikában, és amikor az aprót visszakapod, hozzáér az ujjad az ujjához, ezért még számolunk, ez szentségtörés...

De ekkor torkára forrt a szó, és bámulta ő is a jelenést, a többiekkel együtt, mire megörültem, hogy mégsem örültem meg, hogy mégis eljött az angyal, és most már ők is megértik, de az angyal elkezdett mifelénk mutogatni, és egyszeriben megjelent mellette még valaki, egy biztonsági őr, de nem az öreg varacskos, akit láttam, hanem egy fiatal és izmos pasas, amennyire látni lehetett, mintha valami filmből lépett volna elő, és üvöltöni kezdett, és leadott pár lövést a pisztolyából, és kis híján bepisáltam,

egész elernyed a szorító izmom, ahogy az üvöltés és a lövések hangja ide-oda pattogott a betonteknőben, ami valaha a telek volt, a mi telkünk.

– Ezt megkeserültek, bűdös, tetves rohadékok, kicserezem a bőrtöket, szúnyoghálót csinállok belőle, meg fogtok döglenni mind egy szálíg, mint a patkányok, az anyátok se sír majd utánatok, azt se tudja, hol keressen.

És láttam a többiek arcán a rémületet, nem mintha nem lettek volna bátrak, de ilyenkor még a filmhősök is megijednek, meg kell adni, az a fiatal biztonsági őr is sok akciófilmet láthatott már, és jól meg is jegyezte a szöveget, mert fejből tudott egy csomót idézni, az angyal pedig szintén nagy tévénező lehetett, mert büszkén ráfonódott a fiatal biztonsági őr izmos alakjára, mint egy filmhősnő, a fickót valószínűleg az öreg helyére vehették fel, rájöttek, hogy piás, vagy csak éppen most nem ő volt a soros, ezek talán váltásban dolgoznak, és ekkor magam is megdöbbentem azon, amit suttoztam:

– Vége, megállt a süllyedés!

Elképedve fordultak felém a többiek, lenéztek a lábukra, rájöttek, hogy igazat mondok, és hogy combközépnél tényleg nem merülünk tovább, aztán megint rám bámultak, a szemükben most először láttam kiírva azt, hogy NEMECSEK, így, csupa nagybetűvel, Boka pedig kiadta a parancsot:

– Hasra, laposkúszás a létráig!

Mind engedelmeskedtünk, és mint egy Normandiában partra szállt különítmény, hason vergődöttünk el a pár lépésre álló létráig, a ruhánknak vége, láttam Anyuka sírós tekintetét, hol jártál, kisfiam, tudod, mibe kerül ez nekem?, a beton jóvátehetetlenül szétmar minden szövetet, és csúszkálva kapaszkodtunk felfelé a létrán, taszigáltuk felfelé egymást, mínusz öt emelet mélyből fel, fel a csillagos égig, és a fiatal, izmos biztonsági őr visszhangosan röhögött, röhögött a csatatosan tolongó csürhén, és nevetésébe egy másik, csilingelő kacagás szövéődött, igen, a Déemeslány mulatott rajtunk, ott álltak, szőke és fekete angyal, a feneketlen mélység partján, és kiröhögtek minket, és megint úgy éreztem, hogy egy szezámagos-karamellás szelet éles darabkája akad meg a torkomon, mint egy üvegszilánk.

Sipos úr

Százszázalékos bizonyossággal felismerem a hangját, mint egy rádiólokátor-állomás az ellenséges berepülő tevékenységet, már innen, a régi Maci eszpresszótól, mert olyan az a hang, mint egy vízszintesen elhajított ráspoly, ha valaki fogadást ajánlana, hogy nem ő az, akkor örömmel feltennem tétnek ezt a három üveg sört, amit itt cipelek a nájlonszatyorban; de hát nincsen ilyen örült, és én már egészen közelről hallok azt a reszelő nyöszögését, „berosálunk, mielőtt berozsdálunk, hehehe”, mint egy acélipari kis-vállalkozó, szív egyet a mezétlábasból és ráhajol a satupadra...

– Jó napot, Sipos úr – mondom, és a beton sakkasztal szélére szép sorban kirakom a három sört, a gyönyörű, kora-tavaszi fényben úgy állnak ott, mint a teljes szentháromság a maguk ragyogásában, én pedig elnézem a zölden tündöklő platánok alatt a sakkasztal fölé hajló pálcavékony testet, és nem tudok szabadulni attól a gondolatától, hogy Sipos úr lényegét tekintve egyetlen túlméretezett kérdőjel, melyre a platánok árnyéka vetül, és egyetlen könyvben sem férne el, a sors kegyelméből szabadlábra helyezték és azóta a dél-budai parkok és asztalok körül imbolyog, mint egy mozgó talány... – Hogy szolgál az egészsége? – kérdezem, de már észre sem veszi, ellenben folyamatosan krárog, előtör belőle az a reszelő hang, mintha egy vaslemezt próbálna a rozsdától kétségbeesetten megszabadítani, mintha ezen múlna a heti normatíva, látom közben, hogy a sötét huszár megjelent cé ötön, ő pedig a világgal próbál kitörni a verhetetlen Feri bácsi szorításából, és időnként a mindig keze ügyében heverő műanyag prizmat a fény felé emeli, hogy a szivárvány színeiben gyönyörködjék, aztán mégis felém fordul és azt mondja:

– Tudod, professzor úr, a házasságot nagyon jól meg kell fontolni annak, akinek nincsenek kötélből az idegei... – és az asztal szélén ismét elhelyezi a prizmat.

Itt a sakk-körben a Bertalan Lajos utcában lakó Sipos úr az alfahím; van, aki szerint ez korántsem akkora eredmény, de én becsülöm, sőt tisztetem; nem eredmény, ha figyelembe vesszük, hogy e körben egyáltalán nem mozog nőnemű egyed, leszámítva a mindig mosolygó, hetvenhárom éves Jolikát, aki ropik és egyéb sós és édes finomságok rágcslásával köti le libidóját... Nekem már Sipos úr csak Sipos úr marad, mert aki ilyen reszelősen tud köhögni, az nem mindennapi... És tényleg nem, mert példának okáért Sipos úr egészen más árnyékot vet a platánok alatt, ahogy a szél a levelek lombátrát hajtogatja és egy-egy szélroham után mindenféle ág- és kéregdarabok potyognak a fejünkre, de rosszabb esetben még a sakkasztalra is, és amikor egy-egy nagyobb ágdarab fölborogatja a bábokat, az akkor komoly vitára ad okot – de én most csakis Sipos úr árnyékát figyelem, mintha az vékonyabb volna a testénél valamivel, de valahogy mélyebb, tisztára olyan, mint egy félkörbe megforgatott zsilétpenge, alighanem azért, mert Sipos úr már házas is volt. És akkor ott van még a prizma, melyet úgy hordoz állandóan magánál, mint egy söröskorsót, szó szerint a tenyerén hordozza azt a prizmat, valóságos jelképe ez az egyéniségének, olyannyira, hogy a kerületben nem is hívják máshogy, csak „Sipos, a prizmás” vagy egyszerűen „a prizmás”, és akkor mindenki tudja, hogy ez Sipos úrra vonatkozik, úgyhogy amikor a játszótéren őgyelgő nagyobbacska gyerekek közül elküld valakit sörérrt, az utána belenézhet abba a prizmába, ezért aztán nem is fordult még soha elő, hogy a gyerek eltűnt volna azzal a néhány száz forinttal, Sipos úr, éppen a prizma miatt, eddig sosem járt még így. Sőt, már arra is volt példa, hogy egy ilyen kis krapeknak odaadta ajándékba a prizmat, de ilyenkor a zsebéből nyomban újabbat vett elő, és elhelyezte az asztal szélén, mert, mint mondotta, a prizma nemcsak gyönyörködtet, de neki az hozza meg a szerencsét; és mért ne osztogatná bőkezűen, amikor száz meg száz darab van neki a Bertalan Lajos utcai lakásban, mióta a felesége kiköltözött, az egyik szobát csak a prizmával teli papírládák töltik meg, melyeket Sipos úr még a cégtől hozott el, a kiváló minőségű polietilén rekesz sarkaiból több ezret, több százezret vágott le a gép a hosszán, munkában eltöltött évek alatt, és Sipos úr azok véleményét osztja, akik szerint igazán kár lett volna a szemétnél elvesztegetni ezt a látványos ipari hulladékot.

– Nézze, professzor úr, amikor maga olyan idős lesz, mint én – mondja, és a sakkasztaltól felém fordul, mivel végképp bemattolta a verhetetlen Feri bácsi, és időnként, mint egy ópiumszívó, a prizmán keresztül szippant egyet a kora tavaszi napfényből –, majd értékelni fogja azt, amit most még terhesnek talál, vagyis, hogy üres lakásba megy haza... Nem, nem értett félre – fordul felém, és az ujját, mint egy hőmérőt, lerázza. – Értékelni az üres lakást: ez a férfiférettség jele.

De már én, a magam részéről, megtanultam különbséget tenni – ne értsen félre – a

lakások milyensége közt is, mert értőlem a maga lakása lehet az Ostrom utcában, lehet, hogy a maga lakása egy befelé terjeszkedő palota, engem az nem érdekel. Mit? Hogy az már elit övezet? Caca... akármelyik ingatlanoshoz bemegy, az elintézi. Ezek az ingatlanosok rafináltak, átszámazzák az övezeteket, hármából csinálnak kettest, kettesből egyest és így tovább... Volt az a magyartanár, az a bajszos, de arra maga már nem emlékszik, az Ó utcában vásárolt jó állapotú lakást, aztán az egész ház kidőlt az utcára neki, de az volt a szerencséje, hogy épp otthon tartózkodott, ezért aztán a ház szépen maga alá temette, így nem kellett mérgeledni neki és mégsem lett hajléktalan, de magának ez mindegy, mert a maguk házának a fala úgy szét van lőve, hogy azon egy négyzetméter ép vakolat nincsen, megnéztem, sőt, egyszer össze is számoltam a lövedéknyomokat, már az egy kuriózum, az a ház, szinte csoda, hogy azzal sok lyukkal még fönnáll, mivel azt egyformán lőtték az oroszok az ostrom idején és ötvenhatban, és maga nyugodtan hazamegy abba az agyonlyuggatott házba, komolyan mondom, olyan a maga élete, mint-ha egy darab sajtban élne, aztán még panaszkodik, hogy magáról nem gondoskodnak...

Hát elment a józan esze?!

Mit jön nekem a gondoskodással?!

De már megint a táblára hajol, rakosgatja a bábukat, rakogat makacsul, mint egy váltókezelő vagy egy filatelista, és én becsülöm ezt a könnyedséget, ezt az eleganciát, hogy véletlenül se mondja végig, nem mondja végig a történetet, úgy kell kihúzni belőle a folytatást, ha ugyan; „vegyük szerény példámát”, sugallja, de csak félhangon, nehogy meghallják azok, akik nem hajolnak egészen közel, „nem mintha különösebben említésre méltó lenne ez a példa” – és mennyire igaza van! Éppúgy nem méltó, a maga egyediségében, mint a többi más, hasonló ezer és ezer, melyeket nem mond el soha senki; ez is pont annyira nem érdekes, és épp ezért a lehető legteljesebb lelki nyugalommal elmondom, ha már itt ülünk – mondja majd –, úgymint mindig a házasságomról szokott kérdegetni – mondja Sipos úr, és közben folyamatosan reszeli azt a fémlemezt, rhrhrrhrrh..., hogy az már valami kibíratatlan, és Sipos úr azt kérdezi: kaptál te már, Tanár úr, névnapodra gipszkolibrit, rézkalitkában?

És ahogy a platánok hűvös árnyát a napfény foltjai kergetik a sakkasztalon, feketén-fehéren kirajzolódik Sipos úr, az alfahím életének tragédiája, ez a gipszkolibrik, kínai legyezők, porcelán teáskészletek és sajtkecskék közé szorított élet, és miután elégedetten behúzza a futót f7-re, hátradől és azt mondja:

– Életem gyökeres fordulatot vett, amikor otthonunkat meglátogatta az 5816-os számú Aranyosi Pál Úttörőcsapat delegációja.

Jól tudod, Tanár úr, mert már te se vagy egy mai gyerek, bár hozzám képest egy tejfelesszájú vagy, egy csecsemő, de azért pontosan emlékszel arra, hogy mit jelentett az a fogalom, hogy „papírgyűjtés” – a helyi iskola tanulói próbálják elkunyerálni a Népszabót, a Sportot és a Nők Lapját a lakosságtól, hogy ezzel jó pontot szerezzenek az úttörőcsapatban, és esetleg néhány forintot a MÉH-telepen a biológiaszertár fejlesztésére. A sajtótermékek szocreál újrahatsznoisítása. Mit tesz isten, egyik reggel zörög a csengő, kelek fel, nyitok ajtót pizsamában, hát látom, ott szorong az Aranyosi Pál színe-java, azok az édes kis vörös nyakkendő pófák, nem tudom, de én megőrülök a gyerekekért, azoknak a kis cafkáknak pedig kimondottan jól állt a vörös nyakkendő, hogy tudták rácsálni a nyakkendő sarkát, istenem, hát azonnal megszállt az ihlet – mit mondjak, dokikám, úgy, ahogy voltam, pizsamában, épp csak összehúztam a pizsamakabátot a hasamon, szélesre tártam az ajtót és azt mondtam: Tessék befáradni, úttörő pajtások!

Jöttek is be nagy vihogva, szép sorban, aztán leesett az álluk, mert hogy az előszobá-

ban csak lapjával lehetett elférni a vitrinek, csetreszek, fogasok, állóvázák és kredencek között, olyat azért nem mindenhol lehet látni, mondom is nekik: Vigyázat, gyerekek, mert ez egy lakásmúzeum! – aztán szabályos tárlatvezetést tartottam, egyedül a feketére mázolt gipsztehénél volt egy kis baki, mert egy olyan tudósképű kis szemüveges élharcos megkérdezte, hogy „bácsi, az nem gnú?”, épp amikor a tejtermelés népgazdasági hasznosságát ecseteltem, de mindegy, gyorsan a kezébe nyomtam egy köteg Népsportot, aztán, mint egy isten, mint egy Alain Delon, azt mondtam: mindenki választhat egy tárgyat emlékébe; látnod kellett volna azt az izgalmat, ahogy nyüzsögni kezdtek, mint a hangyák! Istenem! Micsoda szép pillanat volt! Még ma is elérezkenyülök, és szinte remegni kezd a gyomrom, amikor az ihletre gondolok, hogy mire képes az emberi teremtő erő, és eszembe jut az az ártatlan egerhangocska, amelyik megkérdezi: a teniszütőt is lehet, bácsi? Attól fogva aztán nem volt megállás, mint a termeszek, azok a kis csöppségek úgy takarították le a vitrint, a stelázsit, a kredencet, és vonultak lefelé hosszú sorban a lépcsőházban, komolyan mondom, éppen, mint a hangyák, vagy mint egy vándorkiállítás, mindegyiknek a zsebében lapult egy nikkell vadásztőr vagy porcelángomba, vitték haza a művészetnek ezeket az ellendarabjait, ezeket az esztétikai rombolókat, ezeket a kis pokolgépeket, hogy otthon elhelyezzék a családi polcokon, és majd csak évek, évtizedek múlva robbanjanak; mert egészen biztos, hogy minden ilyen elfuserált darab detonál, előbb vagy utóbb, mert az ízlésre nincsen orvosság, ezt maga pontosan olyan jól tudja, doktor úr, mint én, ha az ízlés el van rombolva, az már föl nem épül, márpedig ezt a világot csak az ízlés diadala menthetné meg... de akkor hallottam ám, hogy az én életem párja is szuszog felfelé a cekkerekkel a lépcsőházban, de még nem fogta fel, hogy mi történt, micsoda teremtő erejű csoda, micsoda katarzisz, csak amikor a lakásba belépett, akkor kezdett derengeni neki, hogy ő most egy katarzisz része – és én fogadtam, csíkos pizsamában a csupasz előszoba közepén, és keblemre öleltem, és egyenesen neki szegeztem a kérdést: Szívem, hát nem jobb így?

Attól fogva romlott meg végképp a kapcsolatunk – folytatja Sipos úr, és a prizmát felmutatja a fénynek, aztán odakiabál valamit a közelben focizó srácoknak – valami kedvességet, hogy „mi van, falábú?”, vagy „szúrd ki, mert pattog!” – és elégedetten nézi a táblát, mert sikerült igen nehéz helyzetbe hozni az ellenfél királyát –, elromlott a kapcsolatunk, de én ezt nem is igazán bántam; és amikor azt mondja nekem: Jenő, én kiábrándultam belőled, akkor így válaszolok: igazad van, anyukám, és mindjárt előérzetem lett, hogy a tavaszi szelek majd más vizekre sodorják, és tényleg: hamarosan elvitorlázott egy körszakállas üzemmérnök oldalán, aki az anyjával lakott három szobában, úgyhogy ott még elfértek a stelázsik és kamrapolcok is; és én álltam a csaknem üres lakás közepén, mint egy Wellington, a róla elnevezett lábbeliben a csatatéren, és farkasszemet néztem Napóleonnal, mert ez azért keveseknek sikerült, hogy életük párja csak úgy, különösebb jogvita nélkül kimenjen a közös lakásból, nincs igazam, doktor úr? Ehhez kell az ész, a stratégia – mondja Sipos úr, és biccent, és újra rendezgetni kezdi a bábukat, mert a sötét király belátta, hogy döreség volna folytatni a küzdelmet, és revansot követelt, de közben egy szélroham megcincálta a platánokat és vastagon hullani kezdett a fejünkre a gally, és én kibontom a harmadik sört, mert már épp kezdtem kellemesen feloldódni, és azt akarom, hogy az örömöm még teljesebb legyen, és váratlan ötlettől sugallva elkérem Sipos úrtól a prizmát, és a fényfoltokat kezdem nézegetni a lombok közt, és Sipos úr elismerően bólint, miközben előhozta a huszárt, és láttam rajta, hogy ezzel végképp a szívébe záródtam, mert nem elég, hogy meghallgatom a történeteit, még a prizmát is értékelni tudom; pedig tényleg érdekes, ahogy a fény keresztülszűrja a lombok vékony lemezét, és van valami sejtelmes abban, hogy ezer nyalábra törik ez az aranyszín hurka, és a végén még itt van ez a szűrő, mint egy rosta, a sugarak közül kirotálja a kéket, a zöldet, a vöröset és a sárgát, ez az igazi művészet, mondom Sipos úrnak, és hallgatom, hogy ismét reszelni kezdi a levegőt a tavaszi platánok alatt... – Mert ezzel még nincs vége – mondja, csak úgy mellékesen –, mert akkor még elkezdett nekem csomagokat küldözgetni, az elsőt kibontottam, harminchárom fekete műanyag edény volt benne, macska-motívummal, a többit már nem vettem át, hanem: vissza a feladónak... – folytatja Sipos úr, de a hangja még reszelősebb a szokásosnál, mintha vasreszelék torlódt volna össze a lemez peremén – de még nem vagyok nyugodt...

– Mégis, mitől fél? – kérdezem.

– Egyszer még saját magát is feladja nekem – suttogja Sipos úr, és vadul belemarkol hiányos hajzatába – utánvéttel!

Nevetek, és arra gondolok, milyen nehezen oldódnak ezek a régi beidegződések, és elképzelem Sipos urat, amint ott áll az előszobaajtóban az emberméretű csomag előtt, némán és mozdulatlanul, és a csomag beszél, beszél hozzá, ő pedig nézi egy prizmán keresztül.

Chumpelik és Luna

Amikor a göndör, száraz bőrű, gőgös, egzotikus és mégis kissé középszerű Tamhra ágról-végről a gésám lett, ahogy az egy friss kapcsolat elején gyakran meg-esik, korábbi barátnőimről diskuráltunk. Én nem igazán forszíroztam a dolgot, javarészt jelentéktelen afférnak láttam az eseteket. Ha rám tört a magány, csak az első, mitikus szerelem tűnt fontosnak: a *Linna-trakutarabella*.¹ Tamhra épp Linnáról nem tudott, így hát inkább hallgat-tam, míg a barátnőimmal kapcsolatos véleményét rész-lezte. Végül így szól: „Neked nagyon szép barátnőd voltak!” Ha férfi-sovinisza vagyok, előnt a büszkeség, hisz az oldalamon egy városszerte ajnározott nő battyog, aki már „ezt-azt” megtett nekem; igaz, amit adott, nem szívből, inkább szuvenirként adta; és az is igaz, hogy én se jártam tőle a hetedik mennyben, mert rideg önmagára zártsága alájában véve taszított, sőt testileg is volt benne valami ízlésem-től idegen – halott. Mintha nemcsak szep-lős bőre, hanem egész lényé volna csontszáraz. Hórosszal korzozik, szeretkezik, kínlódik a férfi így, és míg a rend kedvéért csókolja is, megfojtja az alabástrom pora. Még-is, mások örültek volna, ha láthatják úgy, amint én: gumi-gésaként; ha párbajozhatnak vele úgy, ahogyan én, hacsak rövid csörtével is. Ha egy ilyen kanonizált nő elismerően nyilatkozik korábbi „nőimről”, akkor, fallokrataként, szét kell, hogy vessen az önbizalom! Ha vagyok olyan hülye, mint amilyenek Tamhra látja a „pasikat”.

Jól emlékszem: sétálunk este a platánok alatti hosz-zú félhomályban, a férfi–nő világháború folytatása Tamhrával némiképp enyhíti akkortájt cunamiszerű s még kissé kamaszos magányom, voltaképp örülnöm kel-lene, de nem sikerül! Tudom, miért nem. Mert hiba volt, hogy nem szerettem soha csúnya nőt! Igen, mindig ren-dkívül szép lányokra csavarodtam fel – biztonsági öv nél-kül, bőven száz fölött! Frontálsan. Halálosan – intenzív, kóma, stációk egymásutánja, míg az ember egy kapcsolat piszkos túlélője nem lesz.

Kisfiúként egy teljes nyáron át csodáltam Esztert, a másod-unokatestvéretem, a nap minden órájában, kivált-képp a nyakát, s csak évekkel később döbbsentem rá, hogy Eszter nyaka miért vonja magára a figyelmet: mert púpos! És mint a rokonoktól megtudtam, mindig is az volt! Íme a gyermeki ártatlanság. Olyan szerelmes voltam mégis, mintha idolt találtam volna. De hisz’ én szépnak láttam! Szépnak? Gyönyörűnek! Elalvás előtt egy kisded sterilitá-sával gondoltam a csigolyáira, voltaképp a púpra, és ha rágondoltam, hathatósabb volt, mint a legszebb-leghosz-zabb ima.

Amúgy is kórosan sokat töprengtem azon, vajon normális vagyok-e? Amikor rájöttem, hogy szerelmes voltam egy púpos lányba, úgy éreztem, kár tovább tépe-lődni. Nincs mese: örültt vagyok. Nostalgia se maradhat bennem. Kölyökként is hülye voltam, és az is maradok! Ma már tudom: nem örültként szerettem. Eszter fájdalmas és vibráló, csodaszép befordultsága vakított el annyira, hogy a fogyatékat ne lássam. Később viszont, ivarérett

férfiként, a nő szépsége, mágnes-anatómiája vakított el úgy, hogy az se tűnjön fel, ha belül tök üres.

Ha „csak” üres?, könnyű megúszni! De ha démon-ter-mészete van? Ha korpuszában összuka lakik? Ha olyan, aki elvárja, hogy a dióhéjból hulló pondróporért is tönk-revágjam magam!? Életemet Izsákként, állatáldozatként adjam oda neki, s vonszoljam föl a Bálvány-hegyre; mészároljam le magam ott akkor is, ha ő csak néhány érintést ad!? Az Úr irgalmazzon annak a „nempasinak”, akit efféle fűria a karma közé vesz, és olyan sebesen viszi a lelkét, mint sólyom a rigót!

De ismertem olyan nőt is, aki szépségét hordta úgy, amint Eszter a sorsát viszi. A neve Luna volt, s őt nem fogyatéék, csúf arc, trampliság vagy ronda bőre zárta el hermetikusan a külvilágtól, épp ellenkezőleg: lenyűgö-ző tőkélye. Csodálta mindenki, de senki se szerette. Ez alázta meg annyira, hogy végül a hírhedt prágai festő, Chumpelik balsorsához láncolja magát.

Tojásnő-afférjaimon spórolhatnék talán. Kidekkelhat-nám, hogy egy Luna-madonna ölébe hajthassam a fejem; vagy várhatnék: hátha visszatér még a férfi-miocén, kamasz-pleisztocén, a devon és obszcén előtti, idillikus, imával bélelt, platói állapot – az *Eszter-szerelem*. Ha türel-mem nincs, figyelhetnék jobban, hisz rendszeresen kapok jeleket – Chumpelik is az volt. A szokatlanul szép nők-nek hódolt ő is, de gyorsabban falták fel a tévedései, mint engem. S míg engem csak részben, őt egészen.

Vad, vizuális típus volt – mi más lehetne egy festő? –, hisz’ víziók, színek, formák, fények és árnyékok instal-lációjának látta a világot. Az amfora-alakú, hosszú lábú, vékony ujjú, árvalányhajú modellektől kapott lángra, s e kapcsolatokból mindig összekaszabolva került ki. Lükte-tő, felelőtlen, paranoiás alkatának köszönhetően gondol-kodás nélkül emelte trónra az első útjába kerülő püdercik-lont, Barbie-t, bárkit, aki esztétikai igényeit kielégítette; aztán pedig gondolkodás nélkül vágta át a vénáit, gyúrte be az altatókat, ha a koronát hozzávágta („ha a császárnő az inással hált”), azt is tudva: úgyse nyiffan ki, csak ten-ni kell valami szörnyűt, hogy megnyugodjon. Némiképp hasonlítottunk, de az ő árnyékában csak szakkör-pszicho-pata vagyok.

Amikor összefutottunk, életem első trakutarabellája felé, Linnához robogtam ’91 karácsonyán – míg a szerelem érzése először csodálatos, majd borzalmas álomvilág-ba repített. Kimerült voltam, de fájlaltam minden percet, amit nem fantáziálásra fordítok. Ezért, amint beesteledt és az Apolisz-expressz hosszú szerelvénye besiklott a nyir-kos Elba-völgybe, amikor a kabinokat betöltötte a hortyo-gás és kuncogás, a folyosóra mentem bagózni; izlelni az utazás álomszerűségét; a gyönyörrel teli várakozást, a vele kézen fogva járó, sokszor idegtépően édes izgalmat és sötét félelmet. Az ablakba könyökölve ábrándoztam, és emléknem valót szemezgettem – kis állomásokat, apró hajókat, kivilágított panziókat, homályba tartó hidakat, hideg illatokat, északi szélben imbolygó fényeket; és

¹ Trakutarabella = sikertelen szerelmi kísérlet.

ott, a brutálisan robogó expressz folyosóján találkoztam a nálam valamelyest magasabb és soványabb, némiképp idősebb, és jóval őrültebb idegennel: Chumpelikkel.

Mellém állt a huzatban, dagályos prédikációkat tartott mindenféléről, majd néhány óra múlva átballagtunk az étkezőkocsiba, füstölt pisztrángot vacsoráztunk, söröztünk, kávéztunk, rumoztunk, és az ablak párájába rajzoltattunk. Ő fizetett mindent. Másnap, a berlini veszteglés ideje alatt már úgy tűnt, ismerjük egymást régebből is, bár a szónoklataiból csak mikronok jutottak el a tudatomig. Érdekes volt, hogy valaki mellém szegődik és szerelemről, szépségről, jószágról hosszú lére eresztett meséket mond, míg mélyen ülő, acélkék szeméből kaotikus lelkesültség világít. De a gondolataim nem szakadtak el Linnától.

Egy héttel később, útban hazafelé ismét találkoztunk a Balti-tengeren, a Nord Scourge tatján, s mit ad Isten?, Trelleborgnál, ahol újra vonatra szálltunk, összekerültünk a kabinban is. Néhány hónap múlva pedig átestünk egymáson egy aluljáróban. Később összejártunk, abban az időben, amikor csak az érdekelt: mi lesz velem és Linnával? Ezért továbbra se fogtam fel a festő székfoglalóinak lényegét.

Chumpelik szerint a festészet csupán allegória az elme hibás működéséről; a gondolkodásról, ahol „olajfestékkel takarjuk a vásznat”. Ahogy a nő élénkpirosra festi ajkát, ne legyen romlott karajsziürke; mások fagyossággal leplezik az állati szenvedélyt, vagy trágársággal palástolják irigységüket. Tamhra indokolatlan göggel a felismerést, hogy csak egy vesszővel különb, szebb vagy okosabb, mint a közepszer.

Röviden: az ember gondolkodását a tagadás, a takargatás, az alakoskodás, a *KÉPmutatás* jellemzi. A gyávaság, ami megakadályozza, hogy vakmerően a tükörbe nézzen; amely gátolja a férfit abban, hogy szembesüljön egy szép nő valóságával; azért is csinál a nőből árut (szajhát), vagy cselédet (asszonyt); hisz' az árut az ember nem csodálja, csak megvásárolja; a cselédet felveszi és dolgoztatja – nem szereti. Így megmenekül attól, hogy kiszolgáltatottá váljon.

Chumpelik szerelmei erős vászonra gyöngye minőséggel festett, pornográfától és obszcenitástól sem mentes életképek voltak. Talán kisebbet vagy ritkábban csalódott volna modelljeiben, ha a piktor ihletettsége mellé nem társul a restaurátorok konoksága. Mert Chumpelik – mihelyt szerelmes lett – a stréberek ügybuzgalmával látott hozzá, hogy az áhitott nő lakkja alól kikaparja az alsóbb rétegeket; előhívja onnan letűnt korok sötét mítoszait – egészen a kopár, pusztá, rideg és állati vászonig!; hogy a nőt csontokra szedje. Előbb-utóbb mindenről bizonyította, hogy reprint vagy hamisítvány; tagadás, póz és színlelés! Lelketlen hús, rossz vér vagy romlott lélek. Ám a restaurátor és a műgyűjtő tudja: némely hamisítvány jobb, tökéletesebb, mint az eredeti! A hamisítók és a plagizátorok számottevő része valódi művész; elismerésük csak azért marad el, mert nem tündökölnék az autentikus alkotók pózában. Noha el nem ismerésükkel együtt azt is

megkérdeshetnénk: vajon nem hamisítás-e minden művészet? „De igen!” – vágta rá a prágai! – „Hamisítás minden művészet, csak a zene nem! Az emberen kívül nincs lény, mely fest, könyvet ír, szobrot vagy verset farag; ellenben a zene ott zsong mindenütt, tetőtől talpig a Naturában; éjfélkor gregoriánt dalol a csalogány, az erdők oratóriumot zúgnak, a patakok trubadúrdalokat, még az Úr is búg! Márpedig a világnak egyetlen hazug teremtménye van, az pedig az ember!” Ez bizonyítást sem igénylő axióma volt Chumpelik számára. Amikor erről beszélt, antipátosz járta át, mégsem ijedtünk meg. Álmunkban se gondoltuk, hogy őrült körmondatai a nyaka köré tekerednek, de egy tavaszi napon Chumpeliket foglyul ejtették a rögeszméi.

Az a kopernikuszi ötlete támadt, hogy azért nem tud jól választani, azért éri olyan sok csapás, mert ítéleteit megzavarja a látás. Úgy akart szerelembe esni (nála ez inkább zuhanás volt), hogy nem látja a nőt; nem hullik erőtllenül örvénylő hajbombasztok bőverejébe; nem kíméletlenül hosszú lábak mentén alakítja ki vágyait; nem a csípő harangozása hívja ágyba. Ezért – miután alaposan elitta az agyát – azon a langyos tavaszi estén, amikor egy neoromán koponyában is halvány, de lelkes imolák nyílnak, mikor a legsötétebb szándék is kifehéredik, Chumpelik elméjére tágas éj borult; míg mások megfélemezve nyomasztó emlékeikről, trakutarabelláikról és eleve elrendelt magányukról, kacagva korzóztak a tökig érő derűben, addig az ő háza táján teljes napfogyatkozás állt be! De ki látott már ilyet? Taorminai rövidpoharaiba nem konyakot töltött, hanem sósavat. Behunyta szemét, a két pohárkát a szemgolyóra lökte és pislantott! Elég volt egy pillanat, hogy soha többé ne lássa a modelleket és megszabaduljon a látás kínzó kötelességétől.

Ördögi tett volt.

Sokat beszéltünk „ezekről a dolgokról”, de hogy Chumpelik a végsőkéig megy!? Fel sem ötlött, hogy a trécelések ilyen konkrét, brutális virtusban érhetnek véget. Egyrészt lelkiifurdalásunk volt, mert sose kapartuk le vásznáról az amúgy jó minőségű festéket. Másrészt majd megakadályozni abban, hogy tévétjét folytassa, mégis: a legtöbben elszakadtunk tőle. Akaratlanul is magára hagytuk, annyira féltünk attól, mit fog most mondani? Vajon mit látott abban a tavaszban, a fák forradalmi zöldjében, az ég ultramarinjában, amikor mi végre fellelegeztünk, teraszokon vacsoráztunk, könnyű rozékat ittunk mezítláb, az oktalan örömeiket szinte inhaláltuk, s átmenetileg szebbnek és jobbnak gondoltuk magunkat?! Vajon mit lát most?, ha egyszer, amíg ténylegesen látott, nem volt jobb ötlete, mint eldobni a látás képességét!

Mikor első ízben látogathattuk meg a Boa Vista neoklasszicista, orvosságzagtól bűzlő épületében, az ominózus öncsonkítást követő első találkozásunkkor démoni mártíromsággal azt közölte: egyáltalán nincs sötétségben, sőt!, élénkebb színeket lát, mint addig. Ám ismerve kavargó zsinpiráljait, az új színek elképzelhetetlenek maradtak – egy fantazmagória fiktív színei. Egy őrült tirannus színei. Olyan ciánkék, amibe belefagy mindegyikünk; olyan magenta-láng, amiben elégnék a legjobbak is! Korábban – ha Chumpelik a „húség színéről”, a *kékről* beszélt –, az íriszből áradt megfoghatatlan, szeles, sarki hideg; megvakulása után viszont a bőrből; egész kórházi ágyon didergő, végtelenen elmagányosodott testéből; lázgörbéje havas hegy kontúrjának tűnt; lepedője hómezőnek, ágya

száznak; ha zúzvara növi be az ágykorlátra akasztott kórta-
lábat, és az agyógyógyító lötyy belefagy a feje fölé akasz-
tott lombikba, nem csodálkozunk.

Jóval később újabb nő érkezett félőrült festőnk életébe.
Nem tudni, honnan került elő. Nem a köreinkből, az már
biztos. Luna, aki jól bírta azt a hideget, azt a diluviális
hideglelést; a prágai hidegrázásait, verejtékrohamait, halál-
pánikjait; mikor úgy érzi, bogarak vannak a szeme helyén,
az agyán kapirgálnak; máskor nem tud nyelni, a torkában
és az orrában is van „valami”! gége-tumor, orrbogár, nem
jön a levegő, nyomorultul fog elpusztulni, vergődve, akár
egy felnyársalt állat!; negyven fok körüli láz kéthetente,
örtjögés másnaponként, gyermeki zokogás majd’ minden
este. Mi irtóztunk mindettől, az egérenc szürkeségétől,
túladagolások puffadásától, az étvágytalanság okozta rán-
coktól. Akkor is, ha volt valami megindítóan gyönyörű a
már félig-meddig összeomlott piktorban. De a nő – Luna
– tudta, hogyan kell mindezt szeretni. *Nem csodálni! Nem
félteni! Szeretni.* Chumpelik pedig önfeledten szerelmes lett
– mint mindig. Amikor a lebényt, összetöpörödött baráti
körben a szerelem már olyan fogalom volt, mely csakis
hozzá köthető.

A rohamok intenzitása alábbhagyott. A vak festő újra
szárnyalt! Tanított, bölcselt, okított, és elvárta, hogy láto-
gassuk. Egy alkalommal így szólt: „Na ugye! Igazam
volt! Ha látok, Lunát észre se veszem!” – és órákig papolt
arról, mennyivel kiismerhetőbb egy ember az érintése, a
hangja vagy a melege alapján, mint akkor, ha látjuk is.
Nem mondtuk, hogy Luna ősrült gyönyörűség; szebb,
mint bármelyik korábbi nő. Megborzong az ember, ha
kibontja hullámos, lágy, dohánybarna haját, ami bizo-
nyos reggeleken mégis a vad szőkeség érzetét kelti; alko-
nyatkor meg éjfékete, egy kárpit súlyosságával zuhan a
derekáig, és ilyenkor lehetetlen illedelmesen átsuhanni a
csípő látványa felett. Elidőzik a tekintet ott mindenképp.
Micsoda – ígérettel teli – csípő!

Valahányszor a piktor körül forgolódott, úgy éreztem:
Luna megelevenedett emlékmű. Lehetne akár Chumpelik
„nőből faragott” domborműve is. Nem véletlen, hogy
épp a vak és bugyant prágai mellett kötött ki, noha bizo-
nyára csinálhatott volna jobb partit is. Bajos volt hinni
abban, hogy Chumpelik valóban elérte Luna mellett,
amire vágyott, és valóban nem látja őt, hisz’ olyan szép
volt, hogy akiben csöppnyi élet van, annak muszáj látnia
– vakon is! Egyszer aztán a spicces Csumpi bevallotta:
már „látja” is! Jól tudja, hogy Luna észbontó modell, nő,
idol; és már sajnálja „a dolgot” a taorminai poharakkal.
„De spongyát a múltra!”

Boldog volt, mi pedig kezdtük azt hinni: mégis „megér-
te”! „Nem az a fontos – magyarázta Chumpelik kezében
tartva a kóstoló poharat –, hogy ne lássak színeket, formá-
kat. Ebben talán tévedtem. A lényeg az, hogy ne csak a
húsformát lássam, hanem azokat a spirituális alakzatokat
is, amire tévesen azt szokták mondani: valami mögött van-
nak. Sokkal többet látok már. Luna sokkal szebb, mint
hiszitek. Luna olyan, aki nincs is. Akinek testét, lelkét úgy
kívánom, ahogy talán kívánni sem lehet!” – mondta, és mi
tudtuk jól: igaza van.

Luna tökélyét azért látta vaksága ellenére is, mert sze-
relmes volt. Eszébe se jutott, hogy Lunára más is vágyhat,
s ezért hitte, hogy közülünk senki se látja. Noha azon kel-
lett volna töprengenie, miért csak ő térdepel Luna zsámo-
lyán? – mert ez igazán képtelen elképzelés volt. Akadtak

közöttünk, akik nem vallották be maguknak se, mégis épp
olyan magatehetetlenséggel álltak Luna, mint jelenség,
egyfajta természeti vagy természetfölötti csoda előtt, akár
Chumpelik; de volt olyan is, aki nagyon is tisztán tudta,
hogy a piktor helyén lehetne ő is.

Úgy tűnt tehát, hogy kész az új felállás! Felépül az
őrültség állapotából kilábaló festő körül az új aura, mely-
ben egy világtalan meg egy sóvárgást gerjesztő pozitív
démon, vagyis Chumpelik és Luna lassú rondót jár, míg
mások mindezt rettegve, irigykedve csodálják. Luna,
mint a legzseniálisabb illusztráció, mint valami látomás
langyos lufija ott lebeg Chumpelik betegágya felett, míg
a prágai fehér botja – akár a mutatópálca – értelmezi,
magyarázza, analizálja Luna létét, kapcsolatuk negédes
sors-szomorúságát. És mi? Akár a kisdíjakok, körbeüljük
őket; kiléssük, beisszuk a Világtalan és a Kerub hattytán-
cának, -nászának és -dalának tanúságait.
Bár néha különösnek tűnt, miként békül-
hetünk ki ezzel a szereppel; hogyan érheti
be ennyivel Luna?

Akkoriban különösen feltűnőnek lát-
tam, ahogy Chumpelik körül elcsöndesül
minden; sokatmondóan hallgatnak a bará-
tai; koszorúzzák, akár egy szobrot; pohar-
razgatnak vele, nem bólogatnak, hisz’
úgyse látná, csak ülnek az ágy végében
szótlanul, a kényelmes fotelokban, meg
a piros puffokon; Luna is csak jön-megy,
hozza a teát, kiviszi a csészéket, ajtót
nyit és ajtót csuk, hamutálat ürít, szel-
lőztet a bagózások szüneteiben, öltözteti
és vetkőzteti, ajnározza a nagyot-vakot;
Chumpelik körül a tér és az idő, mint egy
tágas mező, ő pedig az egyetlen virágzó
dögvirág; körbeülik a kikericsok, és sen-
kinek sincs mersze színt vallani vagy illa-
tozni; rég kihajtott bimbók – mint zöld
öklök – szoritják szirmaikat, s egyfajta
feszült várakozás alakul ki. En legalábbis
úgy gondoltam: valaminek történni kell.
Hamarosan. Chumpelik még azt a csendet használja föl,
ami a megvakulásakor az égig nőtt; s tán azonfelül, amit
az esztétikáról, látásról és képmutatásról mondott, volt
más szándék is a taorminai poharakkal; talán ezt akar-
ta: kivívni a szünni nem akaró rettegést és csodálatot;
az ágyához láncolni minket. Tudtam: ez nem maradhat
örökre így. Előbb-utóbb valaki megtöri a csendet; valaki
bölcseltől mentes, szenvedélytől fűtött hangon elszólítja
Lunát onnan.

Ám mielőtt ez bekövetkezett volna, Chumpelik várat-
lanul újabb „magasságba” kúszott, s onnan ugrott cuka-
harát, fejfelé előre, védőháló és biztosítás nélkül. Talán
„preventív intézkedés” lett volna ez, hogy ne történhessen
semmi, amit nem ő irányít?

Mikor egyszer Luna dolgozni ment, Chumpelik meg-
lógott otthonról. Fogalmam nincs, hová tartott, örök
titok marad. Mindenesetre Nullfoktól kétszáz mérföldre,
egy cirokcsűrben találtak rá a tulajdonos Bernsteinjei. A
hülye! Horgolótút döfött a fülébe! Megsüketítette magát!
Hallani is rémisztő. Elképzelni, mekkora fájdalom, ha a
jéghideg horgolótú áthalad a forró dobhártyákon; lúdbőr-
zik az ember, szederjes lesz a hírtől, aludni se tud. Foly-
vást visszatér a kép: Chumpelik felemeli a horgolótút,

oldalra hajtja a fejét, mintha hallgatóna, aztán pedig szúr. Vajon lassan nyomta a fülébe vagy gyorsan? Hogy tehette meg? Honnan tudta, meddig kell önmagába döfni, a fejébe, hogy tényleg csak a hallását veszítse el, és ne fúródjon az agyáig?; és ha megtette az egyik fülével, akkor miként győzhette le azt a pokoli kint, hogy megtehesse a másikkal is!?! Erősnek, sötétnek és rosszindulatúnak éreztem őt. Talán csak azért találta ki az egészet, hogy éjszakai-ként felriadjunk: az ő vértől csöpögő horgolótűt látjuk megint; a lassú és elszánt mozdulatot.

Sosem derült ki, mi történt valójában. Egyesek szerint Chumpelik bűntény áldozata lett. Egy biztos: Luna nem tett semmit, amitől kiborulhatott volna. Nem volt hozzá rossz. „Nem hált az inasokkal”, s még hosszú évekig mellette maradt. Ám Chumpeliknek már nem volt szüksége senkire. Nem hallott, nem látott, nem beszélt. Én viszont ismertem őt – túlságosan is. Elvesztettem Linnát és nemcsak Chumpeliket látogattam, hanem jókora „kerülőket” is. Az évekkel korábbi darvadások rokokója durva tómondattá lényegült. Kudarcaim, fatális tévedéseim megérlelték arra, hogy átlássak a prágain. Ezért úgy gondolom, hogy ezért a szörnyű öncsonkításért is, csakúgy, mint az elsőért, ő a felelős.

Tudom, hogy mi történhetett.

Egy reggel félálomban alél az ágyon és hallgatja a konyhából kiszűrődő zajokat, amikor Luna reggelit készít. Mozdulni se mer, nem szeretné, hogy Luna a konyhából bekiáltson – „Jó reggelt!” –, csak a zajokat akarja hallani. A konyha felől teáskanna füttyül és Chumpelikben a vasútállomás emléke dereng, egy vonat novemberben, ablakairól víz csorog, margójáról hosszan száll a gőz, a kalauz int és füttyülnek! Azután „látja” a konyhában a teáskannát: a világ legfurább madara, csőréből narancsillat süvít; ha annakidején kihagyta volna a taorminai poharakat, még aznap megfesterne; harmatcseppek a csempén; csilingel a kenyérpírtó, üres villamos hűtő át a képzeletén, majd „látja” a rozsdabarna kenyérszeletet és a pórusokba olvadó, aranyárga teavaját; megkondul a tálca, de jó ismerni a hangokat! Chumpelik tudja, hogy a jénai tálhoz kocant; „látja” a körtelevet és a lassan úszó gerezdeket; nyikordul a konyhaajtó, a pántok szárazak, „látja” a lepattogzott festék és rozsdá foltjait! „Jön! Hozza a reggelit! Hamarosan beborít a melege!” Forró termiken kering benne a boldogság, egyre feljebb. „Szeretem őt! Bár meghalnék érte!” Hallja, ahogy jön, a tálcán megzörrennek a kiskanalak. „Talán lágy tojás lesz?” Kopognak Luna léptei a folyosón, már fél is öltözött, a reggeli után dolgoznia kell, mert eladták az utolsó képeket is, négyhavi rezsilvel lógnak, az áram kikapcsoláson, Chumpelik dilibogyói is vagyont emésztene, több pénzt nem lehet kérni a barátoktól se. Luna dolgozni megy, hogy eltartsa őt, etesse-itassa, de egyelőre hozzájön, felé tart és

visszhangzanak azok a léptek a fejében!

És már LÁTJA is! *A hollófekete patákat a kénsárga műkö kockákon!* „Karcú és magas. Patákon jön! Nem képzeltés, minden kétséget kizáróan kecskelábon!” Chumpelik nem mozdul, bogár mocorog a szemhéja alatt. Luna így szól: „Itt a reggeli, drága!” „Ez nem az ő hangja! Ez a hang gonosz! Áspishang ez!” – gondolja Chumpelik, és sírni szeretne. „Hogy milyen rohadt a világ!” Retteg már Lunától, irtózik ettől a lénytől, alig várja, hogy odébbálljon. „Jaj, csak hozzám ne érjen!” – s borzongva már

csak arra vár, hogy Luna, a démonlány elhagyja a lakást, ő pedig meglóghasson otthonról – a horgolótűkkel. Mindez azért, mert a hidegre forduló idő ellenére is ragaszkodott ahhoz, hogy nyitott ablaknál aludjanak, így szegény Luna meghűlt – és berekedt.

Tudtommal csak ketten mentünk be. Bambán üldögélt a késő őszi napsütésben. Sértő önelégültség ült az arcán és a végső stádiumba jutott cinikusok irreverzibilis boldogsága. Hosszú selyemsál lobogott a nyakán és ettől úgy tűnt – tolószékkel együtt is –, mintha szállna. Tán ő is azt gondolta, hogy repül. Nem mondtam semmit, úgy-se hallotta volna. A fején nagy gézturbán. Íme a prágai tiorája! Kegyetlen volt: nem számított neki senki és semmi, csak a saját baromsága. A teraszon ült, Luna pedig a park végében, a hársfa-loggiák alatt. Miután hetekig beszélt Chumpelikhez, bár tudta, hogy süket; mégis, hátha megérez valamit „azzal a fene nagy érzékenységgel”; simogatta a kezét, aztán már csak tartotta naponta néhány óráig, ám Chumpelik meg se rezzent. Kegyetlen volt, vagy csakugyan vak – legbelül. Szívtelen. Még ha volt is szíve, csak egy horgolótű állt benne – egy rohadt nagy konyhakés! Ha más nem is, Luna illatát éreznie kellett volna, de az a hülye talán azt hitte, hogy az is a saját gőze.

Ha Luna illatát befoghatom, akár egy lepkét, ha lombikba tölthetem, mint a füstöt, nagy nyomás alatt aranyárga parfümmé sajtolhattam, desztillálhattam volna; én azt az esszenciát – a párás bőr, az ártatlanság és lappangó kívágy szublimátumát – apró üvegcsékbe töltve haldoklóknak osztogatom, hogy őszinte szomorúsággal, az alakoskodás kínzó kényszere nélkül, boldogan haljanak meg. Százszor is meggondolom, hogy magamra fecsérelem; az a marha pedig üszkös lábaira, piszkos patáira locsolta az egészet!

Az volt az utolsó találkozásom vele és Lunával is, a Tethia-félsziget zúgó lombfalai között; ahogy mondtam, Luna a park végében ücsörgött; rám ismert ő is, felém nézett, de nem állt fel a padról, ülve maradt, mintha egy volna a kert régi, repkénnyel keretezett szobrai közül, s én tudtam, hogy többé nem jöhetek, még ha akarnék, még ha száz vadállati-sötét ösztön és kifinomult szándék együttesen húzna-vonna oda, akkor sem. Mert ha még egyszer megállok ott, a fehér márványkonzolokkal körbevett teraszon, a piktör élő teteme előtt, míg Luna is ott lobog valahol félárbocon s bágyadtan, mint egy letiport nép szomorú zászlaja, úgy hagyom ott Tethián a prágait a tudatosan felépített öntudatlanság állapotának, hogy ugyanakkor Lunát kimenekítem!; letépek Chumpelik feszületéről; felkapom, akár egy ikont, s magam előtt tartva, mint egy iránytűt, kirohanok vele a templomból, amit restaurátorok aláznak porig – kaparókkal, spaklikkal, új festékek színeivel gyújtogatnak nap mint nap; elviszem – tiltakozása ellenére is. Úgy érezhettem volna magam, mint aki képprombolók együgyű dühe elől kegytárgyat menekít; később viszont a varázslatos érzés szétfoszlik, mert a „könnyező madonnát” én magam piszkolom össze – mivel folyton megérinteni, sőt ölelni akarom; mivel térdre esek előtte; mert a képimádás bűnébe esem. S míg igaz hittel szaladtam a lángoló szentélyből, mágiikus érzések, tarka allegóriák története volt kettőnk története, az enyém és Lunáé; ám végül unásig ismert, banális balesetté aljasul: a festő szeretőjét elszerette egy jó barát – Luna végül megiscsak az inással hált.

HORVÁTH MIKLÓS

van ilyen szerelem

Franz Kafka *Az éhezőművész* című novellájának ürügyén

A novella két különálló, ugyanakkor egymás mellett létező világot mutat be. Bár az eseményekre az éhezőművész szemszögéből látunk rá, a nehézkes dialógusok által egy új, számára érthetetlen összefüggés-rendszer nyílik meg. Az éhezőművész elfogadja ezt a számára idegen életteret, de nem akar azonosulni értékrendjével. Érintkezik ugyan a külvilággal, de elszigeteltsége valódi nyitásra nem ad lehetőséget. A korábban nyitható ablakokra rácsok kerülnek.

A novella második bekezdésének első sorában az éhezőművész meghiúsítja az őt körülvevők közeledési kísérleteit. Kimondja, hogy saját rendszerük védelmét sem képesek fenntartani, öröket jelölnek ki (akiket ő mézárásoknak nevez), s így a külvilág cselekedeteit kollektív pusztításnak tartja. A társadalom gondoskodik saját fennmaradásáról. Rácsai szélére öröket állít, akik lehetetlenné teszik, hogy bárki is közel férközzék hozzá. Kérdéses, hogy ezek a vastag rácsok, amelyeket az örök vak hűsége tart, hosszú távon fenntarthatók-e. Az önvédelem beletörődő reflektálatlansága azonban a rácsok tökéletlenségére (vagyis elmozdíthatóságára) hívja fel a figyelmet. A külvilág döntéseit csak saját, tökéletesnek hitt rendszerre befolyásolhatja. Az emberek ott valamiféle lehatárolt világban élnek, amely az éhezőművészt egyoldalúan vizsgálja, majd életét működésképtelennek ítéli. A társadalom, míg közvetlen veszélyforrást nem érzékel, nem pusztítja el őt, de az integrálás lassú folyamatát mégis megindítja.

Az éhezőművészt körülveszik a szorosan a rácshoz telepedő örök is, akik már-már a kapcsolatok reményét sugallják. A mesterien felépített fal azonban a távolságot nem képes megszüntetni, így a novella hőse ezt az éjszakát is az éhezés kitartó folytatásaként értékeli. Reggelre ételt hozat az öröknek, s boldogsága beteljesedik a feljűk fordulás gesztusa révén. Akadnak olyanok, akik ezt befolyásolásnak tekintik. Az éhezőművész a következő sorokban kimondja és az örök által igazolja is, hogy „pusztán az ügy kedvéért” nem ülnének körülötte, hiszen ők nem várnak az éhezőtől semmit, csak kötelességüket teljesítik, amikor a rácsok körül állnak. Az öröknek önmagukkal szemben sincs semmiféle elvárásuk, tökéletesnek hitt világukat nem kérdőjelezzik meg, vágyaikat kiszolgálja a társadalom, eszközeiket pedig a novella az éhezőművész erőszakos integrálási folyamata során mutatja be.

Az éhező kiugró bordákkal ül ketrecében, állandó elégedetlenség gyöttri, a végelgyengülésig küzd. Vágyai kielégíthetetlenek, végtelenek, ketrece azonban nem tudja őt a tökéletességre emelni. A külvilág napról napra átéli azt a fajta „beteljesedést”, amely vágyainak kielégítésében nem emel korlátokat, a kínálat tudatlan elfogadásával pedig hamis képeket alkot. Az ellenpontosító közeledést a hatalom támadásnak ítéli, megbontja a ketrecet, majd pedig kikezdi az éhezőművész végtelenségig gyötört testét, hogy kivonja őt életteréből, s a ketrec lebontásával elindítsa szenvedésének útján.

A társadalom mindenkinek meghatározott szerepeket oszt ki. Az éhezőművész nem hagyja el ketrecét, mert tudja, milyen szerep jutna neki. A külvilág mégis kikényszeríti ketrecéből, s mint a társadalom egészségtelen tagját kezeli. A két ifjú hölgy a győzelem mámorával vezeti ki az éhezőt lakhelyéből, de ő mindennek ellenáll.

Nem csak a társadalommal, magával is elégedetlen. Most még attól is megfosztják, hogy önmagát felülmúlja. Kezdetét veszi az átváltoztatás rituáléja. A szalmát a szék váltja fel, s azt pedig, amit arról gondolt, hogyan válhatna önmagává, a kecses hölgyek társasága pusztítja el. Ezek a kegyetlen asszonyok álarc mögé bújva kedvességet színlelnek, de így sem sikerül megtörniük az éhezőművészt, akit a férfiak végül erővel megfognak és átadnak az immár álarcukat vesztett, holtápadt nőknek. A kínzás eszközei korlátlanok. Az impresszárió rendületlenül hisz tökéletességében. A nők azonban mégsem hisznek maradéktalanul az ítélet jogosságában. Nem biztosak abban, hogy beavatkozhatnak-e a másik ember életébe és kényszeríthetik-e őt bármire is. A különböző álláspontok találkozását a pusztítás határainak meggrajzolása tehetné lehetővé. A nemzetek, kultúrák és vallások találkozásában nem a félelem vagy túlélési vágy, hanem a mindkét fél számára hasznos keretek megteremtése a párbeszéd kulcsa.

A közeledés sérülékenységet rejt, s emiatt a ketrecből való kilépést az éhezőművész veszteségnek ítéli. Hol a kikezdhetőséggel, hol pedig saját érzelmeivel szemben védekezik.

A személyiség kibontakozása – a megtalált étel – vezethet a rácsok lebomlásához, a kapcsolatteremtéshez. Az éhezóművész mindaddig elfogadja önmaga és a másik rendszer létének jogosságát, amíg az nem veszélyezteti életét. Az élet ott élhető, ahol a veszteség, a félelmek, a pusztítás integrálódik, s nem maga válik az integrálás eszközévé.

A társadalom az egyén életterét mindig megsérti. Az üres test már nem az éhezésnek, hanem a kikezdettségnek adja át magát. A társadalom vállalja a megpróbáltatást. A nők cipelik a testet, s életük egyszerre borzalommá válik. Kiszabadítanak egy teremtményt, akivel nem tudnak mit kezdeni. Beletöltenek valamit, mondván, szomorúságát az éhezés okozza. A magyarázat hamisságára az éhezóművész dühkitöréssel válaszol.

A fényképen az éhezóművész kimerültségtől félholtan jelenik meg. A társadalom ezt az éhezés tarthatatlanságaként, az éhezóművész pedig kimeríthetetlen vágyakozásként értékeli. A hatalommal felruházott külvilág ítéletei valószerűbbnek mutatkoznak. Az éhezóművésznek nincsen eszköze a társadalommal szemben. Az igazság kiforgatása és a képtelenségek világa ellen a rácson belül képtelen harcolni, de eszközeinek hiánya miatt azon kívül sem. Megkérdőjelezi igazságosságukat.

Az éhező új utak után néz. Az impresszárió érdeklődése csökken, s ez kiveti őt életének színhelyéről. Az önfelszámolás kínjaival kell szembenéznie: elszegődik egy cirkuszhoz. Az öregedő művészt igényeiknek megfelelően alkalmazzák. Lelkes, de a szakemberek hamarosan tudatják vele, nincs szerepe a világban. Mellékszereplővé válva az istállók közelében kap helyet. A jövő elfeledi az éhezóművészt. Az impresszárió generációkat nevel fel, akik csak korlátozott lehetőségekből választhatnak. Az állatok éjszakai ordítása, a reménytelen helyzet egyre jobban aggasztja a művészt, de nem szól, mert az élet egyetlen színtere ez a hely, amely ugyan halállal fenyeget, de az öngyilkossággal céljait bukásra ítélné.

A ketrec üresen áll. A feltúrt széna alól egy meggyötört test figyel, és utolsó üzenetét küldi a világnak. Nem talált ételt, ami ízlett volna. Nem képes megmaradni e társadalom keretei között. Az éhezés megszűnt. Elásták órájával és szalmájával együtt. Helyére egy egészséges párdúc került, s ez kielégítette a látogatók kíváncsiságát. A ketrecbe zárt társadalom boldog, szereti bámulni magát. A párducot feltehetőleg frissen fogták be valamelyik távoli dzsungelben. De vajon nem tévedett-e az impresszárió? A párdúc szabadságvágya ugyanis a kelleténél nagyobb, a közönség pedig nem tud mit kezdeni vele, nem bírja nézni a frissességtől duzzadó állatot. Az impresszárió mégsem aggódik, a ketrec be fogja határolni a párdúc működését. A páratlan nevelés meghozza gyümölcsét és a szabadság pontosan meghatározott keretek között fog működni.

Ez a társadalom az éhezóművész számára az elzárkózást kínálja. S mivel a világ számúzi őt, életét csak örök vágyakozással folytathatja. Nem valamiféle álomvilágban, hanem a maga zárt világának vágyaiban él. Nem tud elrejtőzni. Célját nem az elszigeteltségben, se nem az önzésben, vagy a halálban, hanem a korlátok feloldásában, a végtelenség megteremtésében látja. A választott út a külvilág szempontjából hiábavaló. Az erőszakos beolvasztás el akarja törölni az utak, a keresés sokféleségét.

Az éhezóművész jelenlétével tanít. Tanítja az új vágyakat, s az egyén újraalkotására buzdít. A feltétlen elfogadás helyett a felfedezések széles terét kínálja. Tanító szándékát ő mégis feleslegesnek ítéli, mert magyarázatai nem válhatnak érzéssé. Teret sem kap, ahol ez megtörténhetne. A társadalom ezeket az istálló mögötti zugokból előtörő érzéseket mindannyiszor félreértelmezi és csalásnak tartja. Nem akarja megérteni az éhezóművészt, így nem is figyel rá. Az éhező a ketrece mögött megbújva tartja szemmel az eseményeket. Megfogalmazza a társadalommal szembeni kritikáját, de nem harcol a fennálló rend ellen, mert egyrészt nem akarja beszennyezni magát, másrészt pedig azért ül biztonságot nyújtó ketrecébe, és azért képtelen a harcra, mert a küzdelem a gyöttrődés kezdete s a vesztes integrálódási kísérlete.

A fennálló helyzet megbontásával az impresszárió indulatait és gyűlöletét vívna ki. A ketrec lassú leépülése helyett azonnali lerohanás áldozatául esne. Védelmet sem élvez, hiszen bármely arra járó ör lebonthatja ketrecét. A látogatottságért, a figyelembevételért a hősködés álarca nélkül kell küzdenie. A társadalom szerepjáték, a maskarák pedig lerombolhatatlannak látszanak, bár megkérdőjelezhetők. Az emberek: az apa, a gyermek, az ör, az asszonyok egymás kezét fogva ugyanazokban a világokban barangolnak, a társadalom nem engedi, hogy saját egyéniségüket felépítsék, mert a szerteágazó akaratokkal szemben pozíciójukat veszítenék. Az éhezóművész bukásra van ítélve, mert csak úgy tudna túlélni, ha a többiekhez válna hasonlónak. A szubjektum – végtelen vágyakkal, végtelen szenvedéssel – megőrzi magát; nem cselekszik, csak hordozza a külvilág botrányait. Meghurcolásában is képviseli saját létét, amely a halál pillanatáig tart. Ebben a társadalmi rendszer bizonytalansága és megbonthatatlansága egyszerre jelenik meg. Mégis egy belső remény: a jövő, az élet még a fájdalomban is a folytatásra ösztön-

zi. Éhsége nem betölthető, és hiába keresi, itt nem találja önmagát. Nem robbanthatja ki forradalmát, mert garancia híján rendszere összeomlana. A pusztítás korlátlanága és az egyén korlátoltsága nem képes helyet cserélni. Az elszigetelt szubjektum ki van téve az időnek, a szép, lassú pusztulásnak. Ki van téve a feledésnek, a mélységek, a láthatatlan keresésének. Az óra a szív zörejeit, a fájdalom fájdalmát üti, a gyötrődő húst és szellemet túléli. Az idő önnön felhasználhatóságát és haszталanságát, a földi lét emlékezetét, de egyszersmind könnyű feledését is igéri.

A létezés a csendből születő hangok és nem egymás túlkiabálása vagy a beletörődés válasza. Van ilyen szerelem, van ilyen élet. Van keresés, vannak válaszok. Minden út választható, de vannak következményei. A válaszok válaszok maradnak, még ha el is rejti az ember őket. Minden ki van téve az átalakulásnak. A társadalom hamis boldogsága ugyanúgy válhatna igazzá, ahogy az éhezőművész szenvedése a táplálék reményében szabad szubjektív létté. A lemondás megszűnésében ablakok és átjárók keletkezhetnek, de e pusztító világ megakadályozza, hogy önmagára és másokra találjon. A társadalmat pedig a maga automatikus válaszai örök múlttra kárhoztatják.

Az ember, aki belső és külső létének vizsgálatával feledésre ítéli régi önmagát, olykor nem csak egyes régi, hanem még kihasználatlan értékeit is pusztulásra ítéli. Vagyis az új, születni vágyó önmagát dobja el. Nem tud mit kezdeni múlttal, jellel, jövővel.

Az ember nem képes eljutni önmaga mélységébe, belső harcait elfojtja, elfedi lehetőségeit. Az átváltozást cenzor figyeli és elpusztítja, amint az számára idegen élet kibontakozását jelenti. Egymás kezét elengedve – a szalmában – már csak a vasvilla érintésére reagáló emberi sors rajzolódik ki. A próba lehetetlennek tűnik, halálra van ítélve. A szerencsétlenség pedig egy elnyomó, a pusztítás jogrendjével élő társadalom következménye. Az éhezőművész tehát ezt a társadalmat ítéli halálra, és amennyire csak teheti, az elengedés és keresés, a szétszedés és összerakás művészetére buzdít.

Alain-Fournier és Ottlik

1982 tavaszán Vasy Géza lehetőséget adott (felkért), hogy Arany János halálának 100-ik évfordulójára szerkesztessek az Egyetemi Színpad számára Arany előadói estét. A feladat annyira „megszédített”, Arany miatt oly felvertettnak éreztem magam, hogy nemcsak Mensáros Lászlót kerestem meg, hanem az ünnepélyes bevezetőre egyenesen a mestert, Ottlik Gézát kértem fel. A vele folytatott három-négy telefonbeszélgetés (köztük egy hosszabb) életem nagy élménye. Már maga az a tény, hogy fölvette a telefont, hogy ő vette fel stb. Természetesen semmi sem úgy történt, ahogy elterveztem. Ottlik – nagy nehezen – elvállalta a bevezetőt (amire reálsan egyáltalán nem is számítottam, a deus ex machina egyfajta megtestesüléseként tudtam csak értelmezni). Vas Istvánt, Nemes Nagy Ágnes, Tandori Dezsőt ajánlotta maga helyett, ebben a sorrendben, mielőtt ígert mondottna volna. Mensáros László színházi elfoglaltságai miatt (többek között éppen felejtetetlen Ványa bácsija próbái, majd előadásai folytak) nem készült el időben az anyaggal. S maga a kiválogatott vers- és levélanyag is kicsoda változáson ment át kívánságára! Fél évet – húsvétig – csúsztunk. Ottlik akkor viszont begipszelt lábára, majd nehézkes járására hivatkozva már elhárította a bevezetőt. Az Egyetemi Színpad Arany-estje, végül lemezzé is lényegülve, sikert hozott Arany és Mensáros Lászlónak. Nekem pedig az Ottlik-telefonokat. Az előadást létrejötté (végtelenül) leegyszerűsített történetének felelevenítése tulajdonképpen a „téma megjelölése”, pontosabban a „témaválasztás indítékának megjelölése” funkcióját hivatott betölteni.

Régóta foglalkoztat ugyanis, hogy miközben az Ottlik által többször cáfolt Musil-hatás elemzése igen gazdag – pontosabban talán épp a cáfolat miatt célszerűbb a két regény összehasonlítását elemzéséről beszélni (mint például Györffy Miklós teszi) –, addig az Ottlik által említett Alain-Fournier-regénnyel, *Az ismeretlen birtokkal* való összevetése még nem történt meg.

Pedig több alapvető hasonlóságot figyelhetünk meg például már a művek létrejöttében is, vagy az ihlető élményanyag jellegében. Mindkét műnek van életrajzi háttere. A francia regény ilyen vonatkozásait Isabelle Rivière, Alain-Fournier testvére tárta föl. Ottlik életrajza ma már közismert (elsősorban Vas Istvánnak és Szegedy-Maszák Mihály Ottlik-monográfiájának köszönhetően), ennek ellenére – legalábbis számomra – meglepő volt iskolatársai közlése Kisfaludy András kamerája előtt, amelyből kiderült, hogy a regénybeli konfliktusok sora és az azokat részben kiváltó Merényi-klikk létezett, sőt, a volt cögerek szerint Ottlik a klikk tevékenységét és bukását, akárcsak más személyeket és a katonaiskolai élet más eseményeit is, dokumentumyszerű hitelességgel (természetesen fiktív nevekkal) írta le.

A műalkotás létrejöttének folyamata is igen hosszú, többszörös átírás végeredménye mindkettejüknél, bár a francia szerzőnél regényterjedelmű szövegelmélet nem található. Még *Drugeth legenda*-terjedelműt sem, de olyan kisebbeket, mint Ottliknál a *Magányos hegedűszó*, vagy *A tényállás*, a *Szellemidézés*, a *Történelem*, a

Ceruzajegyzetek (Boldogság?) bizonyos passzusai, igen. Ilyen például *A kirándulás*, a *Három falusi hölgy csodája* című kis elbeszélés, vagy *Az ünnepekről* szóló esszé.

Hasonló kérdés mindkét mű esetében a főhős, illetve főhősök személye. Magyarországon máig állandósult téma – Ottlik udvarias, néha ironikus, néha határozott háritása ellenére –, hogy konkrétan ki kicsoda, ki bújik meg a fiktív hősök álarcában. Ottlik, Örley, Sándor Károly Dániel, Koromzay stb.? Ottlik többször is megismételt válasza röviden összegezve, hogy hőseit több személyből gyúrta össze, magát is több hősbe „osztotta” szét, a fikcióról most nem is beszélve. Az *[Egyetem, BH]* című, a *Prózában* található írásából idézek (melyre már Szegedy-Maszák Mihály is figyelmeztetett): „*És kicsoda az elbeszélő első személy? Gyerekkorunkban volt egy csaliversikénk:*

„*Én vagyok én, te vagy te.*

Ki a számár, én vagy te?”

„*te*” – felelte, aki gyanútlan volt. *Hát az te vagy. Mondtam, hogy te vagy te!*” – „*Hát akkor én!*” – „*Az már igaz!*” – nevettek. *Az is te voltál.*

Talán a fenti két sort kellene odatenni jelígenek az első személyben írott művek elé...” Alain-Fournier kortársait is foglalkoztatta a fikció mögött rejtő esetleges életrajzi személyek kiléte. Ő egy másik szempontból – ki legyen és milyen a narrátor? – is foglalkozott főhősei lehetséges, valós és fiktív alteregóival. Még a szövegalkotás folyamatában, regénye egyik változata kapcsán írta: „*Még nem is tudom biztosan, vajon tényleg Meaulnes lesz-e könyvem főszereplője – vagy talán Seurel? Vagy Anne de Champs? Vagy én, aki elmesélem*” – írta nővérének, Isabelle-nek és sógorának, Jacques Rivière-nek 1910 áprilisában. [A részletet Nagy Judit műfordításában idézem, akárcsak – a regény szövegét kivéve – a későbbieket is; több fontos és alapvető adatot neki köszönhetek.] A végső változatban, hasonlóan az ottliki műhöz, tulajdonképpen valóban eldönthetetlen, hogy ki is a főhős, Seurel, Meaulnes vagy Bébé és Medve-e. (A levél töprengéséből és a végleges változathoz kitűnik, hogy az auktorialis elbeszélő variánsát Alain-Fournier végül is elvetette, a fiktív Seurel figurájába transzponálta.) A regények szerkezete és narratív struktúrája is az egyetlen főhős lehetetlenségét sugallja.

A következőkben (a terjedelmi korlátok miatt) vázlat-szerűen megkísérlem felsorolni azoknak a szempontoknak egy részét, ahol az összehasonlítás célszerű lehet.

1. *A regények műfaja, műfajvariánsa.* Henri Alain-Fournier a XX. század elején a *Nouvelle Revue Française* hasábjain a regény válságáról és a jövő regényéről kibontakozott polémiaiban és elmélkedésekben végül is a költői kalandregényben találta meg az újítás lehetőségét, melyben a kaland nem a téma, hanem forma. „*Sőt, azt sem tudom, hogy az imént megfogalmazott gondolatok szerepelnek-e majd könyvemben, hiszen az egy kalandregény lesz. Jacques azt akarja, hogy gondolatokkal fejezzem ki magam, de miért akar engem Jacques az ő akaratára kényszeríteni?*” (1910-es levél Isabelle és Jacques Rivière-

nek.) Ottlik is többször hivatkozik ifjúkori olvasmányélményeit leltározva Verne-re, a Nick Carter-regényekre és másokra, majd a felnőttkoriak alapján az izgalmasságra, a „kaland” fontosságára. Ugyanakkor egyértelműen jelzi, hogy az számára is legfeljebb csak lehetőség arra, hogy a bonyolult és izgalmas cselekmény mögül kibontakozzék a világról – beleértve a művészetről – alkotott egyedi alkotói látásmód. „Igyekeztem mindig olyat írni, ami nem untatja az olvasót...[...] de ez sok szempontból hátrány is. Az Iskola a határon-t például nem akármilyen olvasók értették félre. [...] sajnos, kétszer, sőt háromszor is el kell olvasni valamit [...] s éppen a mese, a cselekmény az, amely ilyenkor lehullik a műről [...] a mese helyett érvényesül a sokkal döntőbb, ami sohasem témája vagy tárgya a regénynek – de maga a mű.” Alain-Fournier már műve első oldalán figyelmeztet, hogy az elbeszélendő történet, „kaland” célja nem az, hogy izgalomban tartsa olvasóját, hiszen már itt jelzi a történet végét is: „– így festett nagyjában a hajlék, ahol életem legkeservesebb és legboldogabb napjait eltöltöttem, ahonnan kalandjaink kiindultak, s ahová visszatértek szétporlani, mint hullám a kopár sziklán”. (Lovass Gyula, Görög Lívia fordítása.)

Ottlik regényével a kalandregény gondolatában vélek hasonló attitűdöt felfedezni. „Elődünk lehetne – mondja Kazinczyról a Fogságom naplója ürügyén – (nekem is!) a nem-euklideszi, nem konvencionális valóságértelmezésben, az »életérzés« több rétegű, relativitásos, szubjektív, mély, hibátlan ábrázolásában, egy ragyogóan választott (és véletlenül átélt) témában. S ráadásul izgalmas krimi is, nemcsak csodálatos modern remekmű.” Az idézet minden eleme rávetíthető az *Iskola a határonra*. Így a krimiszerűség, a kalandregény is (ezt a fogalmat más szerzőkkel – pl. Hemingway-vel – kapcsolatban használja is Ottlik). Visszatérve Alain-Fournier-ra és Ottlikra: mindkét regény célja, hogy feszültséget és várákozást keltsen olvasójában, fenntartsa azt az illúziót, hogy valami *rendkívüli és jelentős* részesévé avatja, hogy a mű feltárja a létezés (valamilyen) nagy titkát. A titokba beavatás hétköznapi szereplőkön és helyzeteken keresztül történik, és meg is történik. (Nem véletlen, hogy elsőként a *Hétköznapi napok és csodák* című regénytörténetében tudósít Szerb Antal jelentős terjedelemben az Alain-Fournier regényről.) A hétköznapiság – különösen Alain-Fournier-nál a szimbolizmus után, még a szecesszió idején – határozottan megfogalmazott írói program. A *Nouvelle Revue Française*-ben írta, Rivière-rel egyetértésben, 1909-ben: „Lázasan keresem a realizmus és a művészet egymásba karolását, a realizmust, mely a képzelettel párosul.” Ottlik tézisei a „*tényállás pontos fölveteléről*” mint módszerrel közismertek, a regény narratív szerkezetének is ez az egyik indítéka. Alain-Fournier a várákozást azzal tartja fenn, hogy csak az epilógusban tudjuk meg, hogy már az első sorokban földézett „*szétporló kalandok*” mik is valójában, mi lesz hőseivel. Ottlik azzal, hogy miért is kell visszamenni 1944-be, a harmincas évekbe, sőt 1923-ba azért, hogy egy látszólag egyszerű és hétköznapi kérdésre – mi Bébé véleménye Szeredy és Magda kapcsolatáról (ami ráadásul a regény közepe táján meg is szakad, s így ezt a szálát el is ejti a szöveg) – választ adhasson az egyik elbeszélő, és kaphasson az olvasó. A Szeredy–Magda-„román”, mint az elbeszélés indítéka szinte feledésbe merül az emlékidéző elbeszélés folyamán, holott az a szó hagyományos értelmében is kalandos: háború, inkognitó,

„kémnök Nagyváradon”, „cselszövés”, megtöbbszörözött halálos veszedelem (Magda, Szeredy, Jaks), szökés. Ezt a feszültségfokozó funkciót helyettesíti a katonaiskolában a Merényi–Medve „fő” konfliktus, mely köré számtalan kisebb szerveződik; illetve az a szerkesztési megoldás, hogy a nagyváradi háborús kémhistória félbeszakad, s csak a regény közepe táján folytatódik. Hogy a látszólagos és köznapi kérdések megválaszolása milyen lényegi kérdések megvilágítására ad lehetőséget a szerzőknek, az a cselekménytől, mesétől lemeztelenített művek – részben jelentősen eltérő – filozofikuma, azaz „*maga a mű*”, mint Ottlik nyilatkozta.

Mivel *Az ismeretlen birtok* (*Le grand Meaulnes*) lírai (költői) regénnyé formálása rendkívüli írói tudatossággal, programszerűen – s eredményként oldalról oldalra kimutathatóan – történik, e ponton nem tudom összevetni Ottlik művével. A költői (lírai) regény fogalma vagy gondolata az általam ismert Ottlik-szövegekben ilyen konkrétan nem merült fel. Ahogy a szimbolizmus után ez létező és érdemi kérdés lehetett, úgy Ottlik idején – ilyen formában – nem. Hornyik Miklósnak arra a kérdésére, hogy az írói világlátást többszólamú, átfogó nagykompozícióval lehet és kell-e kifejezni, Ottlik ugyanakkor ezt felelte: „*Ez nagyon jó kérdés, de hát mindjárt benne is van a felelet. Én tényleg szeretném, ha így lenne. A modern regényíró – illetve a jó, a jobb prózaíró, a régi is – behatol a lírikusok tartományába.*” Az *Iskola a határon* szövegformálásában megfigyelhetők ilyen jellemzők. A szöveg megalkotásának igényessége, apró részletekig való megszerkesztettsége – sikok, dimenziók, párhuzamok, kontrasztok, ismétlődések stb. – révén adódik a költőiség jelenléte. (Például bizonyos cselekményelemeket nem fogalmi utalásokkal, hanem jelekké váló képek útján idéz meg a narrátor. Más esetekben, például a Medve-kézirat első részében, gondolatilag ritmizálja a szöveget az érdekes szó többszörös előfordulásával, a hétből háromszor anaforaként, ami a próza lirizálásának egyik módja. Az 5. fejezetben, a Bébé–Szeredy-párbeszéd végén hasonló funkciója van az „*Akkor még*” háromszoros ismétlésének, a mondat közbe szőtt „*akkor most*” kontrasztjával. A változatos példák sora szinte végtelen.)

Az említés szintjén itt, a költőiség eszközeinél térek ki a mindkét művet átható (a szakirodalomban sokrétűen értelmezett) zenei és képi, képzőművészeti hivatkozások gazdag szövevényére. Alain-Fournier szövegalkotásában a képi narratívák kisebb, de nem jelentéktelen szerepet kapnak. Számszerűségben a zenei hivatkozások is jóval szerényebbek, de ugyanúgy átfogják a népdaltól a legmagasabb zenei szintig terjedő skálát, a szöveges és szöveg-telen műfajokat, mint Ottliknál Bachtól a katonanótáig. Funkciójuk is – részben – ugyanaz: a szöveg jelszerűségének és művészi intenzitásának fokozása a képi és zenei „narratívák” integrálásával.

2. *Narráció.* Mindkét műben domináns narrációs eljárás az egyes szám első személyű emlékezés. Továbbá az, hogy több – egymást kiegészítő, korrigáló – narratori szövegből áll össze a szöveg. Alain-Fournier regényében a narrátorok mind első személyben szólalnak meg, Ottliknál Medve kézírata harmadik személyű. A megtalált kézirat toposza mindkét műben hangsúlyos, a francia szövegben ilyen Augustin, a nagy Meaulnes dolgozatfüzete, az *Iskolá*-ban Medve Bébéhez eljuttatott

kézirata. Az *Iskolá*-ban már a legelején, a „prológus”-ban tudomást szerzünk a Medve-kéziratról, a francia regényben csaknem a mű legvégén, közvetlenül az epilógus előtt kerül elő Meaulnes naplója. Így a funkciója is más lesz e narratíváknak. Alain-Fournier-nál a történet hiányzó láncszemeit, a homályban maradt motivációkat pótolja és értelmezi a megtalált napló. Ottliknál Bébé folyamatos dialógust teremt a Medve-kézirattal, reflektál, cáfol, módosít, pontosít. Alkalmanként perdöntő tanúként Szeredyt is bevonja e részben elfogadott és igazolt, részben felülírt narratívába. Az elsőrendű narrátor (Seurel, Bébé) mellett az írásban fennmaradt jelentős szövegeken (Augustin, Medve kéziratái) kívül még találkozunk más narrátorokkal, különböző formában. Például Augustin, Frantz és Júlia levelei, illetve az elsőrendű narrátor által megidézett/felidézett párbeszéd, üzenetek közvetítése (Szeredy korrigáló közlései például).

3. *Téma.* A kézenfekvő kamasz-tematikára nem térek ki. Inkább egy-két alapvető hasonlóság után egy markánsnak tekinthető különbségre. Mindkét regény az egyéni útkeresés lehetőségeinek bemutatására törekszik. Nem, vagy csak kevésbé a hősök jellemfejlődésének hagyományos eszközeivel. A keresés, a kifosztottság (helyesebb talán a megfosztottság szót használni), az elszakadás és az ebből fakadó filozófiai nyugtalanság mindkét mű hőseit jellemzi. (Medve kiszakadása a szeretettel teli otthonból, Seurel eltávolodása szüleitől az egyszerre vonzó, félelmetes és veszélyes új barát, a „nagy” fiú hatására. Alain-Fournier-nál az idegen és az idegenség a saját térbe, saját otthonba tör be a rendkívüliséget és a szokatlant sugalló előjelek között: „*abban a zugban, ahol a július 14-i ünnepség megfeketült tűzijáték-kellékeit tároltuk, egy ismeretlen járt-kelt magabiztosan [...] Ott álltam a varázsos fényben dermedten, mozdulatlanul [...] És este, a családi asztalnál egy hallgatag idegen ült közöttünk*”. Ottlik művében fordított a helyzet, az otthon megmarad a biztonság toposzának. Az idegen tér lesz a fenyegetettség kiváltója. Ottlik Gara Lászlónak írta: „*10–11 éves korunkban – mint nagyjából előbb vagy később mindenki –, az anyai szeretet kiváltságából, a család védettségéből váratlanul [...] beleesünk az erőszaknak – az emberi természet hitelesebbnek tűnő valóságának – és a konformizáló terrornak a világába*”. A szembesülés az ismeretlennel, az idegennel váltja ki a hősök metafizikai szorongásait és ontológiai irányultságú kérdésfeltevéseit.

Mindkét szerző a portré-csoportkép, háttér-előter technikával dolgozik. Az előtérben három-három domináns személyiség áll: Seurel–Meaulnes–Frantz, illetve Bébé–Medve–Szeredy. A háttérben a „civil”-szféra (a családok, rokonok; a falu lakossága), elsősorban és főként természetesen, a különböző, változó póluson elhelyezkedő iskolatársak, akik néha valamelyik hős révén valameddig az előtérbe kerülnek.

Az alapvető különbség a két regény között az, hogy Ottlik nem mond le a klasszikus, a XIX. századhoz köthető regény kort és történelmet felvillantó „ábrándjáról”. Az 1959-ben megjelent regény már első oldalán félreérthetetlen értékítéssel utal – pontos datálással, valamint idő- és módhatározókkal – az 1956-os forradalomra, ezt követi az 1944-es események megidézése, majd a „fő” történet, melynek kora és színtere az I. világháború és Trianon utáni Magyarország. A regény folyamán a szövegben

folyamatosan összeköttetést teremt Magyarország főbb történelmi eseményeivel, a kőszegi várostromot kivéve a vereséggel végződőkkel, hogy aztán a zárójelenetben a mohácsi csatavesztést kommentálva és értelmezve kifejtsse nagy jelentőségű – ma már széles körben ismert – filozófikus ihletettséggű koncepcióját az 1956-os bukott forradalom utáni consolatióként és túlélési stratégiaként is.

4. *Időszerkezet.* Mindkét regény időszerkezete kerüli a linearitás egyszerűbb megoldásait. (Egyes részek, akár nagy egységek is természetesen, lineárisak lesznek.) Az ismeretlen birtok-ban Seurel négy év eseményeit beszéli el tizenöt év, az *Iskolá*-ban Bébé háromtíz harmincegy év távlatából. Ottlik a szövegen belül az elbeszélés kezdetének 1957-es dátumát továbbviszi 1958-ra. Mindkét műben a retrospektív emlékezés idejével, tehát a cselekmény végével (sőt, jóval azután) kezdődik az elbeszélés. Az egyik kevésbé pontosítva, valamikor a századelőn. Figyelembe véve a mű meg- és átírásainak idejét, tehetjük 1907–1912 közé a fiktív narrátori jelen időt (A *Le grand Meaulnes* 1913 júliusától novemberéig folytatásokban jelent meg a *Nouvelle Revue Française*-ben, de októberben már könyvalakban is, az Émile-Paul kiadónál). Seurel azonnal – elbeszélése első soraiban – jelzi, hogy sok évvel azelőtt kezdődött az elbeszélendő történet: „*189... novemberének egy vasárnapján érkezett hozzánk. Lám, ma is azt mondom: »hozzánk«, pedig rég nem lakunk már abban a faluban. Idestova tizenöt éve elköltöztünk [...]*” Ottlik pontosan datál a műben: 1957 júliusának egyik vasárnapja; 1944 nyara; 1923. szeptember harmadika, 1926. augusztus 29-ét megelőző napok. (A dátumok és a történelmi évszámok pontos megidézését a regény már előbb említett tágabb horizontú igényével vélem értelmezni: történelmi perspektívába illesztés az analógiák révén.) Ottliknál a retrospektív visszaemlékezést ugyan megelőzi egy „prológus”, *Az elbeszélés nehézségei*, de már ebben a narrátori jelen időben jelzi az elbeszélendő történet időbeni távolságát. Egy utalással előbb („*Mondom, leszoktunk a káromkodásról még tizenhárom éves korunkban*”), a negyedik oldalon azonban már konkrétan jelzi a „fő” elbeszélés idejét: „*Nem, nem, hiába. Akivel ezt meg akarnám értetni, annak végig kellene élnie velünk együtt tízéves korunktól fogva az egész katonaiskolai életünket.*” Továbbá már e részbe beszövi az 1944-es történelmi „kaland” egy részének elbeszélését.

A művek szerkezete és időszerkezete egyaránt felszámolja a linearitást, a ciklikusság válik jellemzővé. Az időt tagoló elemek az év körforgásának megfelelőek lesznek: maga az év (az új tanévkezdések stb.); a visszatérő évszakok (iskolás évekről lévén szó, az ősz és a nyár jelentősebb mindkét műben). Az ősz kiemeltebb szimbolikát Alain-Fournier-nál kap. A hét bizonyos napjai (a csütörtökök és vasárnapok Alain-Fournier-nál, a Bognár- és Schulze-napok Ottliknál), a „kuplerájozás” örömtelen ismétlődő napjai (a rajz- és uszodai órák; a csütörtök délutánokénti felszabadultság Millie szaradó ruhái között), a szünetek, valamint a karácsonyok és más ünnepek (mindkettőben) állandósuló „rituáléjkkal” (készülődés a nagyszülők érkezésére, a vonatút Kőszegről Pestre stb.), állandósuló jelentésükkel szimbólummá, archetípussá vagy jellé válnak.

A gazdagon és sokrétűen elemzett ottliki hőmotívumhoz kötődik egy, annak ugyanilyen jelentőséggel bíró

– a szakirodalomban figyelmet nem, vagy alig kapott – előzménye, a nap motívuma. Medve kézírata kezdődik azzal, hogy az eget nézi, amely az alábukó naptól különös megvilágítást kap. Azok az emlékképek torlónak föl e látvány hatására, amelyek ismétlődő elemei lesznek a műnek: „*M. nézte az eget, és látta is, amit néz. Közél kilencszázszor fog még így leszállni a nap az Alpok nyúlványai mögé, de ő soha többé, vagy legalábbis rettenetesen sokáig nem fogja látni, amit néz.*” A hőkorszakot megelőzi e szerint egy napkorszak, vagy aranykor, amely az elbeszélés szövetében apró emléktöredékekből, mozzanatokból össze is áll: egyes hősök gyermekkorának teljességélménye, cóger koruk előtörténete bontakozik ki a különböző emlékek narratív-fragmentjeiből. (Akár emlék az emlékbén-technikának is nevezhetnénk ezt az eljárást.) Az igazi kaland, ennek az integritásnak (Ottlik kifejezése) a meg-, illetve visszaszerzése. A nap Medvének ad mitikus távlatot; a történet elején az alábukó nap Medve kiszakadását, a teljesség és a szabadság eddigi tudatának és birtoklásának elvesztését jelzi. Így a katonaiskolai történetet az ég foglalja keretbe, az elején a lebukó nappal, a végén a csillagokkal. Az egész szöveget pedig a víz: az elején a Lukács-uszodával, a végén a Dunával: az integritásukat végleg megtalált hősökkel a hajó fedélzetén. A nagy Meaulnes történetét pedig a vasárnap: ezen a késő őszi napon érkezik meg Augustin Seurelékhez, s ezen a napon – kora ősszel – hal meg több év múlva Yvonne: „*Ennyi maradt hát nekem a nagy kalandból, s belőled, Yvonne de Galais, akit annyit kerestünk, annyira szerettünk! Ez a föld- és ez a halálíz, s ez a teher a szívemen.*” Kétszeres a vasárnapi zárlat, mert egy évvel Yvonne halála után, egy újabb őszi vasárnapon bukkan föl a nagy Meaulnes a mű epilógusában. E kerettel téve nyitotta a regényt. Újabb elkalandozásai és visszatérései lehetőségével bizonytalanítja el, sőt teszi szorongóvá az egyébként is lemondó, melankolikus, de átmeneti nyugalomát megtalált Seurelt: [A meghalt Yvonne és Meaulnes lánya] „*volt egyetlen örömem – az egyetlen, amit a nagy Meaulnes még meggyógyított nekem –, de éreztem: elveszi ezt is, most, hogy visszajött. És szinte láttam már, amint éjnek évadján fogja lányát, bebugyolálja köpenyébe, s hóna alá kapja, és így indul új és új kalandokra*”. Ez a francia regény utolsó mondata. Összevetve Ottlik művének zárlatával, érzékelhető az a különbség, amely a két regény filozofikumának – a novel-romance jellegzetességeinek működtetésében, a domináns hangnemekben is realizálódó – eltérő voltát is jelentékenyen érzékelteti. „*Lassan, méltóságos nyugalommal úszott velünk a hajó a csillagos nyári éjszakában. A bordái, palánkjai, kajütjei, valamennyi fa, vas, réz és kóc alkatrésze, egész teste finoman, szakadatlanul, tetten nem érhetően remegett. Mintha nem is a hajó remegését éreznénk, hanem belül, saját testünk sejtfalainak, vagy csupán a gondolatainknak, vagy csupán a vágyainknak, emlékeinknek lüktetését, vibrálását, eleven, örök lobogását a nyugalom biztos hajósúlyába zárva. Medvével a korlátnak támaszkodtunk. Szeredy magába merülve pöcög-tette krómtölcséres, furcsa hegedűjét, egészen halkan. Ha sorra került, beleszipantott közös Memphisünkbe, melynek a parazsa nagyra nőtt, ahogy adogattuk körbe, s megvilágította az arcát egy másodpercre, talán az ujját is égette, mert már inkább csutka volt, mint cigaretta, de takarékosan végigszívtuk.*” Ez utóbbi idézet egy markáns különbségre is utal a két mű időstruktúrájának számtalan

hasonlósága mellett. Míg a francia regényben az *Epilógus* nem módosít a regény jellegén, amely alapvetően romance-ként határozható meg, addig az Ottlik művének „*prólogusaként*” felfogható *Az elbeszélés nehézségei* a regény kétféle időszerkezetére figyelmeztet. A francia regény időkezeléséhez csak az iskolai történet időszerkezete hasonló. Az 1957-es és 1944-es történet megidézése, valamint a regény több részlete a novel-szerű építkezésre mutat, amely elválaszthatatlan a mű filozofikumától. (Akik a regényt nevelési/fejlődési regényváltozatként is értelmezik, feltehetően az időszerkezet esetén jellegét is bevonták műfaj-meghatározásukba.) E szempontból hangsúlyos különösen, hogy az ottliki narratíva során az elbeszélői jelen folyamatosan előrehalad, átlép 1958-ba. Az időszerkezet különbségével is értelmezhető Seurel és Bébé több ponton alapvetően eltérő narrátori pozíciója.

5. *Tér.* A művekben szereplő terek – akárcsak az idő elemei – egyszerre ősi, állandósult színtereket fölillantó archetipikus jelek és a dolgok mélységét sejtető nagyon is valós, hétköznapi jelenségek. Egyes helyszínek újra és újra felbukkannak, az ismétlés révén új tartalommal bővülnek. Mindkét műben a cselekmény színhelyei kiemelt jelentést hordozók, metaforikus értelműek. Egy-két példa: ilyen az *iskola*, amely konkrét épületként is valós létező (mindkét műben); a *kastély*, amely valószínűs épület Sologne poétikus tájékán, a Cher partján, ugyanakkor a titok, a csoda, a labirintus toposza is. A *víz*, amelyhez arche jellegének megfelelően mindkét műben pozitív tartalmak társulnak, közegükben legalábbis jó, de nemegyszer relatív dolgok történnek. (A két Seurel, apa és fia horgászásai; a kastélybeli nagy mise en abyme, a víztükörben önmagát szemlélő Augustin, hajókirándulás az eljegyzéskor stb.; a trieszi öböl többször visszatérő víziója, a Balatoné, az intézeti uszodáé, s végül a Duna: mind jellé vagy jelképpé váló események színtere.) A *kint-bent* bináris oppozíciója mindkét műben hangsúlyos. Bezártság vagy védettség, felszabadultság vagy veszélyeztetettség, ismert vagy idegen változatos kombinációival találkozunk a szövegekben. A *lent-fent* jelentős funkciót Ottlik-szövegében kap: nemcsak az égbolttal, mint legjelentősebbel hozható szimbolikus, transzcendens jelentése kapcsolatba, hanem például a felszálló hangok (Szeredy Bach-játéka, Ötvenévi éneke) szimbolikájával, a hegymászókkal és a hajó tókesúlyával kapcsolatos példázatokkal stb. Az *út* mindkét műben, bár jelentős eltéréssel megjelenítve, a hősök által megtett belső útra, önmagukra találásra (vagy elvesztésre) utal. (Medve szökése, bolyongása és különös visszatérése; Szeredy, Bébé és Magda szökése Budapestre; Seurel bolyongása a „csipkebozót benötte” mesés jellegű erdei úton; Augustin odüsszeuszi bolyongásai, Frantz „vándorlásai”, csapongó el- és feltűnései stb.) A vonatutak az *Iskolá*-ban az átjárást képezik a két világ között. Az *átjáró*, illetve annak keresése és megtalálása mindkét regényben központi jelentőségű. Seurel egy erdőben sétálva keresi az átjárót a de Galais-kastélyhoz, melynek megtalálása szuverén egyéniséggé válásának biztosítója lehet: „*A titkos átjárót kutatom, amelyről régi könyvek beszélnek, a csipkebozót benötte utat, amelyet hasztalan keres a holtra fáradt királyfi. Ez az út nem akármikor tárul fel az ember előtt, hanem csakis a napnak egy bizonyos órájában, amikor azt sem tudja már, tizenegy óra van-e, vagy tizenkettő. Az ember csak megy, tétova*

mozdulattal széthajtja maga előtt az ágakat, s egyszerre megpillantja a sűrű lombokon át azt a végtelenbe vesző, homályos fasort s a fasor végén egy világos pontot: ott a bejárat.” Medve szökése közben lépi át, találja meg az átjárót, a regénybeli metaforikus (és tényleges) határt, s hatására alakul vissza ismét önmagává, a korlátok között is épségét, sértetlenségét őrző egyéniséggé. Ennek jelzésére közvetlenül a szökés után iktatja be Bébé narratívájába a Medve-sapkaviselet „eltéveszthetetlenül egyéni” jellegének leírását. Hasonló jelentőségű a cögerek egy része számára egy metaforikus (meteorológiai) „átjáró”: a köd leszállta. „De ha leszállt néha ez a vastag, őlmos köd, a kedvünkért szállt le és nem a rajparancsnokok kedvére. Ezt én is megtanultam ezen az őszön; s azóta soha nem érzek pánikot sűrű ködökben, általános zűrzavarban, világfelfordulások idején, bombázott, sötét városokban és vesztett háborúkban, hanem csak zsebre vágom a kezem, és nyugodtan ácsorgok egyhelyben, az egekből alábocsátott ólomfüggönyök alatt. Ezt is tudni kell, mert Szeredyvel például nemegyszer ezzel a kitanult ősi nyugalommal és belső elégedettséggel eregettük el a fülink mellett a hatalmasok ködbe kiabált, fejesztett vezényszavát.” (Közvetlenül ez után a részlet után tér vissza az elbeszélés 1944-be, Nagyváradra; a főhősök mellett Jaks hangsúlyos szerepeltetésére.)

Az Iskolá-ban a legjelentősebb út a hajózás Mohácsra, ahol egyértelmű a banális hétköznapi terek átlényegülése profánból a szakrálisba. Mindkét mű legfőbb jellemzője az a csaknem észrevehetetlen mozzanat, ahol a profán időből, profán térből profán hősök profán cselekedeteik sora egyszer csak a mitikus (inkább Alain-Fournier-nál), szakrális dimenzióba lép (inkább Ottliknál), hogy ismét profanizálódjék, de a szakrális dimenzió immár abba szétválaszthatatlanul beleolvadjon. (Itt utalok vissza a kalandvárákozást fenntartó szerepére, amely a lényegbe beavatódás ígéretét sugalmazza.)

6. Zárlatként: a pillanat jelentőségéről mindkét műben (függetlenül az az időszerkezet kérdéseitől). A fragmentáltan, emléktöredékekben létező múlt vagy a vágyott jövő, illetve a keresett valami, a „csoda” megtalálása és a szabadság érzése egy-egy telített, ihletett pillanatban mindkét műben revelatív erővel teljességgé nyilvánítódik ki

a hős számára. Ilyenkor a fragmentált idő hirtelen egységbe rendeződik, osztatlan a priori egésként revelálódik, a létezés értelme világítódik meg. Ezeket a pillanatokot írta le Nemes Nagy Ágnes ontológiai ámulatként. Ilyen az a jelenet, amikor a nagy Meaulnes – számtalan jel, szimbólum, toposz, archetípus szövevényében – megpillantja a gyermekeknek zongorázó Yvonne-t; a jövő revelatív – a valóságban így soha be nem teljesült – megnyilatkozása ez számára („Meaulnes váratlanul a világ legnyugalmasabb, legboldogabb zugában találta magát. A lány zongorázott. [...] Olyan volt az egész, mint egy álom. Mint régi álma. Meaulnes zavartalanul elmerült ábrándjaiban; azt képzelte, saját otthonában van, megházasodott és az a bájos, ismeretlen lány, aki a szomszéd szobában zongorázik, a felesége...”); vagy Seurel előbb már idézett rátalálásának pillanata az „átjáróra”. Ottliktól csak egyet kiragadván, a Júliától való búcsút a mohácsi hajót előtt (de annak leírásába, már Medve „imádkozása” utánra beleszőve!): „Egy pillanatra világossá vált a talaj alaprétegződése, amin életem: a kimondhatatlan érzés, hogy mégis minden csodálatosan jól van, ahogy van.”

Ottlik Géza Hornyik Miklóssal folytatott beszélgetésében a két mű lényegét a kiindulási pont, a létszemlélet mikéntjének azonosságában érezte megegyezőnek. Alain-Fournier következő idézetét értelmezte: „A gyerek szeme mélyebben és tágabban, bizonyos értelemben igazabban látja a világot, mint a felnőtté, mert a valóságot kiteljesíti, megtoldja az álommal; az álom szót nem üres ábránd, menekülés értelemben véve, hanem mint a teljesség és tisztaság igényét, vágyát, lehetőségét...” Ottlik kommentárja: „Maradjunk Alain-Fournier mellett. Csak annyiban helyesbíteném, hogy nem álmot mondanék; ez itt félrevezető. Inkább: látomást, intuíciót... belső látomást, sértetlen és ép valóságot, amit kap az ember. Világ egyedül nincsen, csak azzal együtt, aki szemléli. A fizikusok ma már tudják, hogy fizika sincsen, atommag sincsen, csak a megfigyelővel együtt, egyáltalán, egy dolog nincsen, csak kettő: kettőnek a koincidenenciája, metszéspontja. A gyerek még sértetlen és ép: az ő látását kell megőriznünk. Az író azzal kezdi előlről a világot, hogy vigyáz arra, hogy megőrizze a gyermeki látás érzékenységét, integritását, épségét, sértetlenségét.”

Dalnok az időben

(Pátkai Tivadar:
Egy másik nyárból)

Érzékeny vesztesége a magyar irodalomnak, hogy már évtizedek óta nincs objektív, azaz elfogultságoktól mentes története. Sem valós, szubjektivitásoktól mentes klasszifikációja. Ez nemcsak azt eredményezi, hogy lassan ötven év esik ki a teljességre törekvő emlékezetből, hanem azt leginkább, hogy maga az élő irodalom is egy olyan áttekinthetetlen masszává válik, amelyből nagyon nehéz irányzatokat, sajátos költői személyiségeket különválasztani, egyiket a másikkal összehasonlítani, az egymás mellett futó azonos értékjegyeket meghatározni.

Sokadszorra merült fel bennem ez a gondolat újra akkor, amikor Pátkai Tivadar válogatott kötetének, az *Egy másik nyárból*-nak olvasásába fogtam. Írnom kellene arról, hogy ki is ez a keveset író, éppen ezért a tájékozódási terepekről állandóan ki-kieső költő, akit Kormos István annyira szeretett, de akinek első könyvét, az *Otthonról haza* címűt már a szerkesztésben Kormos-utód, a későbbi barát, Nagy Gáspár rendezte sajtó alá. Hol is foglal helyet lírája a magyar irodalomban? Túl azon ugyanis, hogy egy-egy életművet elsősorban önmaga értékein, az adott alkotott szövegen, nyelvi készleten, szerkesztménybeli struktúrán belül érdemes elsősorban meghatározni, a továbbiakban egyáltalán nem mellékes az a körülményrendszer, amelyben az élményvilág, a nyelvhasználat, a világkép megjelenik, a költői alkathoz közelálló eszménykör a szövegen belül napvilágra kerül. Ennek figyelembevételével nélkül ugyan is nélkülözhetetlen kifejezésformákat vehetünk el, élménytartományokat, nyelvi megfogalmazásokat lökhetünk ki felelőtlenül a költészet egyetemes világából. Ennek vége pedig a líra beszűkítése, elsorvadása, konzervatívizmusba kövülése lenne.

Ritkán jut eszünkbe, hogy az egyes nemzeti irodalmak „fősdra” milyen nagy mennyiségű hordalékot hurcol magával, mint ahogyan az is, hogy az ún. „mellékvonulatok” csörgedéseiben mennyi az igazgyöngy. Tudjuk, mert megtanultuk, hogy pl. Kiss József, Komjáthy Jenő és Reviczky Gyula eredményei nélkül nem lett volna Ady, de a rohanásban, a folytonos nagyságkeresésben gyorsan elfeledtük a nagy költő halványabb kvalitását, de jeles rangú elődeit. Mint ahogyan feledni igyekszünk korunkban pl. Sinka Istvánnak egy bizonyos, Arany János egyik „mellékágán” távolról ható, mára már egyre tisztábban látható gyönyörűséggel ívelő költészetét s annak tovább élő hatásait. Pedig itt volna az ideje, hogy egy sajátos, ízes, ugyanakkor a legvégsőbb hiteles

mester eredményeit, eredményeinek továbbélését kanonizáljuk.

A Sinka-vonulat legalább annyira száműzetet a mai magyar irodalom értékrendszeréből, mint például Kasáké. Pedig él s létezik mindkettő, mert jelenvaló és működő mindegyik, s még ezeken is kívül ható számos szemlélet. És még hány külön világé!

Ezt azért tartottam fontosnak megemlíteni, mert Pátkai Tivadar egész költészete a maga kesernyés életszeretével, a maga különös hedonista módján minden emberi tragédiát behabzsoló misztikumával oly mértékben kapcsolódik indulásától kezdve a Sinka által megteremtett költővilághoz – bátran mondhatjuk: stíluseszeménnyhez –, hogy jobban már nem is lehet. Egy olyan, a magyar költészeti hagyomány egyik ágát kiteljesítő világ ez, ahol látszólag minden mindennek ellentmond. Életszeretet és lemondó melankólia. Diadalmenet és tragédia. Olyan nagyjából, mintha azt mondanánk: rút szépség. Vagy: összeomló gyönyörűség.

A Pátkai-költészet már indulásakor ezekben az oximoronokban megfogalmazódó világképben leli meg táptalaját, amelynek lényege a fogalmak, szituációk állandó ellentételezése, egymásnak feszülése. Ennek a költői alkathól fakadóan természetesen kimunkált módszernek alkalmazásával válik el leginkább feltételezhető és néven is nevezhető mestereitől. És még inkább avval, ahogyan az egész Pátkai-lírát, amely legbensőbb mélységeiben leginkább tragikus, belengi a szomorú harmónia, a tragédiával terhes idill álcája. A felszín, a kiinduló vershelyzet már-már annyira egybefogottan szép s ugyanakkor keserűen és bosszantóan realista, hogy az már felzaklató: „koncert helyett nálunk a vasárnap este / fehér-fogú hétköznapokkal álmodik / gyárkémények hívó szavára / táncra pördül anyám kezében az orsó / kis húgom még kotta-forgató”. A mélységben ezalatt alvilági erők munkálnak, majd a zárlatban így vetik ki magukból a fekete lávát: „engem apám haláltusája tett / elsőhegedtüssé” (*Koncert helyett*). Mesteri alkalmazása ez annak az ellenpontozásnak, amely éles ütköztetés helyett szinte csak rásimul a jelentésre, amely nem okozatként, hanem következményként érvényesül. Rááll erre a módszerre Pátkainak a füle, garabonciás személyisége, élménytermészete és legelsősorban: tehetsége. Vajon miféle felkészülés kellett ehhez a saját, sorról sorra kiküzdött költői eredményhez? Vélénk időrendben, hogy először talán az Arany János-világú Sinka volt, akit olvashatott – s persze talán nem egészen mellékesen Nagy László s más népiek –, utána a mindjőjük közül a legvarázsosabb, a részben és nagyban Sinka-tanítvány Kormos vezethette el ehhez a versépítkezési módszerhez, de történhetett a tanulási folyamat akár fordítva

is: Kormostól Sinkáig vissza, hiszen Sinkát példának okáért Kormostól tanulta meg igazán ez a nemzedék. Az eredmény szempontjából nézve ez végülis mindegy. Még az is lehet, hogy mindez csak az olvasó kitalálása. De tisztán látható a három költő között az a közös élményvonulat, amely a szegénységélményből, tragikumból és világgyönyörűségből van összeszőve. S mindhárom tulajdonság egyaránt jellemző sajátja Sinka, Kormos és Pátkai költészetének.

E miatt a mocsárból felderengő állandó szépség miatt érezzük az életszerető derűt magunkban, amikor Pátkai-verset olvasunk. Felüthetjük akárhol a könyvet: olyan költészetet találunk, ami önmagában teremtett *terra incognita*, megfertőzeten, halhatatlanság-vágytól s mindenek fölött: hiúságtól mentes, virágok és egyben tarló lepte világ. A mindennapi lét állandó ambivalenciákba ütköző követe. Pátkait – versei tanúságtétele szerint –, ugyanis legkevésbé sem érdekli az „irodalom”, a „halhatatlanság”, s mindaz a csacska, amivel megfertőzve vagyunk. Ő énekel, ha eszébe jut valami dal, de ha nem jut eszébe, inkább hallgat: él, s amit megél, előbb-utóbb amúgy is részese lesz a dalnak.

Nem énekesnek való világban élünk. A dalnok egyre nehezebben küzd meg a fojtogató, számára idegen civilizációval levegővel. Ez akár lehet a kezdetben nagy lendülettel indult, mára ritka ünneppé változott ihletett állapot magyarázata is. Az 1979-ben megjelent *Otthonról haza* című első kötet óta alig másfél könyvnyire rúg az új verstermés. Annak is nagy része gyermekvers, jobban mondva, gyermekversnek álcázott, többnyire keserű groteszk, a költő rövid gyermekversíró korszakának lenyomata. Önálló kötete is tizenkét éve jelent meg utoljára (*Tested utcáin*, 1996). A világ megütöközött a költővel, s a költő látszólag alulmaradt a rátámadó közeggel szemben. Pedig valójában csak edzettebb, szikárabb, szűkszávuúbb, azaz lényegre törőbb lett. Csupán azt írja meg, amit feltétlenül meg kell írnia. Egyebek közt megemlékezők mestereiről (Kormos István, Parancs János), szép, fájdalmas alkalmi siratókat az eltávozott költőtársakról (Bella István, Nagy Gáspár).

Pátkai Tivadar költészeti erényeiről az egész mást mutat, mint a rész. Az egész állandóságot, az egyes részek elkülönültségeket. Az állandóság a habitusban és a nyelvhasználatban érhető tetten. Akárhogy is van, az az alkat, amelyik lendületből, költő-ösztönből és dallamból van összerakva, az évek folyamán nem változik, mert légyen szó a ritka férfiszemérmességgel eltakart szerelemről: „valaki / elment / itt hagyott / rám csukott / ajtót / ablakot / itt hagyta / kockás / kabátját / egy regényt / KUNDERÁT / a kilincsen / elárvult / kéznyomat”

(*Játékos szavak*), vagy gyermekversnek mondott önéletrajzi elemeket hordozó groteszkről: „*voltam én már / hajós legény / Bakonyban is / hajóztam én / lábiól alvó / zsúp-házakban / horgonyoztam / árendásban / ácsorogtam / ablak alatt / elrejtettem / álmotokat*” (*Rejtegető*). A nyelvhasználat továbbra is az imént már felvetett oximoronszerű látásmód kiszolgálója marad, anélkül, hogy akár egy pillanatra is eltávolodna a magával hozott, eredeti nyelvkészletől, az otthonosan belakható élményvilágtól.

Az elkülönültségek az életformaváltásokban, azok tükröződéseiben érhetők tetten. Itt érezzük leginkább az idő vonulását. Amikor a költő kényszerűségből egy általa eszményített angali világból átlép a csak veszteségek lehetőségeit felkínáló, profanizáltabb közegbe. Mert: bár szívesen maradna az, a költő sem élheti örökké az angyalok életét, hiszen óhatatlanul beszennyezi szárnyait a múlt idő pora. A változás borzalmai: „*ezt a fűvet már nem nyírjuk, / október van uram, / vége a szezonnak!*” (*Október, vége a szezonnak*). Még lángoló szavú trubadúrt keresnének ebben a széttört világban, de helyette lelünk csendes, adott világával szemben békülékeny szavú szerelme: „*hát eljöttél ideszóktél hozzám egy másik nyárból / látod mégsem buknak ki számból a szavak... / ülünk cellafehéren két téli Nap / akiket éppen akasztanak e kocsmaszegleten*” (*Egy másik nyárból*). Talán nem kellene már ide, ehhez a világnyi kocsmasztalhoz a Kormos–Sinka-tanítvány „népi” költőt képzelnünk. Ez már egy másik, megszenvedett, poklait járt, de lényegében soha nem változott Pátkai. Hiszen a dalnok attól, hogy egy másik léthelyzetbe sodorta a világ, még dalnok maradt, akinek a költészet művelése ősi gyönyörűség.

(*Felsőmagyarország Kiadó, 2007*)

Kemsei István

Három Párka (neo)avantgárd élete

(Ladik Katalin:
Élhetek az arcodon?)

A költőként és színészként ismert Ladik Katalin első ízben jelentetett meg egy többféle műfaját ötvöző, de alapjában véve prózai alkotást, amelynek részben fikatív, részben a valóság tényeire épülő szövegdarabjait a szerző élettörténete kapcsolja egybe. Az életút főbb állomásainak és eseményeinek mozaikjaiból, továbbá az általa teremtett vagy megtapasztalt fikatív világok fragmentumaiból felépülő regényes visszaemlékezés önéletrajzi

indíttatású, ugyanakkor bemutat egy különleges személyiséget is, aki folyamatosan törekszik az önmeghatározásra, és keresi a választ arra a kérdésre, hogy miként fejezheti ki folyton változó identitását.

A délvidéki Új Symposion és a párizsi Magyar Műhely alkotói köréhez tartozó szerző, akinek élete és munkássága a magyar és nemzetközi avantgárd és neoavantgárd mozgalmakhoz is kapcsolódik, könyvének kérdésként megfogalmazott címével (*Élhetek az arcodon?*) is jelzi, hogy a regényben ábrázolt személyiség több „arc” mögött többféle identitást él és élt meg, és ezek bemutatásán keresztül igyekszik meghatározni önmagát. Szintén erre a kereső beállítottságra utal, hogy a cím végi kérdőjel betölti a kötet borítóját, a szerző neve pedig ebben a kérdőjelben van feltüntetve. A kötetborító arra is enged következtetni, hogy a történeteken keresztül megformált személyiség hangsúlyozza a testi létezését, az erotikát, a test kifejezésformáit és a feltárulkozást, ugyanis a borítón Ladik Katalin egyik (a könyv 102. oldalán is bemutatott) aktfotójának növényi indákkal vagy hínárral befuttatott változata található, ahol a képen lévő nőalak vénuszdombját fedi el az említett kérdőjel pontja.

A nyitott szerkezetű, kísérletező szellemről árulkodó szöveg nem kronologikus felépítésű, habár a kötet 2002-től 2007-ig vezetett és dátummal ellátott naplőbejegyzésekkel kezdődik, ez a valóság-hűséget erősítő, dokumentatív és időrendhez kötött bevezető szövegrész azonban csak ellenpontozza és kiemeli a Ladik Katalin három alteregójáról szóló, részben fikatív főszöveg időkezelését, annak relatív idejét. A Ladik Katalin nevét viselő három női szereplő, a horvát Hvar szigetén lakó Művésznő, az újvidéki Űvegezőnő és a budapesti Szerkesztőnő nemcsak egyetlen személy három főbb életszerepét és ezeknek egymást kölcsönösen meghatározó viszonyát jelképezik – akár a három Párka, a sorsot meghatározó három nőalak –, hanem a személyiséget alkotó freudi ösztön-én, az én és a felettes én működésének hármasságára is vonatkozhatnak. Egyetlen személyen belül többféle személyiség él, ezek pedig a „képkeretező Űvegezőnő” hatására életük fragmentumainak összegyűjtésén és rendszerezésén keresztül igyekeznek meghatározni Ladik Katalin identitását, és ez egyúttal jelzi a személyiség igényét az önmagával való párbeszédre. Az ösztön-én és elsősorban a tudatalattija által befolyásolt Művésznőnek össze kell egyeztetnie a mindennapjait a hagyományos női szerepek szerint élő Szerkesztőnő életével, aki olykor úgy érzi, „nem a saját életét éli”, „elvész a hétköznapi zárkájában” és „raboskodik a háziasszonyszerepben” (108–109). Vele ellentétben a költő–színész Művésznő az, aki a

képzőerején keresztül közvetít személyisége részei, illetve a valóság és a szubjektivitás között.

Az ábrázolt személyiség identitását a társadalmi nemek által előírt szerepeken, az elfojtásokon, valamint az álmok és a szimbólumok világán kívül meghatározza az az irodalomtörténeti, zene-, képző- és színművészeti kontextus is, amely átszövi és formálja az életszöveg egészét. Vannak, akik személyes ismerősként a közvetlen párbeszéd vagy levelezés által hatnak az elbeszélőre, és hosszabb-rövidebb utalásokban idézi meg őket: Szentkuthy Miklós író, Bada Dada festő, zenész és performer, a zeneszerző Vujicsics Tihamér, a rendező Jancsó Miklós és Moldován Domokos, Máriás Béla zenész, festő, író és performer, Goran Rem horvát költő, Tolnai Ottó író, költő, Fabó Kinga és Cselényi Béla költő, Szkárosi Endre költő, kritikus, performer, Szentjóbó Tamás költő, a magyar neoavantgárd egyik legjelentősebb alkotója, Döbrei Dénes színész, Bori Imre, Thomka Beáta, Pécsi Györgyi irodalomtörténész, továbbá Ilia Mihály irodalomtörténész is, aki levelével ösztönözte Ladik Katalin regényes élettörténetének megszületését. A közvetett szellemi jelenlét képviselő szerzők közé tartozik egyebek között Edgar Allan Poe, William Blake, Hugo von Hofmannsthal, Lewis Carroll, James Joyce, Oscar Wilde, Franz Kafka, Samuel Beckett, Jean-Paul Sartre, Sigmund Freud, Antonin Artaud, Kurt Schwitters dadaista képzőművész, Kassák Lajos, József Attila, Hamvas Béla, Weöres Sándor, Andy Warhol, Nick Cave és Charles Bukowski, de felbukkan például Carlos Castaneda antropológus neve is, akinek a mexikói varázsló hagyományokról szóló írásai is beépülnek az élettörténetbe. Ez a névsor is sejteti és kirajzolja azokat az avantgárd és neoavantgárd irányzatokat és tájékozódási pontokat, amelyek hatására a Gesamtkunstwerk-ként felfogható életút formálódott.

A könyv sokféle műfajú alkotást ötvöz, ugyanis a történetek hitelességét alátámasztó dokumentumok (napló, levelek, képeslapok, vonatjegy, plakátok, fényképek) mellett abszurd és szürreális elbeszéléseket, álomleírásokat tartalmaz, továbbá lettrista hangkölteményekkel, a komputerművészetbe sorolható, számítástechnikai kódokkal tűzdelt szövegekkel (mint amilyen a *Zene húros hangszerekre* című „kompozíció”), az akusztikai és vizuális elemeket is ötvöző konkrét költészeti alkotásokkal találkozhatunk (mint például a horvát fizikus, Nikola Tesla által ihletett „audiovizuális oratórium”, a *Tesla*), emellett Ladik Katalin performanszainak, rádió- és televízió interjúinak leírását is megtaláljuk. Felfedezhető a neoavantgárd „üvöltés”- vagy „kiáltás”-irodalom, a beatnemzedék hatása is, amelynek tagjai amellet, hogy egy anarchista

mozgalmat képviseltek, vonzódtak a ritmus és a zene elementáris erejéhez, továbbá az egyéniséget korlátozó és elfojtó társadalommal szemben álló neoprimitívizmushoz is, amely a misztika, az ősi és népi szürrealizmus, a gyerekkor és az ősköltészet világát kínálta a civilizáció vívmányai helyett. A regényben ennek példája, hogy Ladik Katalin előadóművész egyfajta sámánasszonyként jelenik meg, ezenkívül világlátásában a mese, a mítosz és a babonás hit is szerepet játszik, a zenének pedig központi jelentőséget és mindent átható szerepet tulajdonít: „zenéről csakis olyan emberrel lehet beszélni, aki felismerte a világegyetem értelmét. (...) egy jó rendet tartó korban a zene nyugodt és derűs, a kormányzás pedig egyenletes.” (41) Megtudjuk, hogy már gyerekkorában értette és beszélte a „Fényvilág” nyelvet, és ahelyett, hogy zenélt volna, ő maga vált hangszerré és muzsikává. Mindez hangsúlyozza a nem verbális kifejezésformák szerepét is az életműben, továbbá a totális művészetről alkotott neoavantgárd elgondolást is tükrözi, amely a művészet és az élet azonosságát hirdeti.

Ezért nem véletlen, hogy az 1960-as években Ladik Katalin a létezés pillanatnyiságát és megemeltettségét hangsúlyozó ritus, a performansz egyik első képviselője volt a Vajdaságban. Ebben a műfajban ugyanis a performer nem mint szerepet játszó színész áll a színpadra, hanem a saját nevében, művészként és civilként egyaránt jelen van, az előadás szintén a művészet és az élet azonosságán alapul. Ugyanakkor arra is több helyen utal a történet, hogy a szürrealis jelmezekbe felöltöztetett és a lemeztelenített, erotikus test performanszai az önmegmutatás vágyából is fakadnak, ezzel is magyarázható, hogy Ladik Katalin egyik alteregójának, az Üvegezőnőnek üzlete a „Nárcisz képkeretező és üvegező” (119) nevet viseli.

Az asszociatív szerkesztésű szövegben utalás található Ladik Katalin költészetének szimbólumvilágára (mint például a „kis piros buldózerék”, az „ezüstbicikli”), a sokszínű balkáni kultúrához, a földrajzi helyekhez és a tárgyakhoz való szubjektív viszonyára, amint a tárgyak egy belső világ részeként önálló jelentést kapnak. És bár a szubjektív világ ábrázolása hangsúlyosabb a kötetben, a társadalmi jelenségekkel szembeni etikai állásfoglalásra is akad példa: „Az emberek gondterhelten, szemlesütve járnak, egymás agyát fürkészik, számon tartják, ki melyik politikai pártnak tagja. Sokan strucc módjára homokba dugják fejüket, ivásba vagy alvásba menekülnek (...) Döbbenettel nézzük ezt a hatalmas örvényt, a kozmikus fekete lyukat, amely egyre nagyobb szívóerővel söpör magába mindent, ami a tisztességet, az emberi méltóságot, az őszinte barátságot jelentette.

Európa is döbbenettel és tehetetlenül nézi ezt a mindent magába szűrő örvényszörnyeteget.” (99)

A műfajok és a szövegek, az álom és az ébrenlét, az országok és a kultúrák közötti átjárás mellett arra a párbeszédre is reflektál az *Élhetek az arcodon?* című kötet, amely Ladik Katalin életszerpeit, külső és belső élete között jött létre, illetve a kötet kísérletet is jelent arra, hogy változatos formákba öntve megragadja egy művészi életút gondolatainak és eseményeinek pillanatnyiságát.

(*Nyitott Könyvműhely*, 2007)

Ócsai Éva

Könnyedséget gyarapítani a szívben

(Báthori Csaba:
Haluc Aron dolgozatai)

E sorok írója botor határozottsággal vélte úgy: Lackfi János *Halottnéző* című regénye után 2007-ben már nem érheti meglepetés. Olyan jóleső semmiképpen. Tévedett, persze. Igaz, nem számíthatott arra, hogy – a versek, fordítások, kritikák és esszék hosszú sora után – Báthori Csaba alkotói műhelyéből egy prózaremek készül kikerülni.

Báthori könyve két részben („Első” és „Második füzet” cím alatt) összesen ötven szöveget bocsát közre. Miután az egyes darabokkal az *ÉS* „Tárcatár” című rovatában lehetett időről időre találkozni, adná magát a feltételezés, hogy tárcák, tárcanovellák szerkesztett gyűjteményével van dolgunk. Nem is tévednénk nagyot, ám ezzel csak közelítenénk a valóságosabb műfaji arculathoz. A *Haluc Aron dolgozatai* ugyanis vallomásos tárcanovellák olyan sorozata, amely alakilag a naplóregénynek kerül rokonságba, mélyebb rétegeiben pedig a fejlődésregény műfajjegyeit veszi föl. (A mű maga nem jelöli önnön műfaját; a fülszövegbéli szerzői bibliográfia az óvatos „Próza” megjelöléssel él.)

A műfaj kérdését árnyalja, hogy a kerettörténet értelmében iskolai (bár otthon készített) fogalmazásokról van szó. (A régi iskolás füzetek küllemét idéző s emiatt színpnek csak alkalmi jóindulattal nevezhető lila borító is ezt az elképzelést hangsúlyozza.) Ez azzal jár együtt, hogy a beszédmódot óhatatlanul egyszerre hatja át a naplószzerű személyesség igénye és a megfelelés kamaszos vágya. A fogalmazások szerzője, Haluc Aron az első sorok írásakor még általános iskolai tanuló, az utolsó lapokon tizenhét éves gimnazista. A személyiség fejlődése szempontjából kiváltságos életszakaszban követhetjük tehát nyomon, mi történik vele, benne és általa;

pontosabban: hogyan alakul, hogyan alakítja azt a nyelvet, amely a történeteket elmeséli, s amely nemcsak a megtörténtek emlékezetét: őt magát, az elbeszélő ént is alakítja. Éltre alakítja, létre formálja: megteremti és teremti, szakadatlanul s menthetetlenül. A fölütést idézzük: „Ezt a jegyzetfüzetet, ezt karácsonyra kaptam. [...] Nem kérdezek semmit és senkit, abból áll az én életem. Ha beleírok, leszek valaki, mondom.” (7)

A gyermek-elbeszélő narratív fogása nem új eszköz, irodalmunkban sem. Egyebek mellett ebből nyerte kivételes esztétikai erejét a *Sorstalanság*; a *Halottnéző* bonyolultabb narrációs rendjében is ez a meghatározó elem; s Agota Kristof (Kristóf Agota) *Trilógiájának* narratív és retorikai sajátosságai is eszünkbe juthatnak. (Ez utóbbi tómondatos technikájával rokon némiképp a kezdetben egyszerű mondatokat próbálgató Haluc fogalmazásmódja is.)

Az önértés finom elmozdulásai, az önmegalkotás tanulhatatlan műveletei – s mindez az íráson, a megfogalmazáson, a saját nyelv keresésén-kimunkálásán keresztül: ez a voltaképpeni tárgya és tétje a műnek. Mert közvetlen tárgya, választott témája is van az egyes írásoknak (a család és a család csonkossága; az albérteli lét s a költözések viszontagságai; nyaralás a vidéki rokonoknál; karácsony, osztálykirándulás, szerelmek, minisztérium és álmok), ám minden mondat és minden szöveg arra mutat: itt a valódi anyag az elbeszélő maga, a fáradtságos elszántsággal kimunkált nyelv pedig „használojának” megmunkálásában tölti be legfőbb funkcióját. Nyíltan efféle önreflexiók árulkodnak erről: „Mindent megtehetek, mindent rögzíthetek. Még azt is, hogy hiszek Istenben, anyában.” (135); „Őszintén kell fogalmazni, különben nem sikerül a fogalmazás. Ideírok szavakat, de lehet, hogy tévedek. Igazítsatok ki, igazítsatok meg. Csak úgy tudok szeretni, ha nincs nálam az igazság.” (206); „Nem kerülöm a szavakat, amelyek jelentenek valamit. Minden, amit sokan leírnak, megszűnik egyszer, hamarosan. Azt írom le, amit majdnem mások is el tudnának mondani. Súlyos vagyok, és félreeső.” (241)

A kötet nyelvezete, úgy érezzük, új minőséget hozott Báthori pályáján. (Első olvasástapasztalatunk alapján: voltaképp kortárs prózánkban is.) E nyelvezet nem föltétlenül képekben tobzódó, mint helyenként az esszék nyelve, s legkevésbé sem enigmatikusán zárt, mint gyakran a versek dikciója. Más logikát követ, más irányokat nyit. Miben látjuk sajátosságát? A szókinés több regiszterből építkező s egyedi képzések és összetételek révén is emlékezetessé emelkedő gazdagságában; a mondatok benső ritmusában s a mondatfűzés poétikus szerveződésében; mindenekelött pedig a retorika, a beszédmód, a szórend külö-

nösségében. Akárho a gyermeknyelv találekony esendősége és a lírikusi észjárás esendő találekonyasága között helyezkedne el ez az alkotómód: az anyanyelvet írásos önmegnyilvánításra és *létmeghatározásra* főhasználni igyekvő kamasz alakja éppoly hitelesen rajzolódik ki előttünk, mint a költői megszólalás magasabb eredőjével bizalmasabb viszonyt ápoló íróé, költőé, művészé. Haluc Aron az anyanyelvhez is, mint lényegében mindenhez, az idegen jelenségeknek kijáró, tartózkodó kíváncsisággal közelít; küzd vele és bízik benne, életet remél tőle, miközben életét bízta rá. (Kétségtelenül távoli, de talán nem elkapkodott példákkal, s inkább csak jelzesszerűen: Hölderlin és Rilke versbeszéde, az utóbbi idők magyar irodalmából pedig Kalász Mártoné érezhető ennyire lényegét tapintónak, jóllehet éppen *grammatikai eltapintásokon* keresztül bontja ki magát. Prózaí analógia gyanánt Robert Walser finoman álomszerű mikrorealizmusára érdemes hivatkoznunk – akinek *Fritz Kocher dolgozatai* című művére éppen Báthori utal, kritikai írásaiban több helyütt is.)

A recenzens egyetlen vonatkozásban érez valamelyes bizonytalanságot. Egyelőre nem tudja ugyanis eldönteni: a föl-fölbukkanó vendégzövegeknek érdemes-e, szükséges-e jelentőséget tulajdonítani. „[A] város pereme” (26) s a „milyen volt szökesége” (30) ilyen zöveghelyek; de akár a Jákob tanár úr szavajárásaként földidézett szófordulat, a „bizonyos értelemben” (53) is köthető textuális előzményhez: „Bizonyos értelemben Jacob [!] Horner vagyok” – kezdődik John Bart *Az út vége* című regénye...

A nyelv fontosságáról beszéltünk, de ettől természetesen elválaszthatatlan az elbeszélő főhős alakja, alkata, jelleme. Helyszín és idő: Dél-Dunántúl (elsősorban talán Mohács), az 1960-as évek vége s az 1970-es évek első fele. Haluc Aron anyjával él, apja – kőszá és kényszeredett együtt-léteket leszámítva – jobbára csupán a tartásdíj formájában ad hírt magáról. A „törvénytelen” gyermek felemás társadalmi státusa, a szegényes élet-körülmények, a szociális hiányok és lelki törések együtt vezetnek a személyiség válságához, az én-kép zavarosságához, az önértés *ártatlan műgonddal* zövegesített dilemmáihoz. (Lásd például: „Szeretek tanulni könnyen, futbalozni, a lányokkal messze szokellni, istent elképzelni, meg snürozni. De tudom, hogy sokat kell még kóborolnom. Anya melegít, mint a láng. Apa éget, mint a láng. Én meg csak viszketek köztük, mint egy gyógyíthatatlan seb.” [64]; „A görcsöt, amelyet szülem kötöttek belőlem, hosszan kell bogoznom. [...] Mérges szeretet, ez a címerem.” [214])

Apa-regény – a hiányzó Apával a rejtett középpontban? („Most nem beszélsz velem, Apa. Később pedig

nem beszélsz majd belőlem.” [153]) Igen is, nem is. Hiszen legalább ennyire lényeges szereplője a könyvnek az Anya – akihez legalább ennyire bonyolult, ellentmondásokról (s az ellentmondásokot felülíró ellentmondásokról) sem mentes kapcsolat fűzi a főhőst: „Mintha olyan hajón élnék, amelyek valamikor majd sebbik partot ér. Ezt azért gondolom, mert másnaponta erős imbolygást érzek. Meg azért is, mert semmihez nem szoktam hozzá évek óta. Mamához, jó, hozzá odaköt a szeretet, amit a templomban tanulok. [...] Félek a hidegtől, a barátoktól. Mama meg, látom, fél mindentől.” (28) (Kézenfekvő, túlságosan is kézenfekvő volna e ponton a József Attila-i anya-képre hivatkoznunk. Am ez, ha csak egy mondatban is, alighanem elkerülhetetlen. Amint átmeneti érvénnyel olyan szerzői életrajzi tények is föltűnhetnek az értelmezés látókörében, mint Báthori Csaba mohácsi születése, illetve másfél évtizednyi tartózkodása idegen nyelvi közegben, Ausztriában.) Akkor tehát: családregény? Körvonalaiiban legalábbis? Talán. És – mint fentebb megkockáztattuk – napló- és fejlődésregény; egzisztencialista nyomatékokkal s nyelvkritikai elmélyültséggel. Ami biztosnak tetszik, s amit a fülszöveg is állít: próza. Am olyan próza (míves és fajsúlyos, kíméletlen és megrendítő), amelyet kedvünk volna költészetnek nevezni. Mégpedig a legnemesebb fajtából valónak. Erre s a korábban mondottakra példaképpen még néhány mondatot idézünk; jószerivel találomra, mégis a találat biztonságával (amelyet a mű egyenletesen magas színvonalá szavatol). Ha nem a legüdvösebb kritikai módszertan eszközéhez nyúlunk is ezzel, reményeink szerint mégsem lesz, mégsem lehet haszontalan szemelvényes ismertetőt nyújtunk abból, ami különben bont-hatatlan és egész. Csak hogy lássék: a nyelvről, az írásról, az énről és a másokról, a hit, a bizalom, a félelem és a megértés lélektanáról, minde-nekelőtt pedig a magány és a szeretet örökké bizonytalan létmódjáról mifé-le mondatok és miféle csöndek útján beszél Báthori és/vagy Haluc és/vagy a nyelv:

„Szeretek könyörületesen járkálni az állatkertben. Az állatok a testvéreink. Négy lábón járó felebarátaink.” (51)

„Hajnalban, amikor még senkit se láttam, kész vagyok a jóra.” (133)

„Én nem arra ébredek, hogy megszülettem. Én arra ébredek, hogy mások születnek helyettem. És ebben szenvedek fél évszázada. Ja, még csak tizenégy vagyok, tizenöt. De öreg vagyok, érzem a szerelemben.” (133)

„Valahogy lenni kell, mindig a létezés éghajlata felé kell görgetni a megsemmisülés vágyait is.” (145)

„Úgy tűnik, a betegek többet gondolkodnak, mint a kerítésen kívül, mindenesetre kedvesebbek a csend-

ben. Ők nem igyekeznek sehová, várják a betegségük elkallódását és a doktorok szeretetét. A járásukkal imádkoznak.” (155–156)

„Anyá nincs itthon, csak én a szempillámmal.” (167)

„Nekem az olvasás nem esik nehezemre. Azért nem ismerem részletesen a tájakat, az embereket, mert olvasok. Nem kell beszélnem velük, és közben megerősítem magamban az egyenrangúságot.” (177)

„Mit is tudnék felkiáltani, ami nem a szenvedéshez tartozik? Könnyedséget kell gyarapítani a szívben.” (209)

„Talán ha megértenék egy valakit, szólhatnék istennel is. Enélkül nem megy a másvilág. A másik világ a másiban lakik. Ha azt meg tudod közelíteni, akkor a magasság sem marad titok. A közelség a magasság. Csak néhány félreértés, és elmúlunk, és múltunkban élünk tovább.” (210)

„Egy kicsi kell, talószínű, gonosz-ból, szépből, Anyából, Apából, mindenből, hogy ne érezd magad túl messzinek a többiek között.” (238)

„Semmit nem ismerek fel közvetlenül. Bamba bohóc vagyok, akit hőmpölyget a részvét.” (240)

A *Haluc Aron dolgozatai*-val nagyjából egyidőben került a boltokba Báthori Csaba kétkötetes, nagyívű esszé-válogatása, a *Játék sötéttel* (Bp., Napkút, 2007). Ebben számos írásnak kifejezett tárgya az irodalom, az irodalmiság, az irodalmi kultúra, illetve a saját alkotói gyakorlat természeté, az irodalomról való gondolkodás személyes nyomatékai. Olvashatunk négy interjút is a szerzővel; ezek egyikében Báthori így vall: „Nem elsődleges céloom a tabuk döntőgetése. Egyszerűen szeretném megtalálni azt a nyelvet, amely képes új érzelmi sávokról, eddig szavakkal másképpen megvilágított élethelyzetekről, belátásokról botrány nélkül beszélni. Ami az élet része, arról beszélni kell tudni. [...] Olyan művészi higiénia helyeselnék, amely nem halasztja el és nem ruházza másra a tisztá beszédét. Az a gondom, hogy valahogy közvetlen legyek. Hogy valahogy legyek.” Idéz-nünk kellett ezt az ars poeticát, hogy megállapíthassuk végül: ez a bizonyos nyelv, ez a „művészi higiénia” való-sággá lett. Harmadfélszáz oldalas, de beláthatatlanul tágas valósággá.

Kitüntető öröm kézbe venni.

(*Új Mandátum*, 2007)

Halmai Tamás

Megélt idő

(Kőrösi Zoltán: Milyen egy női mell? – Hazánk szíve)

Régi igénye a magyar irodalmi életnek, hogy megírásra kerüljön a huszadik század Nagy Magyar Regé-

nye, amely iskolai tananyaggá emelve nemzedékek közös olvasmányélményévé válhat és meghozhatja a nagy áttörést a nemzetközi porondon is. Hogy *Kőrösi Zoltán* regénye lesz-e ez a bizonyos Nagy Regény, azt az utókor dönti el. Az mindenesetre elmondható a *Milyen egy női mell?*-ről, hogy régóta nem kísért regényt ilyen viharos léptékű és szinte egyöntetűen pozitív kritikái és médiavisszhang. A magyar könyvkiadás utóbbi évtizedének egyik érdekes – ugyanakkor szükségszerű – fejleménye a nagyregények iránti, gazdasági motívumok által gerjesztett olvasói éhség. Ez a fejlemény azonban örvedetesen befolyásolta a legújabb regényirodalmat. A monstre, a teljesség igényével felépítő regények konjunktúrája számos olyan alkotással ajándékozta meg az olvasókat, amelyek szinte már a megjelenésükkel egyidőben klasszikussá váltak; elég, ha csak *Vámos Miklós Apák könyve* című családregényére, *Spiró Fogságára*, *Závada Jadvigájára* gondolunk. Kétségteljesen részben ez a légkör alapozta meg Kőrösi regényének fogadtatását, amely rövid úton felzárkózott a fent említett szépirodalmi sikerkönyvek sorába, sokadik kiadásával és nemrégiben megjelent hangoskönyv-változatával.

A *Milyen egy nő mell?* szinte már megjelenésekor predesztinálva volt a sikerre: a Kalligram igényes és profi kiadói munkája igényes és profi tartalmat reprezentál. Kőrösi regénye nyelvtanilag rendkívül kimunkált és átgondolt, szerkezete arányos és pihentető, regényírói hitelességét meggyőző részletgazdagság jellemzi. A folyamatosan előrehaladó, mégis körbe-körbe járó regényvezetés is húzza magával az olvasót. A *Milyen egy női mell?* műfaját tekintve a két leggyakoribb meghatározás a *szerelmesregény* és a *családregény*. És hát tulajdonképpen mindkettő és egyik sem. Nem kimondottan szerelmesregény, hiszen nem egy nagy szerelmet állít középpontba, ahogy az ilyen könyvek általában, hanem sok-sok nő sok-sok szerelmét, és nem is családregény, mert nem egyetlen dinasztia történetét beszéli el, hanem három család (egy morvaországi sváb, egy galíciai zsidó és egy alföldi parasztsalád) történetét írja egybe. Ugyanakkor kétségteljesen szerelmesregény abban az értelemben, hogy szerelmes embe-kről (nőkről) és szerelemről szól. Szól a testi szerelemről, szól a test nélküli, tiszta és beteljesedés nélküli szerelemről, a test és lélek klasszikus problematikájáról. „Az lenne jó, ha nem kellene test a szerelemhez?” – áll a kiemelés a kötet hátsó borítóján. Szerlem test nélkül: lehetséges, érdemes, jó dolog ez? Lehetséges-e túlélni egy ilyen szerelmet? Vagy akár örömet, boldogságot is szülhet az ilyen szerlem? Képhet-e a lélek a testből és élheti-e e saját önálló, boldog életét? Vagy éppen fordítva is

feltehető a kérdés: élhet-e a test lélek nélkül? „Hiszen van úgy, hogy a lélek kiröppen a testből, elenyészik, mintha soha nem is lett volna, de a test azért még tovább él, lélegzik, mozog, teszi a dolgát, mert az akarát helyett a zakarta idő mozgatja már.” Idő. „Az időt nem túlélni, hanem megélni kell.” Az idő kérdésköre, mely annyira izgatja Kőrösit: a folyamatos idő, a „kizökent idő”, a külön bejáratú, személyes idő, a párhuzamos idő, a körkörös idő. Ezeket a fogalmakat járja körül a szerző, ízlelgeti, forgatja, kombinálja abban a hitben, hogy így talán többet tud meg erről a rejtélyes tényezőről, s a regényszerkezetben is központi szervezőelvű emeli. A rendre vissza-visszatérő mondatok, amelyeket akár kulcsmondatokként is értelmezhetünk, eleinte a kontinuitást, egy idő után azonban a szöveg tematizálását szolgálják, időről időre ráerősítve bizonyos mondanivalókra. Ugyanakkor szolgálva egyfajta periodicitást is, mely a Kőrösiéhez hasonlóan átfogó (mintegy kétszáz éven átívelő) „családregények” esetében megszokott írói eszköz, s amely periodicitás kézenfekvőnek mutatja számunkra a párhuzamot *Márquez Száz év magányával*. A körköröség, az önmagába makacsul visszatérő idő és motívumok egyfajta permanens jelenvalóságot éreztetnek, mint a lemezjátszón időközönként visszaugró tű. A körköröség, a magába visszatérő jelleg, melynek legerősebb szimbóluma a generációkon át öröklődő, levélfonatokkal díszített ezüst karperec, mely sajátos vándorútjánál és önmagába fonódó, indázódó alakjával is felmutatja az elbeszélés e központi jelentését. A vándormondatok, vándormotívumok, melyek hol az egyik, hol a másik család, szereplő életében kapnak kiemelt szerepet, általánosítják az egyéni történeteket és az egyéni mondanivalókat. Hiszen az élet mindenhol ugyanúgy zajlik: akár a poros alföldi városkában, akár a világváros épülő Budapesten. Hiszen az emberek ugyanazoktól a gondoktól szenvednek, nemtől és kortól függetlenül: szerelem, szerelemföltés, a szerelem elvesztése, az idő könyörtelen folyása, a test öregedése.

Kőrösi regényfigurái éppen ezért kétdimenziósak. Tudjuk, hogyan néznek ki, tudjuk, mi mozgatja őket, tudjuk, mi történik velük, és ezáltal megy előre a regény, személyiségükről, életükről, énjükről azonban csak kevés igazán emberi és megkapó részletet tudunk meg. A szerelemnek magát odaadó nő minden korban, a világ minden táján ugyanolyan. A szerelem milyensége változhatatlan. A kétszáz évnyi magyar történelmet mindvégig női szemszögből, pontosabban a szerelmes női lélek szemszögből ismerjük meg, a férfiak csupán epizód szereplők: feltűnnek és eltűnnek, szeretnek és megcsalnak, jelen vannak vagy éppen távol, nevük és személyük azonban behe-

lyettesíthető bárki máséval. Ezek a nők olyannyira tiszták, érzékenyek, odaadók és türelmesek, hogy – bár kellemesen megnagyítóató a gondolat, hogy a nők tartják egyensúlyban jó és rossz között billegő világunkat – a könyvet letéve csalódottan vesszük észre, hogy a valóságban ennél sokkal árnyaltabb a kép. Ezért aztán helyesebb úgy értelmeznünk Kőrösi nőalakjait, mint a nőiség, a nőiség több szereplőre hangszerelt, vegyítiszta ideáját, amelyet már feltétlenül szépnek és nagyszerűnek érezhetünk. A nőiség és nőiség etikai és esztétikai szinten is meg-elevenedik a regény lapjain, de nem lenne teljes a kép, ha Kőrösi (a kissé félrevezető és sokat ígérő címnek is eleget téve) nem juttatna szerepet az erotikának és a szexusnak. A mai prózaírodalomban már-már kötelező jelleggel kap hangsúlyos szerepet a szexualitás és az ehhez kapcsolódó gyakran explicit leíró nyelvezet. A szerző azonban – üdítő módon – nem hódol be a trendnek és éppolyan szemérmesen nyúl a témához, amilyen szemérmesen az általa újraalkotott kor erkölcsi megkívánják. Hogy ez az úriemberekre jellemző férfiszemérmegnyilvánulása-e vagy tudatos narrációs eljárás (minél előbb haladunk ugyanis a történetben és időben, annál erőteljesebben jelenik meg a szexualitás, és a kifejezés is annál konkrétabb), nehéz eldönteni. Mindenesetre az olvasóban nem marad kielégítetlenség, a sikamlós jelenetek helyett ugyanis kárpótolnak a szépen felépített eufémizmusok. Kőrösi belehelyezkedése a női szerepekbe, és az általa, személyén keresztül átszűrő női látásmód szöveggé alkotása írói próbáló feladat, amelyet kétségteljesen sikerült megoldania: a *Milyen egy női mell?* – *női regény*. Még inkább *nőregény*, és ezzel talán sikerült is feloldanunk a fentebb már tárgyalt műfaji problematikát. A szexualitást durva nyíltsággal ábrázoló leírás amúgy is életidegen lett volna a regény nyelvére a szó nemes értelmében vett klasszikus szövedékében. Jóllehet Kőrösi sok olyan megoldást alkalmaz szövegi szinten, amely egyértelműen a modern regények sorába helyezi a *Milyen egy női mell?*-et, az elbeszélés linearitása, nyugodtan haladó tempója és az a gondosság, melyet minden egyes szó sejtet, mégis a klasszikusokhoz hasonlítva a szerzőt. Ezért is bosszantóak a számos helyen előforduló nyomdahiábák, és a ritkán (tényleg ritkán) érthetetlen módon keresetlen mondatok, amelyek – ha csak egy perc is, de – kiszakítanak az olvasás bensőséges folyamatából. A kiadói munka minden egyéb tekintetben kimondottan igényesnek mondható, a kötet kiállítás esztétikus, jó kézbe venni, és sokáig elidőz az ember a borító alakjain is, amelyek közül egyikben félreérthetetlenül a regény elején szereplő Flaschner

Jánosra ismerünk – ezzel is erősítve bennünk az érzést, hogy komplex könyvművészeti termékkel állunk szemben.

A könyv egyik legmegkapóbb vonulata az író és a szereplők viszonya a Városhoz, Budapesthez. A történet nagyobbik részében Kőrösi azt a fajta sajátos nosztalgiát kelti fel bennünk, melyet az iránt a régi Budapest iránt érzünk, melyet nem is ismertünk. Mikrokozmosz-teremtő képességei révén a barnás monokróm képeslapok világát eleven városrá rendezi be számunkra az író, utcáit, embereit, ruháit, járműveit és hangjait csak elképzelni tudjuk, de jólesik ez a képzelődés. A szöveg folyamatában, állandó jelenvalóságában látattaj Budapestet, előttünk épül, változik, váltogatja arcait és hangulatait. Aprólékos, mégis izgalmas leírásai *Doctorow* milió-újratereztő bravúrjait idézik fel. Sokféleképpen van jelen Budapest: mint díszlet, mint érzés, mint a történések néma és kitarató tanúja, mint hangulat. A Körúton csilingelő villamos, a Duna felől fűvó szél és még számtalan olyan visszavisszatérő momentum, mely *othont* ad a történetnek és szereplőinek.

A Milyen egy női mell? manapság az egyik legtöbbet tárgyalt regény. Népszerűsége a megjelenés óta töretlen, így kétségkívül olyan könyvről van szó, amely mellett a kritika sem mehet el szótlannul (nem is megy). Értékeinek, maradandóságának megítéléséhez azonban több mint egy év távlatából még sincs meg a szükséges rálátásunk. Annyi azonban bizonyosan elmondható, hogy az eddig tíz kötetből álló életművet jegyző Kőrösi Zoltán a nemrégiben elnyert József Attila-díjjal, legutóbbi kötetével, a *Budapest, nővárossal* és e mostani regényével belépett a kortárs irodalmi Aranycsapatba és beérkezett írónak számít a hazai irodalmi piacon. Életművének eddigi csúcspontja után pedig fokozott érdeklődést kelt az olvasókban: mivel tud megfelelni a jövőben a Milyen egy női mell? színvonalának és sikerének?

(Kalligram Kiadó, 2006)

Falvai Máttyás

Remake és retus

(Prágai Tamás: Pesti Kornél)

A reklámok, a fejlécek, az egy-két szavas főcímek korában a szerző, Prágai Tamás igencsak felhívta könyvére a figyelmet a kötetcímmel. A megkerülhetetlen allúzió Kosztolányi híres művére még az átlagolvasónak is felkelti érdeklődését, hiszen az Esti Kornél-elbeszélések egy-két darabja még kötelező olvasmány a középiskolákban. A Pesti Kornél névjáték rabul ejti ezt a negyedfélszáz oldalt, s rögzített fókuszpontként irányítja az értelmezéseket.

A könyv műfaját meghatározni legalább annyira nehéz, mint a Kosztolányi-műét. Elbeszélés-füzérnek, de akár laza szerkesztésű regénynek is tarthatjuk. A kortárs regények idő-és térkezelési technikáit figyelembe véve megkockáztatható, hogy nem is laza szerkesztésű, hanem elliptikus szerkezetű. Az egymást követő, önálló címekkel ellátott – tehát elbeszéléseként is funkcionáló – részekből egy nagyobb epikai egység is kibontakozik, amely az alteregó, Pesti Kornél bemutatkozásától annak végső narratív felszámolásáig tart. Fontos, hogy immár – mondjuk, hogy egy posztmodern fordulat után – a főszereplőt nem kell életrajzi-referenciális értelemben eltávolítani a világból (például meghal vagy egy mitikus téridőbe távozik), hanem lehetőség van narratív felszámolására is, amikor az elbeszélés módjában tűnik el a főszereplő subjektuma az egyes nézőpontok, beszédmódok között. Ezt a folyamatot már a kötet elejétől kezdve erősen érzékeljük, az egyes szám első, harmadik, és – az olvasót is bevonó – többes szám első személyű megszólalásmódot rendre váltogatja és keveri egymással a szerző. A főhős ilyen módon az első szövegegységtől kezdve a subjektum elbeszélhetőségének kérdésessége és egyfajta valóságreferencia által egyszerűen nyer alakot.

Ez a valóságreferencia azonban csak az olvasók egy rétege számára lehet ismerős. A fővárosi irodalmárok részben bohémnek, részben lepukantnak tűnő világához tartozik a főszereplő. Állandóan pénziánnal küzd, és eközben egzisztenciális alapviszonyának fő filozófiai kérdésein töpreng. Élhetetlen, de mégis túlélő. Önmagát pusztító lelki alkata erősen depressziós. Leginkább a vágy hajtja előre, s e vágy tárgya a művészetlettől a füstölt kolbászon át a női bájakig szinte mindenre kiterjed, ám magának a vágyának a beteljesülése majdnem mindig elmarad. A lepusztult környezetben tengetett, kisszerű élet áll szemben a vágyott teljesség aranyfüstjével. Eddig a pontig egy jól követhető lélektani szerkezet bomlik ki a szemünk előtt, amely valóban lehetőséget ad a Kosztolányi-örökség folytatására. A probléma akkor kezdődik, amikor a műbe új szálként egy domináns epikai cselekménysor is keveredik, ugyanis ez megbontja a lélekábrázolás egyenletes ritmusát. A helyenként valóban izgalmas cselekménybonyolítás éppen ellene hat a narratív szálnak, s megosztja a figyelmet a két tematikus mező – a történések és a lelki mozgások – között. E két szál mellé fonódik harmadikként az ezredforduló társadalomképének ábrázolása kisebb mozaikdarabokban. A szocialista rendszer átalakulása, az 1990-es évek utáni társadalmi változások finom, vázlatzerű jelzése, az ügynöktörténet felelevenítése manapság népszerű

alkotástechnikai megoldás, de éppen ebben, az inkább a belső mozgások líraiságára kiélezett regényben némi-keppen zavaróan hatnak.

Hasonlóan ambivalens az elbeszélések színképének kettőssége is. A költőként is komoly teljesítményt magának tudó szerző szövegében az erősen lírai elbeszélésmód sokszor nagyon szép és mély szöveget eredményez. Ezek intenzív, tartalmas megfogalmazásai egy-egy szituáció belső és külső állapotának. Másrészt azonban végig a szöveg során egyfajta narratori távolságtartás érezhető, az elbeszélésmód sokszor – mint egy filmforgatókönyv – kívülálló objektívként, katalógusszerűen írja le a szereplőket, sőt az eseményeket is. Lírai átfűtöttség és az objektív hideg csillogása – néhol szerencsés találkozás, néhol csak kellemetlen feszültség a két megszólalásmód között.

Az elbeszélés kettős módja, valamint a megidézett nagy elődök (Mikszáth, Krúdy, Kosztolányi, Tömörkény, sőt Csáth) írásaihoz való megőrizve megújító viszony kettőssége adja a könyvön végighúzóó ironia markáns jellegét. Itt újra el kell gondolkodnunk a kiindulópontunkon: vajon miért éppen most, a 21. század elején bukkann fel a Kosztolányi-örökség újraírásának, újragondolásának szándéka? Kétségtelen, hogy napjaink magyar prózairodalmának szembe kell néznie azzal, miként folytatható a nyugatos szerzők prózahagyománya. Az író helyzete nem könnyű, hiszen más az irodalom társadalmi kontextusa, nem beszélve a művek olvasottsági mutatóiról. Megváltozott az emberek érzékeléssztruktúrájának több fontos alapvonása, elsősorban a virtuális világ, a számítógép és az Internet elterjedésével. A Kosztolányi idejében nagyon népszerű lélekábrázolási technikák, a külső és belső világok analogikus összekapcsolása – elsősorban Freud nézetei alapján – mára már nagyrészt elavult az akkori elgondoláshoz képest. Az irodalmi hagyományhoz való viszony problémáit Prágai is témává teszi a könyvben. A *Talált gyerek* című elbeszélésben Kéry – Pesti Kornél barátja, ezzel együtt bizonyos tulajdonságait tekintve szintén a narrátor alteregójának is tekinthető – saját írásának és az elődök szövegeinek viszonyát a következő szavakkal jellemzi: „Nem vagyok pesszimista. De egyszer... egyetlenegyszer... életemben egyetlenegyszer: képzel magad a helyembe...! Ahogyan ott állok a szöveggel az ablak négy-szögében – és a napnál világosabban látom, hogy a nagyokat utolírni nincs mód; egy Móriczot, egy Krúdyt, egy Hajnóczyt; a mi nemzedékünk erre alkalmatlan. Elhatároztam, hogy kidobálom a könyveiket az ablakon, szó szerint, hidegen, kíméletlenül, számítván.” Számontartás, elszakadás. Ez a meghatározó viszony, amely Prágai Tamás új könyvét jellemzi. A tisztelet-

adás, de a főhajtással együtt annak a kijelentése is, hogy immár új idöket, újfajta irodalmat élünk.

A szövegből erősen érezhető irónia egyben önironia is, megkérdőjelezi a szerzői szándék komolyságát, s a történetek jelentésmezejét a játék irányába tolja el. Mintha minden szereplő egy nagy, össznépi társasjátékban venne részt, amelynek íratlan szabályait még maga a narrátor sem ismeri. A történeteken végig felbukkanó krimi-szerű szál, az ügynöki jelentések eltérő tipográfiájú szedése is ezt a nagy „kitalálós játékot” érzékelteti.

A játék irracionalitását akkor érezzük nagyon erősen, amikor a záró – nagyobb – elbeszélést, *Az átváltozást* olvassuk. A cím Kafka kisregényére utal, csak hogy itt éppen fordított irányban történik a metamorfózis, egy bogárból lesz ember egy váratlan csoda következményeként. A történet újrairása a kaffka abszurdnak, s eközben az alapviszony – az emberlétnek a bogárlét felől való értelmezése – kifordul helyéből. Az ember érezheti magát bogárnak, de milyen más érzés és gondolati struktúra, ha bogárként vesszük észre, hogy kezünk-lábunk nőtt. A szépirodalom évezredes hagyománya az állatmesék óta fordítva működött, s természetesen fogtuk fel, ha az állatoknak emberi tulajdonságai vannak. De miféle nyelvet használ az, aki bogárból lesz emberré? Ezt a hatalmas nyelvi lehetőséget sajnos nem teljes mértékben használja ki Prágai, a cselekményszál, a bogár-ember szerelmi kalandja nem hagy erre kellő teret.

A sok játék, irónia, a sokszor erősen referenciális utaláshálóval együtt nem mindig tud egyenesen jó poétikai teljesítményt nyújtani, de maga a próbálkozás feltétlenül elismerésre méltó, hiszen csak úgy születet új magyar próza, ha számot vetünk az elődöktől kapott örökség életképességével.

(*Napkút Kiadó, 2007*)

Thimár Attila

A világ mint akarat és képzelet

(Centauri: Pátosz a káoszban)

Álneves szerzőnk hol egy biblikus-babitsi Cethal gyomrába (*Leviatánia*), hol egy Jack London-i hőmezőre (*A magány és a misztérium gomolygása*) kalauzol bennünket. Akadnak elbeszélései, melyekben „kádári önkiről” vagy „a Volán távolsági járatáról” esik szó, ám bennük sem találunk közelebbi azonosításra alkalmas hely- vagy személynevet. A sűrű motívumhálóval kapcsolódó művek, műrészek az eltávolítás rendszerét építik ki.

Angolszász földrajzi neveket, mértékegységeket használnak – kelet-európai, hazai viszonyokra alkalmazva. Népvándorláskori népeket említenek jelenbeli társas szituációkban. Szociális-kulturális folyamatokat természet-tudományos, főleg biológiai, etológiai szakterminológiával írnak le. De kiről is beszélünk, ha mondandóját is csak körülírni tudjuk?

Centauriról, akinek munkáit egy sor rangos lap hasábjain fedezhettük fel, a *Holmin* és a *Kalligramon* keresztül épp a *Műhelyig*, s egyik művével (*Flaubert és a divat*) bekerült a 2007-es *Körkép*-be is, semmit sem tudunk azon kívül, hogy a '70-es évek első felében született (?), és egy „farmon”, gazdálkodóként (??) él. Ha végigolvassuk a *Ligetben* (első, rendszeres publikációs helyén) megjelent munkáit, 2006 áprilisában egy ló haláláról közölt leírásától – a *Gerbeaud a Golgotán* c. kötet megrendítő darabjától – erre rimelő elmúlás-történetéig (*Október végi férfi*; 2007. X.), akkor a témák és stílusok zavarba ejtő, az identifikációt csak nehezítő gazdagságával is szembeülhetünk.

Könyvében, amelyet a tehetségeknek önzetlenül teret adó Liget adott ki, szintén megfigyelhető a sokrétűség. A művet mégis számos elem fogja össze. Szerkezetiileg a tizenhárom írás 6+1+6-os struktúrát alkot: középtűt találjuk a címadó, naplójellegű írást, melynek négy fejezete közül a két szélső egy-egy, ellentétes karakterű zenésztörténet – művésznevvel és mise en abyme. A *Pátosz a káoszban* előtti-utáni 2x6 írás újra tükröszerkezetű: a *Massa Confusa I.* ill. *II.* címmel ellátott, komplex műfajú, bölcséleti, publicisztikai, kultúrkritikai, vallomások elemeket görgető egységek a végektől három, a középtől két munka távolságában állnak. Így a kirajzolódó felépítés [3+1+2]+1+[2+1+3] képletű.

Némely írásban összetettebb szerkesztés érvényesül. *A magány és a misztérium gomolygása* (talán egy nagyobb munka részlete) három cselekményszálát gombolyít egymásba. A jelenkori narrátor, Gerbeaud lova és kutyája, Seneca társaságában téli utazásra készül a városba [1]; felismeri, hogy a házát ostromló „hó ugyanaz, ami annak idején Masson konyhóját eltemette” a XIX. századi Alaszkában [2]; majd holapátjának hiányát „a framheimi farméval” veti össze: a XX. század eleji Antarktiszon, a Scott-Amundsen versenyfutás közegében találjuk magunkat [3]. A három századot és a Föld két pólusát – meg az elbeszélő mérsékelt övét – átfogó narráció követését nemcsak a helyszínváltás sűrű, utalásos jellege nehezíti (és teszi izgalmassá), hanem a három téli táj hasonlóság, egymásba tükröződött, viszonyukban elkülönülő karakterének összetettsége is. A földrajzi-biológiai környezet a *Pátosz* írásaiban központi szerepet játszik. Nem sem-

leges háttér, nem üres díszlet, hanem aktív erő: beleíródik a szereplők cselekvésébe, megnyilatkozásaiba, az elbeszélő hangfekvésébe. Összetartó eleme az attitűd is: Centauri – moralista író. Nem a XVII–XVIII. századi francia, inkább a XIX. századi orosz irodalom moralizmusa ez. Olyan, melyben az erkölcsi szándék elbeszélői tágassággal és cselekménybeli fordulatossággal együtt jelenik meg – nem az epikuságot kioltva, azt csak nemes retorikává stilizálva kap teret. Modern karakterű moralitás: inkább negatív-kritikai, semmint tradicionális affirmatív jellege érhető tetten.

Erős világtrend- és kultúrkritika, a fogyasztói életforma és a hatalmi (birodalmi) gondolkodás hol szarkasztikus ironiájú opponálása (pl. a kötetzáró, drasztikus *Pokolbéli lábbeliben*), hol antropológiai, evolúciós szemléletű elemzése. Nem gyengébb gúnnyal a bomirt kismemzeti látószög, az „*elmélyült avarok, olvasott avaristák vagy őshagyományörzők*” világlátásának megmutatása.

A magány és a misztérium gomolygásában sarkvidéki Saint-Exupéryként invokál himnuszt a felfedezői türelem és következetesség, „*ellenromantikájához*”, a revolúciót hatékonyságában felülmúló, mert természetű emberi evolúcióhoz. Persze, elandalodásra semmi ok! Amundsenék „*rideg, okos norvég brutalitása*” – „*a Világegyetem léptékváltásának*”, ennek a „*mindent és mindenkit egyaránt elbutító, gigászi fityisznek*” a megdacolása, a kollektív kölcsön visszaadási kísérlete kicsiben.

A moralitás természeti beágyazottsága mutatja: Centauri világlátása egzisztenciális, de nem egzisztencialista – alapja nem (poszt)humanista-történeti, hanem etológiai-evolúciós beállítódás. Több párhuzamot mutat az 1800-as évek, pl. Darwin vagy a romantika emberképével, mint Sartre-éval. Alapfelismerése szerint „*az állati létből sem tudtunk kilépni, de hűségesegek sem maradtunk hozzá; felemásak és befejezetlenek vagyunk – mint minden szörnyszülőtt*”. A sárkányfog-vetemény emberfaj képe a földhöz való hűsre felszólító filozófiai próféta beszédével száll vitába: „*Mi a majom az ember számára? Nevetség csupán, avagy fájdalmas szegény. És ugyanaz lesz majd az embert fölülmuló ember számára az ember is: nevetés, avagy fájdalmas szegény*” (*Így szólott Zarathustra*. Ford.: Kurdi Imre).

Ez megkérdőjelezi a könyv eddigi kritikáiban felbukkanó párhuzamot, mely a *Pátosz* szerzőjében Bodor Ádám, Dragomán György rokonát véli felfedezni. Az említett alkotók egy történelmileg és (történeti) földrajzilag körülhatárolható szociohistorikus létszituációt terjesztenek ki a természeti környezet egészére. Centaurinál ellenkezőleg: a romlott-csonka természeti lényként felfogott

ember egyes történelmi megjelenései esetlegesen és efemerek.

A *Pátosz a káoszban* végső távlat nem történelmi, nem is gaiai/földi, hanem univerzum-leptékű: „*a két távoli naphól kítűszentetett por-Babits és por-Centauri csillagporába (...)* Byron-bőrből varrt csizmában lépő újabb emberiség neurotikus asztronautáinak” perspektívája. Ismét az oppozíció a késő XIX. század heroikus, saját fájának bukásán is túllátó optimizmussával. A nietzschei embert fölülmúló ember paródiája a jóslat, mely szerint „*egyszer talán épp mi leszünk egy újabb dinó-divathullám minidínói*”. Az erő, mely holtunkban csillagporrá tüszent, nem az Akarat felébredő uraként, hanem vak eszközként ismerteti fel létünket: Nietzsche helyett Schopenhauer világmozgatója ez.

Az említett eltávolításmódok sem ahhoz kellene, hogy a kelet-középs-tb. -európai mizéria új, rossz közérzetű variánsát kódolják. A különbség itt nem a saját másságának kerülőútján vezet Narcissus patakjához, hanem az emberi másféleségben megbúvó, transzcendálhatatlan humán sajátosságok útjainak eredet-végpontjára nyitja szemünk: a princípium individuácionisnak az Akarat tengerén hányódó dióhéjnyi lélekvesztőjére.

A torzulásaikban is emberi alakok, a Moderátorok és Malájok, Morgenek és Antimonok feltűnése sem egy nacionális vagy regionális panoptikum megbővítése, hanem tágabb kontextus, egy Clavis Universalis része. A titkoké, melyeknek csak kezdete, hogy „*a Rend pusztán a Káosz leplezése*”.

A művek majd mindegyikét átszövő szorongás az értekező, publicisztikus írásokban meg is fogalmazódik, feltárja az egyetemesbe kódolt, a személy sorsát érintő aggodalmát: „*félek, a tudat utolsó villanása nem kerubszárnyak közé világít majd, üdvsóvár angyalok ölébe, valami fertelmes és szépséges isten csupasz combjai közé, csupán bonyodalmas, tekerő szerves-molekulák girlandjaira, amint hirtelen atomokra bomlanak; (...)*! Mert az anyag szadista alaptermészete ez! Engedi majd, hogy a tudat, egy Nemlétező, még egyszer, utoljára, az utolsó pillanatban lerombolja minden mítoszáit, s mielőtt a Valami semmivé válna, láthassa Semmiként önmagát!” A metafizikai nihilizmus e félelme áll együtt a természet – kanti – fenségével szembeni ambivalens kiszolgáltatottsággal, mely nemcsak egy hóvihar megélésében, hanem akár egy hatalmas fekete kutyaiban való „*növekvő félelemmel* [történő] *gyönyörködésben*” is manifesztálódhat.

Ha földi térhez kötjük, azt mondanánk: a *Pátosz* szerzője „óceáni” – nem pedig „kontinentális”! – író. Értve ezen nemcsak témáit, hanem költői képeinek, hosszú mondatainak, klasszikus szónoklatokhoz felnövő bekezdéseinek lélegzését, tüdőt fris-

sító és arcunkba sós-keserű tajtékok vágó hullámozgatását is. Az indulatmenetek, cselekményfordulatok mélyáramai sem taviak, beltengeriek itt.

A közös elemek harmadik szintjére, a szóművességre jutottunk: a nyelvi formálóerő bőséges, itt-ott túlhabzó áradásáig. A jelzők barokkos vagy szeccsziós bősége említést sem érdemel: a *Pátosz* „*kaszanyűgbükkönybe gablyodott réti zizegőtől*” „*zanzacipők zombihadáig*” züg, zeng, tekereg. A felsorolások, a természeti környezet ismeretét felhasználva, helyenként katalógusköltészeté válnak: egy mellékszereplő testvérpárról megtudjuk, „*hol lámpagombát hordanak, hol bodzavirágot, kamillát, gilisztaüző varádcicot, borsmentát, szurokfüvet, atracélt, farkasalmát, nadragulyát, hársvirágot, gyantát, sulyom- és fenyőmagot, csipkebogyót, kökényt, szedret, berkenyét, borókát és makkot; fűrj-, reznék- és hangyatojást, éticsigát, orvosi piócát, kecskebékát, rákot, darázs-fészket, varjúlábát, kócsagtollat*” – stb. A listázás éppígy képes felrajzolni a kidobott kínai férc-félcipők armageddonjának szerveződését.

A jó elbeszélő lírai szövegformálást prózába integráló törekvése a gondolati és formai ritmikusság, a hemzsegeő alliterációktól a szó- és szószervezet-, mondatrész-ismétlésekig, tartalmi párhuzamokig ível. Előbbieknél megtaláljuk a szókezdő hang bekezdésnyi rímeltetését, de több betű egymásba fonódását is. Kiemelést érdemel szóalkotó hajlama: „*búnogritum*” (alkohol); „*zenebo-nagenya*”; „*szuszkrofa*” (< Sus crofa „vaddisznó”). Ennek alfaja a helynév-humor is: „*büszke végsővárunk (s most romhalom), Honhorotty*” – Kölcsey-parafrázis! –, míg egy „*alaszakai porfészek Fyrtifryrtiként*” mutat fityfirtytet a bornírt komolykodásnak.

A beszédmód sokszínűsége nem a kötetegység ellen hat, hanem színesíti, kifesti, kibővíti, megtestesíti azt. Flóráját, faunáját teríti szét. Éppígy a műfaj-imitációk: kérdőív, politikai kiáltvány/harci szónoklat/prófétai beszéd, hatósági jegyzőkönyv. Néha nagyobb léptékben komponál: *A romantikus szuszkrofa* egésze pl. az „*álmodozó aberráns, McBurney*” pusztulására írott zenekari variációsorozatként is olvasható.

Az eddig felhozott nevek és párhuzamok nem véletlenek: Centauri világirodalmi író. Nem rangot adunk, csupán alkotót jellemzünk ezzel. Átfogó beállítódást, amelynek párhuzamait a nagy északi és a tengeri (elsősorban angol-szász) íróknál kereshetnénk. Témaiban, de szemléletében is. A természet túlhatalmának megmutatásában, a vele zajló emberi küzdelem és együttélés olyan feltárássában, amely ezzel felhasználja a hominida alkotót is. Byrontól Melville-en és Strindbergen át J. Londonig számos példát találunk erre.

Biológiai-testi létezés és kulturális-

egyéni öntudat kettősétől szabadulni: a káoszi pátosz felfedezése közben erre nem sok lehetőségünk kínálkozik. Művében Centauri világokat teremt, amelyek káoszába kalauzolva, emberi pátoszt (szervenvedését, szenvedélyét) megtapasztalva, nyelvi erejét, invencióját, sokrétűségét mind ebben, mind abban – a szenvedés elmondásában is – élvezve, kívánságunk az: bárcsak folytatódna az utazás.

(Liget Műhely Alapítvány, 2007)

Ifj. Tóth-Barbalics István

Jugoszláv indián

(Lackfi János: Halottnéző)

Brezsnyev halála. Fantomas. Menő Manó. Simson motorkerékpár és Szokol rádió. Munkásörök. Iskolaköpeny és mozgalmi dalok. KISZ és *Kacsatánc*. „Blekkendekker”. Gombóc Artúr. Petrocelli. „Jugoszláv indián” (a keleti westernben). Depresszió, alkoholizmus, csonka családok. Wartburg. *Kék fény*, Szabad Európa Rádió, autókártya és bélyeggyűjtés, őrsők, majális, gombfoci és vetkőzős toll, párttitkárok és párttitkár-feleség igazgatónök, mecsboksz, kínai radír, Charles Bronson, Starsky és Hutch, „Onidün”, krétaacsikorgás, iskolai farsang és családi nyaralás... Ha Lackfi János semmi egyebet nem tett volna, mint hogy összegyűjti és elősorolja a nyolcvanas évek e jellegzetes kellékeit, jelenségeit és szereplőit – már nem lett volna hiábavaló a fáradozása. De a *Halottnéző* című regény ennél, a késő Kádár-kor aprólékos földidézésénél jóval többet tartogat az olvasó számára; esztétikai összetettsége jóval bonyolultabb alkotásként engedi csak definiálni.

A korfestés *szubjektív hitele* tehát csak az egyik tényező, amelyből a mű a jelentőségét nyeri. Ugyanennyire lényeges az a prózapoeitika fogás, amely a narrációs technika árnyalatosságát eredményezi: a szövegben (központozással nem jelölt módon akár egy mondaton belül is) kiszámíthatatlanul váltják egymást az elbeszélői szövegek, nézőpontok, nyelvek és attitűdök. A gyermektől (mint elbeszélő-főhőstől) hol a felnőtt én veszi át a szót, hol pedig egyes szereplők megszólalásai folytatják az általa (általuk) megkezdetteket. Ezzel együtt keverednek különböző szövegek, műfajok, nyelvek, illetőleg – ez ilyenkor alkalmasint óhatatlan – a legszélsőségesebb esztétikai minőségek (a tragikustól a groteszket át a komikusig). Az alanyi elbeszélésbe napló- és levlérszletek ékelődnek, s mindezt fiktív regényekből vett szövegrészek tetézik. E különmű szépirodalmi regisztereknek, valamint a korszak szlengjének, diáknyelvének és pro-

vinciális ideológiai diskurzusának együttes jelenléte, azaz a különböző *nyelvjátékok* ütköztetése a közvetlen, nyílt kritikánál erőteljesebben mutat rá a szocializmusnak nevezett berendezkedés önfelszámoló visszasságaira. Úgy is fogalmazhatnánk: Lackfi János regénye a hetvenes-nyolcvanas években oly divatos ifjúsági regények által megrajzolt világot *rajzolja át*. A kontúrok élesebbek, az összefüggések homályosabbak nála. Precíz esztétikai konstrukció ad itt számot a megidézett időszak (mindmáig) áttekinthetetlenül zavaros viszonyairól. És: a viszonyok, összefüggések, értés- és önértésmódok zavarairól – általában; kortól és helytől függetlenül... Mindezt a *kitartott nyelvi intenzitás* erejével; a motivikus megalkotottság magas szintjén (elsősorban a „Kalapos Ember” föl-fölbukkanó figurájára gondolunk); a lélektani vagy tudatregények igényességével; a család- és a fejlődésregény műfajjegyzeit is játékba hozva; s a zárlatban tragikus főhőssé emelt apa alakján keresztül az ún. apa-regények újabb kori változatait is földézőn.

Az egyik legjellemzőbb – és nyelvi-leg is legemlékezetesebb – szöveghe-lyet az első fejezet zárata kínálja. A vízszelölő monológus emblematisus eréllyel juttatja szöveghez a nyilvános beszédben különben részt nem vevő (s abból nem is részesülő) „kisembert” – akinek szavai egyszerre riasztanak a látószög szűköségével s kelte-nek részvétet az önmeghatározó igye-kezet *általános* esendősége okán: „Ná, végeztünk, aggy egy kis kóvászos úborkát, őcsi, biztos van a hűtőbe, hú, de jó ropogós, tudod, este is ez a legjobb, van, amit nem tud az asszony, de főzni igen, hozza a pórköltet a rezgő galuskával, harapom mellé az úborkát, iszom a póhár sőröm, ná, mondom, Szepi, mégis neked van a legjobb dólgod a világon, egye penész a sok napközbeni szarako-dást! Ott lakok, tudod, a Flóriánnál, a panelba, egy mese az egész, kiül az ember a balkonára, és az a gyönyörű, világító sok kócsi, ahogy özönlenek a sötétben, és már égnak az összes panelban a villanyok, mint valami ékszer az egész, folyékony arany, ahogy áramlik. És elgondolni, hogy mindegyik kis kócsiban ott ül egy ilyen ípse, kiköpött mint én, azt kóslat a dólgai után, mint egy hangya, vagy megy haza az asszonyhoz meg skúbizni a tévét, én meg itt nézem őket, és hógý az ablakok mögött is ott áll százezer ilyen kis pasas, kisember, melős-ember, és nézi a sőrélre a kezében ezt az egészet vagy a meccset nézi vagy az anyut dógönyözi, és akkor nekem elmehetnek a francba a Tátrával meg a Fátrával meg a Lomnici csúccsal, amikre föl kell menni, hogy lejöhes-sünk róluk, mert ez az én Niagara víz-esésem és Ejfeltornyom, ott a ház előtt, a lábam előtt, és nem is kell más.” (18–19.) A boldogság szemé-

lyes „filozófiájának” egészen más változatát jelenítik meg azok a részek, amelyekben a gyermekkori intimitás önmagára ismerése keres szavakat – egyelőre a bensőséges hangütés és az akaratlan humor alakzatai közt tétó-vázva: „Furcsa melegség töltött el, most nagyon jó leszek, jó leszek veled, Kriszti, hogy örüljél. És láza-san meséltem neki valamit rögtön a teuton lovagokról, és annyira örült, mintha mindig is arra vágyott volna, hogy a teuton lovagokról meséljenek neki, a jelképükről, amelyet behí-mezték a lovak takaróiba meg a köpe-nyeikbe, tizenhétrét önmagára hajlít-va edzett kardjaik vasáról meg az egész keskeny szemréssel ellátott sisakjaikról. A Krisztin látszott, hogy akkor is örülne, ha mindezt teutonul mesélném neki.” (33.); „Kriszti vissza-húzza az iskolatáskám, vállamnál fogva megfordít, forró ujjai lezárják a szemhéjamat. Két picit, nedves nyalin-tás a becsukott szememre, ennyi az egész, látom a nyelvét a zárt szemhája-mon keresztül, foszforeszkáló nyoma ott marad, összehúzza a bőröm, mint a száradó csiganyál, kint a hidegben is érzem, ujjamat óvatosan benedvesí-tem, odaérintem és megízlelem, de semmi különös íze.” (37.) A regénybé-li világnak meghatározó vonása, hogy ami működik, az rosszul, ami adódik, az rosszkor, akinek pedig jelen kelle-ne lennie, az vagy hiányzik, vagy nem a helyén van jelen. Már-már mítoszias színezetű hiányokról számol be, de a profán szenvedést nevezi meg követ-kezményként a mű: „A Krisztinek persze nem volt apja, ahogy sok más lánynak sem a környéken, illetve csak évi egyszer, minden születésnapjára eljött, és hozott dolgokat. A férfiak itt valahogy nem bírták a gyűrődést, leléptek vagy beadták a kulcsot, jó, ha a tartásdíjat fizették.” (42.); „Tudtam, hogy általában minden lánynak van apuka-története. Apukájuk általában nincsen, csak történetek.” (48.) A jele-net, amelyben az igazgatónő elkoboz-a a játékaútót, ismét nyelvek és látás-módok szembesítésére ad alkalmat; az elbeszélés többszörös reflektáltsá-ga végső soron az ideológia retorikájá-nak szolgáltatja ki az idegen beszéd ellen lázadót – s a pedagógiai önkény-nek az azt (magában) elutasítót: „És nem sírtam, ilyenkor többnyire nem tudtam sírni, tejűveg ködben néztem a távolodó tárgyat. Meg ezt úgysem hatotta volna meg, ezek erre utaznak, a bógés a győzelmi mámort fokozza, annak jele, hogy jó úton jár, hogy jó pedagógiát választott, hogy átzérem vétkem súlyát, és egy lépéssel köze-lebb kerültem annak megértéséhez, mi is az igazi közérdek, hogy ebben a világban nem az számít, kié egy ilyen rohadék nyugati versenyaútó, mert hát van-e Forma-1-es gépkocsiver-senyzés bármelyik jóérezsű szocialis-ta országban a munkások millióinak vére árán, na ugye, hogy nincs, és ez nem véletlen, véletlenek nincsenek,

csak pontosan kiegyensúlyozott terv-szerűség, hát ezért nem kanyargunk és rohangászunk négyszáznegyven-nel, ezért nem pördülünk ki a kanyar-ban, és vetünk oda a halálnak értékes emberéleteket, amelyek több ezer mázsa acélt termelhetnének ki több műszakban évtizedeken át, hogy az ördög rohassza rátok az egész szarsá-got, kiáltottam teli torokból a hóna alatt az én békámmal távolodó fehé-rköpenyes alakra, de persze csak magamban.” (89–90.) Már a mű első kritikusi joggal jegyezhetők meg: kifejezetten szórakoztató, sodró lendü-letű, a humor lehetőségeivel gazda-gon élő könyvvel van dolgunk. Itt azonban nem álltak meg az értékelés-ben; nekünk sincs rá okunk. Mert a *Halottnéző* több helyütt olyan szociog-rafikus mélyrétegekig ereszkedik alá, mint Tar Sándor novelláin s Bartis Attila *A nyugalom* című regényén kívül igen kevés prózai alkotás az utóbbi évek irodalmában. Egyetlen példát idézünk csak, amely a kölcsö-nös frusztráltság tragikumát éppen anya és fia kapcsolatában mutatja föl, megrendítő illúziótlansággal: „Az anyuka állítólag folyton beült a fia szobájába, és mindenbe belekötött, hogy áll a szőnyeg csücske, mi ez az alsónadrág a sarokban, nézd meg a pokrócot az ágyadon, már megint hogy áll a csücske, igazítsd meg, nem úgy, sarkosra, mondom, derékszögű-re, ez neked derékszög, látszik, hogy megbuktál matekból, te higagyú, lát-szik, hogy nem voltál katona, majd ott megtanultad volna a magyarok iste-nét, de már akkor is flepnis voltál. A fiú túri, de közben szépen gyúlik ben-ne a gőz, mint egy kuktafazékban, és kitör belőle sziszegve, vén boszor-kány, megmérgezed az életemet, te talán nem a diliházban töltötted a fél életedet, elkergetted az apámat, kizár-tad a barátnőimet, elrontottad az éle-te-met, megfojtalak, véresre püfölték egymást, mire a szomszédok kihívták a mentőket, lehetett választani, most éppen kit vigyenek be.” (143.) S még egy szemelvény, az elbeszélő és anyja közti kapcsolatra valló; a regény leg-szebb passzusai közül (ha e szépség nem holmi naiv életörömből, hanem éppenséggel a párbeszédet föladó, s ezzel a *másik sötétjébe* beletörődő magatartás szomorúságából fakad is): „Anyám ugyan azt mondta egyszer a kád szélére ülve, éppen fürödtem, hogy Isten nincs, vagy ha van, hát kísérletező tudós, így bánik az embe-rekkel, mint a hangyákkal, a csatorna-nyíláson mindig feljöttek a fürdőbe a hangyák, anyám az ujjhegyével nyom-kodta agyon őket, facsarodtak, görnye-deztek a keménypáncélos kis testek, miért kéne egy ilyen Istent szeretnem, nyomkodta a hangyákat anyám. Én meg nem mondtam neki, hogy a múlt-kor a körtefán valaki száz levéllel, ezer levéllel kanalazta a fényt, mintha egy nagyon nagy család ebédelne aranylevest, s én azóta tudtam, hogy

azt a lakomát valahogy az Isten adta, és van valami más is, nem csak a hangyák.” (226.)

A 2007. évi Ünnepi Könyvhét – és kortárs irodalmunk – egyik legfontosabb kiadványát van szerencsénk az olvasó (akiből remélhetőleg csakhamar újra- és újraolvasó lesz...) megkülönböztetett figyelmébe ajánlani.

(Noran Kiadó, 2007)

Halmi Tamás

Elmondani a szívárványt

(Mesterházi Mónika: Sors bona)

Eljött a részidős számvetés ideje: a negyvenéves Mesterházi Mónika új versei mellé most eddig megjelent három kötetéből került válogatás. Ez nem csak azért jó, mert régebbi kötetei nehezen hozzáférhetőek, hanem azért is, mert jól mutatják egy következetes, pontos, az egységesség mellett is érezhetően egyre mélyebbre és finomabbra hangolódó költészet alakulását. A legutóbbi kötet nyolc évvel ezelőtt jelent meg (*Nem hittem volna*, 1999), tehát sejthető, hogy Mesterházi Mónika nem a mennyiségek költője, sokkal inkább a szűkszavú, fegyelmezett kontemplációé.

Költészete az angolszász irodalomban markánsan jelenlévő objektív lírai hagyomány jegyében indult, és kisebb hangsúlyeltolódások mellett ma is ezzel a vonulattal rokonítható. (Az angolszász irodalomhoz egyébként műfordítóként is ezer szállal kötődik, és nem csak a költészetéhez, gondoljunk csak kiváló Katherine Mansfield és Alice Munro prózafordításaira.) Filozofikus indíttatás, önreflexivitás és letisztultság jellemzi, s ezzel kapcsolatban szinte recenziensi szállóigévé vált két sora, amit a mostani kötet fülszövegében Ferencz Győző is idéz: „a költészet nem szomorú vasárnap, / csak kitartott, pontos hétköznapok.” Miközben maga is a minálunk (némi leegyszerűsítéssel) Nemes Nagy Ágnestől Rakovszky Zsuzsáig ívelő tárgyias líra művelője, addig visszatérő kétségek gyötrik az ilyen ábrázolásmód érvényességét és lehetőségeit illetően, ami izgalmas költészeti alaphelyzetet teremt. Már az 1995-ben megjelent *Hol nem volt* kötetben foglalkoztatja a téma:

...Mégfogalmazzuk, amit
érezünk, cipészmod fogalmat
talpalunk alá, idomuljon. Egy érzés
mezítláb? Egy jelenség csak úgy?
(Elfogultan)

Később a kötetcímadó *Sors bona* című versben tőle szokatlan személyességgel szól a nővé válás és az identitás megtalálásának nehézségéről, a kizuhanásról az ártatlanság

korából. (A cím Zrínyi mottójára utal: Sors bona, nihil aliud – Csak jó szerencse, semmi más.) Szinte a pszichológiából ismert anamnézis–exploráció ez a vers, megrendítő vallomás arról, hogyan hat ki egy fiatal lány első szexuális élménye személyisége egészére, a nőiségehez való viszonyára és arra az elhatározására, hogy soha nem akar gyereket.

*Ahogy a tájat a hegyek elállják:
úgy volt ez valóság. Görcsbe kötött
(jobban, mint bármikor) a tudatosság.
Egyben képzeltem az egész jövőt.
Nem romlott, nem is élt: nem volt a
[testem,
elfedte a tiltás, hogy nem akart
anya lenni a kamaszlány]...*

Tizenkét évvel később, a harmincéves nő, elbizonytalanodva a végérvényesnek szánt döntés helyességében, kétségbeesve kérdezi: „Minden sejttem tanulja, ki vagyok. / Hasítsam szét magam, hogy jobban értem?” Megfontolt, józan, és mégis hallhatatlanul intim önfeltárukozás ez, amelytől egy pillanatra még a lírai alany is megrémül, és az utóhangban ironikusan elhatárolja magát saját „elrettető személyiségétől”. S bár ezen a ponton szorosan visszazárul, azonban majd egy évtized költői termését látva mégis úgy érezzük, mintha átszakadt volna valami gát. Mesterházi Mónika ezután is megmaradt eredeti költészeteszményénél, azonban az új versekben mintha engedményeket tenne valamiféle letisztult személyesség felé is. Eppen ezért az objektív valóság és a szubjektív tapasztalat közt feszülő ellentét minden korábrinál nagyobb szerephez jut. Kivált igaz ez a *Nézőpont* című ciklusra, amelynek visszatérő motívumai a fény, a látás és a sokféle nézőpont relevanciája [*Napsütés, könyvtár; Párhuzamos látás [A mágikus szem]; Nézőpontok*].

*Ahelyett, hogy látnék, mint a fény,
a fény látványát látom. Az igazság
objektív vektorát elgörbíti
a szubjektív tömeg...*

– így indul *A fény* című vers, s annak belátásához vezet, hogy az a tökéletes objektivitás, amellyel a fény „látja” a világot, a halandó számára végső soron elérhetetlen. A személyes nézőpont nem csak szükségszerű, de ez adja minden dolgok értelmét is, hiszen a teljes kívülállás egyet jelent a közönnnyel.

*S ha mégis látnék, mint a fény,
mindent, minden szögéből, pártatlanul,
hogyan élnék az emberek között,
akik tévednek, csalódnak és
[remélnek?
Hogy lenne más anyagom, mint a
[fény?*

Az új versekben megjelenik a tárgyias és személyesség, a kívülállás

és a részvétel együttes érvényességének evidenciája. Jó példa *A végtelen* című vers felépítése, amely a tárgyias költészeti tradícióval összhangban egy a művészt reflexiók kiindulópontjára szolgáló műalkotásra íródik. Am a Cézanne-festményt megfigyelő leíró lírai alany egy ponton maga is bevonódik a képbe, részvévé válik a tájnak – „ültem és sírtam a partján”, mondja a festett tőről –, valahogy úgy, mint a német romantikus Friedrich képein: háttal, szemlélődve, egyszerre kívül, de mégis szerves egységben a látvánnyal. A vers második fele már a mértéktartó személyesség hangján szól a veszteség, a halál, a véges és a végtelen élményéről.

Mesterházi Mónika versvilágának egyik meghatározó jegye az analitikus, elméleti megközelítés, mint a világ megismerésének módja – többek közt itt érintkezik az angol metafizikus költőkkel is. Jellegzetes motívumai a fényt részeire bontó prizma, a fix pont és a mozgás egymásrautaltságát jelképező körző, a messzi dolgok szemlélésére alkalmas távcső, és a reflexió par excellence szimbóluma a tükör: „kép és tükör közt / próbálhatod / magad bemérni”. Az elemző hajlam és költészeteszmény több helyütt világosan megfogalmazódik:

*aki akkor a napnak háttal áll
csodálhatja a látványt,
és aki oldalról is ismeri
elmondja a szívárványt.*

Ugyanakkor a tökéletes objektivitás lehetetlenségének felismerésével párhuzamosan a mértani pontosság eszköztára az új versekben kiegészül egy másik dimenzióval: az élményszerű belátással és az érzelmelekkel. A *Villamos.jpg* című versben például a lírai személyiség a Szilágyi Erzsébet fasor 1960-as évekből fényképét igyekszik a mai állapotokra vonatkoztatni. A múlt és a jelen egymásra vetítése, amíg csak az elme eszközeivel próbálja megvalósítani, sikertelenség bizonyul, a zárlatban azonban megjelenik egy csattanószerű, némileg irracionális érzelmi elem, amellyel hirtelen megteremtődik a szétszakadni látszó idő kontinuitása: „Már nem akarva, nem is próbálgatva / A bűvös kocka mégis helyrefordult. // Mert ez az út nekem hozzád vezet. / Bárhogy is húz a kép látószöge.”

Nem csak szemlélni, analizálni, de ösztönösen át is élni a sodrást, azonosulni, eggyé válni jelen, múlt és jövő dimenzióival: ezt az elementáris vágyat fogalmazzák meg az *Uganaz a víz* címmel külön ciklusba rendezett versek. A változás és állandóság jelképei: a folyók, a vizek, és az úszás mozzanata több kiemelkedő vers középpontját alkotják (*A kömlyűség; Változó felszín, és a József Attila-i nagy Duna-vers, a Nem maradhatok*).

Mesterházi Mónikát gyakran együtt emlegetik a pályatárs Tóth

Krisztinával: nagyjából egyszerre indultak, mindketten sajátos, kiforrott hangon, és maradtak kevés szavú, nagy formaérzékű, karcosan ironikus költőnek. Ugyanakkor Mesterházinál mindig hiányzott a Tóth Krisztinára jellemző érzelmesség. Már első kötetük címe is sokatmondó: Mesterházi a *Visszafagyó táblákkal* mutatkozott be, míg Tóth Krisztina az *Őszi kabátlobogással*. Később is megmaradt a különbség: Mesterházi jelképesen szólva „kutyás” költő, akinél vizszatérő szereplő az ember figyelmes, elmélyülten játékos társa; míg Tóth Krisztina több versében a szégyelyesebb, „asszociatívabb” macska emelkedik szimbólummá. Mesterházi Mónika költői élményanyagát mindig szikár pontossággal fogalmazta meg. Az új versekben azonban mintha jobban engedné, hogy a rajta átfolyó, korábban távolságtartással elemzett érzések, látványok egy kicsit magukkal sodorják. Ahogy egy helyütt a maga egyszerűségében kimondja: „Jó a távlat tökéletes hiánya”. Korántsem a hagyományos értelemben vett érzelmesség vagy nosztalgia ez, még az ezt sejtető, *A szeretetről* című ciklusban sem, inkább valamiféle fegyelmezett személyesség, amelynek eredményeképp a lírai személyiség többet megmutat magából kifelé, és önmaga számára sem annyira kérlelhetetlen.

A *Sors bona* érzékeny dramaturgiával szerkesztett, kívül-belül elegáns könyv. A ciklusok szép ívet rajzolnak, és kiemelik egy mára igazán megérett lírai korpusz magaslati pontjait.

(*Osiris Kiadó, 2007*)

Orosz Ildikó

Kalendorok kíméljenek

(Jász Attila: XANTUSiana avagy egy regényes élet kalandjai)

Old Shatterhand legendás kalandhős. Xantus János pedig, Jász Attila legújabb, Arany János-díjas kötetének címszereplője e kitalált regényalak eredeti ihletője. A könyv fülszövege meg azt sejteti, hogy ők azok, ő az, aki a szerző kettős alteregójaként egyes szám első személyű megszólalója is e sajátos szövegeknek. Költőnk eddigi műveinek ismerői bizonyára nehezen tudnák elképzelni, hogy az alcímből adódóan egy romantikus kalandhős verses éregényét olvassák majd e lapokon. Ugyanakkor sejthető, hogy ez a kettős szerepjáték a költő számára a nála évek óta tematizált-szemléltetett (l.: *A szökés gyakorlása, Félkezés*) rejtőzés, a lírai én háttérbe vonultatásának újabb lehetőségét és módozatát hordozza, miközben az első személyű dikció/narráció mégis lehetővé teszi

az alkotói szubjektum direkt és indirekt megnyilatkozásait.

Érdekes válaszlehetőségeket feltételez a „célszemélyi” szerep kiválasztásának mikéntje és miértje. Illúzióvesztett korunkban éppen azoknak a kultusza, tisztelete hanyatlak, akik önzetlen értékteremtőként és -védőként leginkább lehetnének legendásmitikus nagyjaink. Xantus János is ezek közé sorolható, de – amint azt a kötet egyik-másik darabja ironikusan, szkeptikusan szemlélteti – az utókor méltatlanul el- és megfélemezik róla is. (Vajon mit tudhat például az átlag győri arról a Xantusról, akinek helyi kötődéseire legalább néhány közintézmény emlékeztet még a nevével.)

Költőnk Xantus alakjának és életének megidézése által újabb elemmel erősíti saját életműve szerves, belső kapcsolatrendszerét is, melyben a korai kötetek (*Daidaloszi napló, Miért Szicília*) szerzteágazó kulturális és mitológiai érdeklődése kap most ismételt fontos hangsúlyokat. Túl azon, hogy címszereplőjét – a cím eposzias jellegéből adódóan is – szinte mondai hőssé avatja, a kalandok segítségével felidézett egzotikumok, rítusok, sámánbölcsségek, parabolikus látomások a szereplőtársakat és sajátos kultúrájukat is a legendák, mítoszok világába emelik. Miközben az alkotó-megszólaló – néhol a közvetlen didaxis jellegével – legendákat teremt (*Árnyak születnek*), illetve újjáépíti és a szükséges mértékig hitelesíti a hős legendáját, a kortárs Jász Attila pátosztalanul, gyakran ironikus kommentárokkal demitizál, s önéleplezés-elfogulatlanságát is szemlélteti.

Ahogy Karl May nem sok mindent tudhatott Xantus egyéniségéről, „kalandjainak” külső-belső motíváltóságáról, úgy az általa teremtett legendás hős is eléggé sematikus figurává sikeredett. Old Shatterhandet a róla készült regények és filmek (szerzőnk említi is ezeket forrásjegyzékében) rokonszenvesnek bár, de leegyszerűsített, (túl)szágon is) stabil karakternek ábrázolják, legfeljebb pár készségének fejlődésén keresztül szemléltethetjük, miként lesz zöldfülü szerencsevadászból nagy és „bölc” vadnyugati-vadkeleti harcos. Jász Attilánál Xantus-Shatterhand bölc és összetett jellem, akinek *regényes* történetei mellett belső, lelki-tudati kalandjait, személyiségfejlődésének új fejezeteit is nyomon követhetjük (vö. *kalandregény, utazatóregény, fejlődésregény*). Esetében tán nem is annyira az örök nyughatatlan archetípusával van dolgunk, legfeljebb a szabadságkeresés „megszállottsága” ismerhető fel világpróbalásának inspiráltságában, amely eredetét tekintve nemzetsors-kötődés (*Ugyanazért másképp, Ha egyszer*), majd pedig tovább él az új otthon, új haza (l. itt: *New Haza, 7 dollár, Másik Magyarország*) keresését követő, illetve a szabadságeszmény idegenbeli rész-

leges megtapasztalását követő illúzióvesztés után a sosem csillapodó tudásszomjban (l. e. könyvben is az etnográfia, antropológia, zoológia, botanika, geográfia, diplomácia, hadtudomány, történelem, kultúrtörténet, muzeológia gazdag ismeretanyagát), a múlhatatlan felfedezés- és alkotásvágyban. Alapvetően emberi vonás, hogy a kudarcélmények újabb helyzetállásra, bizonyításra készítetnek, hogy a menekvés, a pótcselekvés is része önkeresésünknek (*Harc, Nagy vad*), s talán a folyamatok kalandok, próbatételek eredménye nem más, nem több (de kell-e több ennél?), mint a madáchi felismerés, hogy az emberi – vagyis nem, azaz nemcsak a kalandhősi – lényeg a szüntelen küzdés folyamatában válik felismerhetővé, megérthetővé (*Amíg lehet*).

Xantus-Shatterhand sorsa, története, kalandjai közvetlen tudatosítással (pl. *Négy nap, Rokonvér, 1861. nov. 18. – Győr*) vagy kommentálatlanul (*Disneyland, Emberek, Csodamokaszin* stb.) is tanulságosak. Példák, párhuzamok, szembesülések eleve-vednek meg, melyek számvetésre készítetnek, formálják-átformálják világvégünket. Ezeket vonultatja fel a XANTUSiana, megidézve a regényes életút emlékeit, az emlékező érzelmi, gondolati reakcióit.

„*hét dollárral a zsebemben léptem partra / modern Kolumbuszként hogy felfedez / zem önmagam rejtett lehetőségeit hét / dollárral léptem a Semmi új birodal // mába hogy új életet kezdhessek le / hessenek valaki*” – eleveníti fel a versben kitarulkozó hős e sajátos ödüsszeia kezdetét. Az emlékező mesélő 49-es szabadságharcos emigránsként sorstársai, Pomutz György, Újházy László, Pálffy Rudolf, Haraszthy Agoston és mások eltérő sikerű szerencsepróbalásainak is tanúja lehet. Szabadságvágya, illetve az egymással civakodó magyar kolóniából való kiábrándultsága (l. *A lélek sebe*) sarkallja igazi önállóságra, a szabadság földjén, a szabad népek közt megtalált egyszerű, természetközeli életforma eszménye pedig a belső *Új Világ* építésének átgondolására, megkezdésére ösztönzi (*Újjászületés*). A „kinti” új világok, új kultúrák kérésre vagy önkéntes tanítómesterei lehetnek egyszerű hétköznapi emberek (pl. párválasztó indián lányok, dajak fejedelmek, borneói halászok) vagy éppen beavatottak (pl. öreg indián sámán, Sziám királya, Kossuth, Deák), tapasztalatuk és bölcsességük felhasználható az önépítkezésben: „*csak / figyelek és szemlélődöm s amit / látok és hallok próbálok beillesz // teni valahogy Új Világomba*”).

A belső változást folyamatosan kivülálló szemléltetéséhez öntudatos (*Old Shatterhand, Másfajta idők, Mr. Szőke*) és önkritikus reflexiók is kapcsolódnak (*Indiánnak lenni, Álnév*). Az általános érvénnyel tematizált személyiségfejlődés útjának és eredményé-

nek egyöntetű fontosságára is kitér a beszélő saját példájára hivatkozva („*ha nincs jeled nem lesz belőled / más halálad után csupán egy kí / sértet*”, „*amíg látszik belőlem / belőlük belőlünk azt kövessétek (...) kövessétek / halványuló kifakult nyomainkat / álmodjátok újra és színezzétek / szívetekben ha lehet vadonatújja*”).

A tapasztalatok, példázatok sokréteűek, s hozzá hasonlóan az a szövegek ismeretanyaga. Jó néhányszor a szentenciózus bölcselkedés is része a parabolikus ábrázolásnak, legtöbbször azonban a dokumentáló-kommentáló, illetve az anekdotikus beszédmód a jellemző. Nemcsak a történetmesélős részekben, hanem az érzelmek vagy gondolatok elsődlegességét mutató részletekben is igen gyakori az a fajta szövegszerkesztésmód, amely a poentírozásra, kontraszthatásra alapoz, s így – az általában rövid terjedelemmel együtt – epigrammaszerű műfaji jelleget kölcsönöz a műveknek. A feltűnően sok „*de-szerkezet*” fontos jelzés arról, hogy a beszélő világképe mind árnyaltabb, de ezzel együtt mind inkább ironikus is, sőt megkeseredő és illúzióvesztett. Kiábrándulása tragikus és groteszk víziókhöz (l. *Disneyland, Látomás*) vagy sorsképletekhez is kötődik (Kossuth, illetve Haraszthy). Az újratanuló, új világokat felfedező, új tudáshoz-kultúrákhoz alkalmazkodó *Újjászületés* tehát nagy súlyú, lehangoló felfedezésekhez, megvilágosodásokhoz is elvezet, mely néven is nevezi a fogyasztói társadalom (egymásba játszó idősíkok!) gátlástalanságát a pusztításban, az önpusztításban (*Zsírersedők*). Bár

jó párszor szembesülünk az apokaliptikus civilizációromlás szomorú képeivel (*Látomás, 1861. nov. 18. – Győr*), a kritikus reflexiók mégsem olyan elemi hatásúak, mint amennyire megrendítő a *Viadal*, az *Emberek*, a *Hol az isten* c. darabokban az emberi brutalitás, a hitevesztett kegyetlenség naturalisztikus, pesszimista ábrázolása. Innen nézve sem véletlen, hogy ha előfordul is, inkább csupán a kötet néhány első darabjára jellemző a klasszikus líraiság (*Rainy window, Árnyak születnek*), s általános a prózanyelvközeli, dísztelen versbeszéd, illetve a töredéksorokkal zárt és végeken gyakran szóbelőben tört, tördelt, amúgy meg tömbformációkba préselt szövegforma alkalmazása.

Az eddig említett műfaji vonatkozások mellett a legfontosabb mégis arra hivatkozunk, hogy a könyv két nagy, szimmetrikusan (sőt motívikus szempontból bizonyos keretszerűséggel) felépített ciklusában a szerző szóhasználata szerint *LEVÉLfogalmazványokat* és *NAPLÓtörvényeket* találunk. Több kötetelemzés is rámutat, hogy e szövegtípusok a kronológiai és életrajzi vonatkozások mellett tematikusan és szemléletileg is lényeges különbségeket mutatnak. Véleményem szerint legalább ilyen fontos azt is észrevennünk, hogy a levél és a napló itt egyaránt mint a bensőséges személyesség műfaja működik. Igaz, mindez nem elsősorban érzelmi vagy intimitási szempontból fontos, még a helyenkénti érzelmesség (hönvág, hazaszeretet, az anyához való gyermeki ragaszkodás) vagy a vallomások öszinteség ellenére sem, hanem azért,

mert a benső változások szemléltetése és szemléltethetősége, a szerepjátékos belső kaland, egy sajátos szabadságdimenzió újvilágának bejárása és feltérképezése áll most a középpontban.

Újvilág, új világok. Szabadság-mámor. Akaratszabadság, küzdésszabadság. Küzdésmámor és beleőrülés a szabadság hiányába. Gazdag mindezen jelenségek mitikus példátára. Lehet, hogy Xantusunk nem is annyira Old Shatterhand-i figura. Inkább olyan, mint Odüsszeusz, a magyar későromantika Ádámja vagy a *Kis nagy ember*. Bejárta, befogadta a világot, a kultúrákat. Kutatta, hogy „*kik is vagyunk s honnan jöttünk*” (*Európa indiánjai*), rájött, hogy végül „*legfontosabb kérdésként éppen a megválaszol // hatatlanság tragikumával*” szembesülünk (*Amíg lehet*). Mégsem tragédia az emberünk tragédiája, hiszen a benső építmény megépülése, befejezése egyben a beteljesedés fel-emelő élményét is adja a végsőben, a vég-szavakban (*H. Adria, A szabadság mámore, Utolsó sor*).

Jász Attila izgalmas, nagy kalandba kezdett e könyvével is, amely megajándékozta az olvasót a többdimenziós együttgondolkodás, szellemi együttkalandozás élményével. Játékos és komoly gesztusokkal a függelékben köszönetet is mond ezért „*kalandortársainak*”. Belső kalandozásunk a legjobb, legfontosabb kaland. A mottók közt idézett Sánta Ózsel szövege: erre „*sose szünjetelek meg emlékezni*”.

(Kalligram Kiadó, 2007)

Juhász Attila

Számunk szerzői

Aczél Géza 1947-ben született Ajakon. Költő, irodalomtörténész, az Alföld folyóirat főszerkesztője. Legutóbb megjelent kötetei: (fél)édes hendikep. Összegyűjtött versek (2006); (vissza)galopp (lírai utószinkron, 2007).

Alexay Zoltán 1937-ben született Pápán. Biológia–földrajz szakos tanárként dolgozott a győri Kazinczy Gimnáziumban, jelenleg a Széchenyi István Egyetem oktatója. Doktori disszertációjának témája a Szigetköz volt. Fotográfus, 1970 óta a Győri Fotóklub tagja. Legutóbb megjelent kötete: Évszakok. Képek és írások hazai növényekről és állatokról (2005).

Balla Máté 1946-ban született Gyergyótölgyesen. Költő. Budapesten él. Matematika–kémia szakos tanár. Önálló kötete: Évgűrűk (versek, 2005).

Báthori Csaba 1956-ban született Mohácson. Költő, műfordító, esszéista. Budapesten él. Legutóbb megjelent könyvei: Haluc Áron dolgozatai (novellák, 2007); Bestiarium literaricum. Stílusgyakorlatok (2007).

Bíró József 1951-ben született Budapesten. Költő, író, képzőművész. Legutóbb megjelent kötetei: Trakta (2003); Asia (2005).

Centauri dunántúli születésű (1972) prózáíró, kutató, szabadúszó. Érettségi után főként természettudományi tanulmányokat, majd kutatásokat folytatott és tanított. Jelenleg egy eldugott „farmon” él Magyarországon. Önálló kötete: Pátosz a káoszban (novellák, 2007).

Gál Ferenc 1961-ben született Budapesten. Költő. Az MTA Irodalomtudományi Intézetének aspiránsa. Legutóbb megjelent kötete: Újabb jelenetek a bábuk életéből (versek, 1988).

Falvai Mátyás 1984-ben született Győrben. Író. Jelenleg az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán tanul. Önálló kötete: Allegro barbaro (novellák, 2006).

Halmai Tamás 1975-ben született Pécsen. Költő, író, kritikus. Önálló kötete: Amsterdam blue (versek, prózák, 2005).

Hárs Ernő 1920-ban született Magyaróváron. Költő, műfordító. Legutóbb megjelent könyvei: Kereszt és koszorú, Búcsú a XX. századtól (esszék, 2006); Tarlóvirágok. Válogatott kiadatlan versek (2007).

Hárs György Péter 1965-ben született Győrött. Költő, esszéista. Legutóbb megjelent kötete: Pszicho analógos. Ferenczi – Freud (2005).

Horváth Miklós 1989-ben született Tapolcán. A Pannonhalmi Bencés Gimnázium diákja.

Jančar, Drago 1948-ban született Mariborban. Író, drámaíró, esszéista. A Slovenske matice Kiadó szerkesztője. Legutóbb megjelent kötete: Katarina, a páva és a jezsuita (regény, 2006).

Jász Attila 1966-ban született Szőnyben. Tatán él. Költő, az Új Forrás szerkesztője. Legutóbb megjelent kötete: XANTUSiana avagy egy regényes élet kalandjai (versek, 2007).

Juhász Attila 1961-ben született Téten. Költő, kritikus. A győri Révai Miklós Gimnázium tanára. Önálló kötetei: Hidegláz (versek, 2001); Zalán-verziók. Z. T. három évtizede (2004).

Kemsei István 1944-ben született Kaposváron. Költő. Budapesten él. Legutóbb megjelent könyve: Róka a fűzfán (esszék, 2007).

Kiczenko Judit a PPKE BTK Magyar Irodalomtudományi Intézetének docense. Több kötetet szerkesztett, ill. rendezett sajtó alá. Legutóbb megjelent kötetei: Asbóth János válogatott művei (2002); Toldy István válogatott művei (2002).

Kőrösi Zoltán 1962-ben született Budapesten. Író, forgatókönyvíró, szerkesztő. Legutóbb megjelent kötete: Délutáni alvás – a történet árnyéka (Burger Barna fotográfussal közösen, 2007).

Lackfi János 1971-ben született Budapesten. Költő, műfordító. Főként XIX–XX. századi francia és belga költőket fordít. Legutóbb megjelent kötete: Halottnéző (regény, 2007).

Ladik Katalin 1942-ben született Újvidéken. Színész, író, költő. Budapesten és Hvaron él. Legutóbb megjelent kötete: Élhetek az arcodon? Regényes élettörténet (2007).

Mesterházi Mónika 1967-ben született Budapesten. Költő, műfordító. Legutóbb megjelent kötete: Sors bona (versek, 2007).

Ócsai Éva 1974-ben született Szegeden. Szülővárosában él. A Szegedi Egyetem angol–magyar szakán végzett. A SZTE Modern Magyar Irodalmi Tanszékének doktorandusza.

Orosz Ildikó 1975-ben született Budapesten. Újságíró, kritikus.

Pátkai Tivadar 1947-ben született Sokorópátkán. Költő. Győrött él. Legutóbb megjelent kötete: Egy másik nyárból (válogatott versek, 2007).

Prágai Tamás 1968-ban született Budapesten. Költő, író. Legutóbb megjelent kötete: Pesti Kornél (elbeszélések, 2007).

Stétié, Salah 1929-ben született Bejrútban. Francia író.

Thimár Attila 1969-ben született Budapesten. Irodalomtörténész, kritikus, egyetemi oktató. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem docense. Legutóbb megjelent kötete: Hős és áldozat. Révai Miklós és a klasszikus századforduló irodalomtörténete (2007).

Ifj. Tóth-Barbalics István 1972-ben született Keszthelyen. Könyvtáros. Budapesten él. 2005-ben végzett az ELTE történelem, magyar, esztétika szakjain. Írásai a Ligetben, a 2000-ben, a Pannonhalmi Szemlében jelentek meg. A 2005-ben kiadott Segédigék. Esterházy Péter prózájáról c. kötet szerkesztője.

A MŰHELY MEGVÁSÁROLHATÓ AZ ALÁBBI KÖNYVESBOLTOKBAN:

Győr:

Antikvárium (Kazinczy u. 6.),
Koncert Zenemű- és Hanglemezbolt
(Arany J. u. 3.),
Rónay Jácint Könyvesbolt (Széchenyi tér 7.)

Budapest:

Custos Könyvesbolt (Margit krt. 7.),
Írók Könyvesboltja (Andrássy út 45.),
Gondolat Könyvesház (Károlyi Mihály u. 16.)

Debrecen:

Sziget Könyvesbolt (KLTE)

Hódmezővásárhely:

Petőfi Könyvesbolt (Andrássy u. 5.)

Mosonmagyaróvár:

Könyv- és Zeneműbolt (Flesch K. u. 1.)

Nyíregyháza:

Kötet Könyvesbolt (Hősök tere 9.)

Pécs:

Zrínyi Miklós Könyvesbolt (Jókai u. 25.)

Sopron:

Cédrus Art Klub (Fő tér 6.),
Fekete Cédrus Könyvkereskedés
(Bünker Rajnárd köz 2.),
Vörös Cédrus Könyvkereskedés
(Mátyás király u. 34/F.)

Szeged:

Bálint Sándor Könyvesbolt (Aradi vértanúk tere 8.),
Sík Sándor Könyvesbolt (Oskola u. 27.)

**Folyóiratunk megrendelhető
a szerkesztőség címén:**

9002 Győr, Pf. 45.

E-mail:

szerkesztoseg@muhelyfolyoiratgyor.t-online.hu

M Ű H E L Y KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta
2008. XXXI. évfolyam, 2. szám

Főszerkesztő:
VILLÁNYI LÁSZLÓ

Szerkesztők:
HORVÁTH JÓZSEF,
MÁRTONFFY MARCELL, SZAKÁL GYULA

Arculat:
KURCSIS LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár:
SZIKONYA GABRIELLA

T Á M O G A T Ó K :

nka

Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

Győr Megyei Jogú Város Önkormányzata

Győr-Moson-Sopron Megye Önkormányzata

Széchenyi István Egyetem, Győr

Pannon-Víz Zrt. Győr

Index: 25975 HU ISSN 0138–922 X. A szerkesztőség címe: 9022 Győr, Rákóczi u. 1. Levélcím: 9002 Győr, Pf. 45. Tel./fax: (96) 326-845. E-mail: szerkesztoseg@muhelyfolyoiratgyor.t-online.hu. Honlap: www.gymuhely.fv.hu. Kiadja: a Műhely Folyóiratkiadó Közhasznú Társaság. A kiadásért felel: Villányi László ügyvezető. Budapesten és vidéken terjeszti a Magyar Lapterjesztő Rt. és a Könyvtárellátó Kht. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Előfizethető a hírlapkézesítőknél, valamint a Levél- és Hírlapüzletági Igazgatóságnál (Budapest VIII., Csokonai u. 6., levélcím: LHI, 1846 Budapest, Pf. 863.). A befizetéseknél kérjük minden esetben feltüntetni: Műhely c. folyóirat.

Előfizetési díj 2008. évre: 2500,- Ft

Szedés: Szikonya Gabriella • Tördelés: VISIONEXT Vizuális Stúdió, Győr

Nyomás, kötés: PALATIA Nyomda és Kiadó Kft. Győr • Felelős nyomdavezető: Radek József ügyvezető igazgató

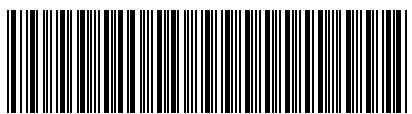
MŰHELY

KULTURÁLIS

500,- Ft

FOLYÓIRAT

9770138922000 08002